

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΠΕΛΟΠΟΝΝΗΣΟΥ
ΣΧΟΛΗ ΑΝΘΡΩΠΙΣΤΙΚΩΝ ΕΠΙΣΤΗΜΩΝ
ΚΑΙ ΠΟΛΙΤΙΣΜΙΚΩΝ ΣΠΟΥΔΩΝ
ΤΜΗΜΑ ΦΙΛΟΛΟΓΙΑΣ

ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΔΗΜΟΚΡΑΤΙΑ
Εθνικόν και Καποδιστριακόν
Πανεπιστήμιον Αθηνών

ΕΘΝΙΚΟ ΚΑΙ ΚΑΠΟΔΙΣΤΡΙΑΚΟ
ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΑΘΗΝΩΝ
ΦΙΛΟΣΟΦΙΚΗ ΣΧΟΛΗ
ΤΜΗΜΑ
ΦΙΛΟΣΟΦΙΑΣ - ΠΑΙΔΑΓΩΓΙΚΗΣ - ΨΥΧΟΛΟΓΙΑΣ

ΔΙΑΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΟ ΚΑΙ ΔΙΑΤΜΗΜΑΤΙΚΟ ΠΡΟΓΡΑΜΜΑ ΜΕΤΑΠΤΥΧΙΑΚΩΝ ΣΠΟΥΔΩΝ
«ΗΘΙΚΗ ΦΙΛΟΣΟΦΙΑ»

«Ο έρωτας και η αυτονομία του ηθικού προσώπου»

ΜΕΤΑΠΤΥΧΙΑΚΗ ΔΙΠΛΩΜΑΤΙΚΗ ΕΡΓΑΣΙΑ

Της

Δοντάκη Κων/νου Βασιλικής

Διπλωματούχου Τμήματος κλασικής Φιλολογίας του ΕΚΠΑ,
(2011)

Επιβλέπων Καθηγητής: Πρωτοπαπαδάκης Ευάγγελος, Επίκουρος Καθηγητής (ΕΚΠΑ)
Συνεπιβλέποντες : 1. Κωνσταντινόπουλος Βασίλειος, Αναπληρωτής Καθηγητής του
Πανεπιστημίου Πελοποννήσου
2. Πλατυπόδης Λαμπρινός, Δρ Αρχαίας Φιλοσοφίας

Καλαμάτα, Δεκέμβριος 2015

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

○ Περίληψη.....	5-6
○ Ευχαριστίες	7
○ Εισαγωγή.....	8-11
○ Μεθοδολογία έρευνας.....	12-14
➤ Συλλογή δεδομένων.....	13
➤ Δευτερεύοντα δεδομένα.....	13-14
➤ Μειονεκτήματα δευτερογενών δεδομένων.....	14
➤ Ανάλυση δεδομένων.....	14
○ Οι φιλοσοφικές απόψεις του Πλάτωνα για τον έρωτα.....	15-27
○ Συσχέτιση φιλοσοφίας και έρωτα.....	28-29
○ Φιλία και έρωτας: ταυτόσημες έννοιες;	29-31
○ Η φύση της φιλίας κατά τον Πλάτωνα και η αντίθετη άποψη του Επίκουρου	31-34
○ Η αυτονομία του ηθικού προσώπου.....	34-37
○ Η ερμηνεία του Πλατωνικού έρωτα.....	37-41
○ Ευγενής έρωτας.....	41
○ Πλάτωνα και αντίθετες θέσεις περί φιλίας και έρωτα.....	42-
➤ ο Επίκουρος και οι φιλοσοφικές του αντιλήψεις.....	42-43
➤ Η αντιπαράθεση του Επίκουρου με τον Πλάτωνα.....	43-44
➤ θέσεις και στάσεις του Επίκουρου σχετικά με τον έρωτα.....	44
➤ Η φύση του έρωτα κατά τον Επίκουρο.....	44-50
➤ θέσεις του Λουκρητίου για τον έρωτα.....	50-55
➤ Θέση του Πανσανία για τον έρωτα.....	55-56
➤ θέσεις του Αριστοτέλη για την φιλία.....	56-65
➤ Θέσεις του Αριστοτέλη για τον έρωτα.....	65-73
○ Ο αρχαιοελληνικός έρωας.....	73-81
○ ενέργειες του γλυκόπικρου έρωτα.....	81-82
○ Στωικοί και έρωτας.....	83-85

- θείος έρωτας.....85-86
- επίλογος.....86-91
- Βιβλιογραφία.....92

ΠΕΡΙΛΗΨΗ

Ένα θέμα, που απασχολεί τους ανθρώπους από την αρχαιότητα, είναι ο έρωτας και η ηθική του. Για να μιλήσουμε για την ηθική στον έρωτα, θα πρέπει να δώσουμε πρώτα ορισμούς για τις δύο αυτές έννοιες.

Η Ηθική, είναι κλάδος της Φιλοσοφίας, που ασχολείται με την εύρεση του τι είναι αποδεκτό και ορθό και τι ανάρμοστο και λανθασμένο. Η ηθική, υπόκειται σε μεταβολές, που εξαρτώνται από την κοινωνία, αλλά και την εποχή μέσα στο πλαίσιο της οποίας, εφαρμόζονται. Έτσι, παράγοντες, που επηρεάζουν το κοινωνικό σύνολο, είναι δυνατόν να επιφέρουν αλλαγές και στο σώμα της ηθικής.

Ο ορισμός που δίνεται για τον έρωτα, είναι ότι πρόκειται για τη ζωνρή έλξη μεταξύ δύο προσώπων, η οποία συνήθως, σχετίζεται με την **επιθυμία για συνουσία**. Θεωρείται το **ισχυρότερο συναίσθημα έλξης** μεταξύ προσώπων, καθώς συμβάλλει και στη **διαιώνιση των ειδών και την αναπαραγωγή**. Βέβαια, όπως αναφέρθηκε και στον ορισμό της Ηθικής, **η αντίληψη για το τι είναι έρωτας**, θα πρέπει να αναφερθεί ότι **διαφέρει ανάμεσα στους λαούς**. Οι Ρωμαίοι, πίστευαν ότι ο έρωτας ήταν ένα συναίσθημα, άγριο ή απλό, χωρίς τίποτα το πνευματικό και στρεφόταν γύρω από την εξωτερική ομορφιά της γυναίκας με τελικό σκοπό την ηδονή και την τεκνοποίηση. Συνήθως στον έρωτα, συμπεριλαμβανόταν και η εγκατάλειψη της ερωμένης. Με την έλευση του χριστιανισμού, η θέση της γυναίκας βελτιώθηκε και σε πολλούς θρύλους της Βόρειας Ευρώπης, παρατηρείται ο λεγόμενος **«ιπποτικός έρωτας»**. Στη συνέχεια, μετά το τέλος του Μεσαίωνα, προέκυψε ο **«ρομαντικός έρωτας»**. Μια παρερμηνευση αυτού του έρωτα, ήταν ο **«πλατωνικός έρωτας»**, η αγνή αγάπη που δεν αποσκοπεί στη σαρκική ηδονή. Και τέλος, έχουμε τον **«θείο έρωτα»**, ο οποίος ξεφεύγει από την αγάπη προς ένα πρόσωπο ή προς τα εγκόσμια.

Η ποικιλία και η ποικιλία των μορφών με την οποία εμφανίζεται αυτός, που για τους Έλληνες, ενσαρκώνει τη δύναμη του έρωτα, είναι δηλωτικές της εξέχουσας θέσης του μέσα σε ένα πολιτισμό και ένα σύστημα σκέψης, βαθιά σημαδεμένα από την ερωτική έλξη. Αλλά ο Έρωτας, δεν είναι μόνο μια ιδέα με κεντρική λειτουργία μέσα στο σύστημα με το οποίο, αναπαριστά η ελληνική κοινωνία τις καταβολές της και την δραστηριότητά της. Το βλέπουμε στην πράξη, μέσα από διάφορες περιγραφές από την

Αρχαία Ελλάδα. Ο έρωτας, γίνεται ένα από τα κύρια στηρίγματα του πλέγματος των κοινωνικών σχέσεων , που εδραιώνουν αυτά τα σεξουαλικά ήθη μέσα στην πολυμορφία τους.

Αφού κατηγοριοποιήσαμε τις μορφές του έρωτα, θα πρέπει να πούμε και για την ηθική του έρωτα. Υπάρχει ηθική στον έρωτα; Τι εννοούμε με τη λέξη «ηθική», όταν αναφερόμαστε στον έρωτα; Συνήθως όταν λέμε ότι υπάρχει ηθική σε κάτι, εννοούμε ότι μας δίνονται τουλάχιστον δύο επιλογές για να πράξουμε. Πολλοί, υποστηρίζουν πως δεν υπάρχει ηθική στον έρωτα, διότι σαν συναίσθημα, αλλά και σαν πράξη, δεν αφήνει επιλογές στα άτομα που τον βιώνουν, όπως είχε υποστηρίξει και ο Αριστοτέλης. Άλλοι πάλι, πιστεύουν ότι υπάρχει ηθική στον έρωτα.

Πολλοί εξύμνησαν τον έρωτα, όπως και η Σαπφώ που είχε γράψει για τον Έρωτα: *«Γλυκόπικρος Έρωσ-έρως, που είναι αδύνατον να του ξεφύγει κανείς. Έρωσ, κυρίαρχος, που γεννήθηκε από το Χάος (και προκαλεί το Χάος), από κτίσεως του Κόσμου. Ο φτερωτός πάρεδρος της Αφροδίτης».*

ΕΥΧΑΡΙΣΤΙΕΣ

Σημαντικό ρόλο στη συγγραφή της διπλωματικής μου εργασίας κατέχει ο καθηγητής μου, Ευάγγελος Πρωτοπαπαδάκης, του οποίου η βοήθεια ήταν σημαντική όσον αφορά την αναζήτηση θέματος, την εύρεση πηγών και την οργάνωση της δομής της διπλωματικής.

Ευχαριστώ, επίσης, την εξεταστική επιτροπή που μου κάνει την τιμή να αξιολογήσει την εργασία μου.

Τέλος, δεν πρέπει να παραλειφθεί η αδιάλειπτη συμπαράσταση που επέδειξε η οικογένεια μου, στην προσπάθεια μου να ολοκληρώσω την διπλωματική μου.

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Όπως προαναφέρθηκε, έχουν ασχοληθεί με τον έρωτα πάρα πολλοί ποιητές-φιλόσοφοι-συγγραφείς. Όμως, θα πρέπει να ορίσουμε τον Έρωτα, προκειμένου να καταστεί σαφές για το τι μιλάμε.

Η φιλοσοφική σύλληψη του έρωτα, ξεκινά από τον Πλάτωνα και συνεχίζεται σε όλη τη μακραίωνη πλατωνική παράδοση μέχρι τον Πλωτίνο. Ο Πλάτων, θα αφιερώσει δύο από τους ωραιότερους διαλόγους του στον έρωτα- το Συμπόσιο και τον Φαίδρο-, ενώ το μοτίβο του φιλοσοφικού έρωτα, διατρέχει το έργο του από τον πρώιμο Χαρμίδα, όπου η αρετή της σωφροσύνης εισάγεται ως το αντίθετο της ερωτικής άκρατης επιστολής, μέχρι την ύστερη 7^η Επιστολή. Ο Πλάτων, ενσωματώνει τον έρωτα στην φιλοσοφία του, αξιοποιώντας και μετασχηματίζοντας, όπως συνηθίζει, ποικίλες προϋπάρχουσες μυθολογικές και ποιητικές εικόνες του έρωτα. Ταυτοχρόνως η πλατωνική αντίληψη του έρωτα, είναι ένα διεισδυτικό σχόλιο στην τρέχουσα ερωτική πρακτική της εποχής του. Τη θεματική αυτή μπορεί να την παρακολουθήσει ο αναγνώστης στους λόγους των συνδαιτυμόνων του Σωκράτη στο Συμπόσιο, με απαραίτητο βοήθημα τη μνημειώδη έκδοση του Συκουτρή.

Ο «έρωτας» στα αρχαία ελληνικά, διατηρεί πάντοτε ως πρωτεύουσα σημασία του τη σεξουαλική έλξη. Δεν περιγράφει μια κατάσταση ή ένα συναίσθημα, αλλά μια ορμή κίνησης προς ένα αντικείμενο επιθυμίας. Και είναι μια ορμή που δεν προϋποθέτει αμοιβαιότητα: οι ρόλοι του εραστή και του ερωμένου προσώπου, παραμένουν σαφώς διακριτοί.

Θα μπορούσε να διερωτηθεί κανείς αν πριν από τον Πλάτωνα, υπήρξε κάποια φιλοσοφική αξιοποίηση του έρωτα. Ο Αριστοτέλης, θέτει ευθέως το ίδιο ερώτημα, όταν στα *Μετά τα Φυσικά*, αναζητά προδρόμους του δικού του ποιητικού αιτίου, της δύναμης δηλαδή που κινεί τα πράγματα:

Θα μπορούσε να σκεφτεί κανείς ότι ο πρώτος που αναζήτησε μια τέτοιου είδους αιτία, ήταν ο Ησίοδος, ή και κάποιος άλλος, που έθεσε ως αρχή ανάμεσα στα όντα τον έρωτα, ή την επιθυμία, όπως για παράδειγμα, ο Παρμενίδης. Γιατί λέει ο Παρμενίδης, περιγράφοντας τη δημιουργία του Σύμπαντος: «πρώτον από όλους τους θεούς, συνέλαβε τον Έρωτα» και ο Ησίοδος: «πρώτα απ' όλα τα πράγματα, το Χάος γεννήθηκε και έπειτα

η ευρύτερη Γης[...] και ο Έρωτας, που ξεχωρίζει ανάμεσα στους αθάνατους, σαν να πρέπει να υπάρχει κάτι ανάμεσα στα όντα, κάποια αιτία που θα κινεί και θα συναρμολογεί τα πράγματα.

Ο Αριστοτέλης, θα συσχετίσει τον έρωτα του Ησιόδου και του Παρμενίδη, με την «φιλότητα» του Εμπεδοκλή (που δεν ισοδυναμεί με τον έρωτα, αλλά είναι πάντως μια δύναμη ένωσης των ομοειδών), δίνοντας με τον συνήθη περιεκτικό του τρόπο, τη λειτουργία, που θα μπορούσε να έχει ο έρωτας στην προσωκρατική σκέψη: ο έρωτας, είναι η προσωποποίηση της δύναμης ή της αιτίας κίνησης των όντων στο Σύμπαν.

Στην φιλοσοφία του Πλάτωνα, τη λειτουργία αυτή, θα την αναλάβει η ψυχή. Η κοσμική ψυχή, διευθύνει και κινεί τα πάντα στο Σύμπαν, όπως η ανθρώπινη ψυχή, ελέγχει και κινητοποιεί τον ανθρώπινο οργανισμό. Στον έρωτα, ο Πλάτων θα αναθέσει έναν διαφορετικό και πρωτόγνωρο ρόλο: ο έρωτας, η πιο ισχυρή και πολύπλοκη ανθρώπινη επιθυμία, λειτουργεί ως ανέλπιστος εσωτερικός σύμμαχος μας, στο δρόμο προς την αληθινή φιλοσοφία. Η ερωτική έλξη, ξεκινά ως άλογο πάθος, έχει όμως τη δυνατότητα να μετασχηματιστεί σε ένα είδος θεϊκής μανίας, που ωθεί τον άνθρωπο προς την Ένωση με τις Ιδέες. Για τον Πλάτωνα, ο έρωτας έχει κάτι το φιλοσοφικό. Γιατί, όπως ο φιλόσοφος (ο «φιλών την σοφίαν»), βρίσκεται ανάμεσα στη σοφία και την άγνοια, έτσι και ο έρωτας, που είναι εξ ορισμού ανικανοποίητος, είναι ένας δαίμων, που παλινδρομεί ανάμεσα στην έλλειψη και την πλήρωση, την ασχήμια και την ωραιότητα, την θνητότητα και την αθανασία.

Στο Συμπόσιο, τον ωραιότερο του ίσως διάλογο, ο Πλάτων, παρουσιάζει τη συνομιλία έξι φίλων (του Φαίδρου, του Πausανία, του Ερυξίμαχου, του Αγάθωνα, του Αριστοφάνη και του Σωκράτη), ιστορικών και διάσημων προσώπων του 5^{ου} αιώνα π.Χ., ο καθένας από τους οποίους, αναλαμβάνει να εκφωνήσει ένα εγκώμιο του έρωτα. Οι διαδοχικοί λόγοι οδηγούνται σε κορύφωση, όταν τελευταίος μιλά ο Σωκράτης και μας μεταφέρει όσα έμαθε για τον έρωτα από μία μυστηριώδη γυναίκα, την ιέρεια Διοτίμα. Για τον Σωκράτη, ο έρωτας είναι δαίμων, γιος του Πόρου, του θεού της επίνοιας και της ευρετικότητας και της ζητιάνας Πενίας. Από τους δύο γονείς του, αντλεί την αντιφατική του φύση: είναι φτωχός, άσχημος και σκληρός, «ανυπόδητος και άστεγος», είναι όμως ταυτοχρόνως γενναίος, ενεργητικός, εφευρετικός, γητευτής, πολυμήχανος, κυνηγός του ωραίου, αιώνως ανικανοποίητος. Η ενδιαμέση φύση του, ορίζει και τη σχέση του με τη

γνώση και τη σοφία: ο έρωτας, «βρίσκεται ανάμεσα στη σοφία και την αμάθεια». Οι θεοί, οι απόλυτοι γνώστες, δεν φιλοσοφούν, γιατί κατέχουν τη γνώση. Ούτε όμως και οι ανόητοι φιλοσοφούν, αφού δεν συνειδητοποιούν την άγνοιά τους.

Φιλο-σοφούν, δηλαδή, έλκονται από τη σοφία, μόνο αυτοί που αντιλαμβάνονται την αξία και την ωραιότητα της σοφίας, χωρίς να την κατέχουν. Ο έρωτας λοιπόν, ως κυνηγός του ωραίου ρέπει προς την σοφία, είναι ο ίδιος φιλόσοφος.

Αντικείμενο του έρωτα, είναι το ωραίο και μάλιστα ο «τόκος», δηλαδή, η δημιουργία μέσα στην ωραιότητα. Στόχος του, είναι η κατάκτηση της αθανασίας: αθανασία σωματική, που επιτυγχάνεται με σεξουαλική αναπαραγωγή, κυρίως όμως αθανασία πνευματική, μέσω των έργων της ψυχής, που διεκδικούν ένα μερίδιο στην αιωνιότητα.

Ο Πλάτων, σκιαγραφεί μια κλίμακα ερωτικής ανάβασης που διαδοχικά καλύπτει την έλξη προς ένα ωραίο σώμα, την έλξη προς όλα τα ωραία σώματα, την έλξη προς τις ωραίες ψυχές, την έλξη προς τις ωραίες δημιουργίες και μαθήσεις, για να καταλήξει στην αποκάλυψη ότι το πραγματικό κίνητρο του έρωτα, είναι η ταύτισή του με το ιδεατό Ωραίο, με την Ιδέα της ωραιότητας.

Αν ωστόσο το Συμπόσιο, είναι ένα αριστούργημα, δεν το οφείλει μόνο στη βαρυσήμαντη διήγηση της Διοτίμας. Το σπουδαιότερο λογοτεχνικό του εύρημα, είναι η ξαφνική είσοδος του Αλκιβιάδη στη σκηνή και το εγκώμιο του Σωκράτη, που αυτός εκφωνεί. Ο μεθυσμένος Αλκιβιάδης, ήδη διάσημος την εποχή του Συμποσίου, εξιστορεί τη δική του νεανική ερωτική ιστορία με τον Σωκράτη. Η ίδια η διήγηση, είναι τολμηρή και απολαυστική. Το πιο ωραίο όμως στοιχείο της, είναι η ταύτιση του Σωκράτη με τον έρωτα. Ο Σωκράτης του Αλκιβιάδη, είναι η επίγεια προσωποποίηση και του έρωτα και της φιλοσοφίας. Είναι κι αυτός άσχημος, σκληρός, φτωχός, ανυπόδητος, γοητευτικός και ανικανοποίητος. Είναι κυρίως «άτοπος», όπως ο φιλοσοφικός έρωτας.

Οι λόγοι του Αλκιβιάδη στο Συμπόσιο, είναι και ένα αφηγηματικό τέχνασμα, που προσφέρει τη δυνατότητα στον Πλάτωνα, να μιλήσει για πρώτη φορά, εκτενώς για τον πρωταγωνιστή των διαλόγων του. Αντιλαμβανόμαστε πως ο ερωτικός Σωκράτης του Συμποσίου, ο παθιασμένος κυνηγός των ωραίων εφήβων, ο γνώστης της ερωτικής τέχνης, είναι ο ίδιος άνθρωπος με τον εκλεπτυσμένο διαλεκτικό του Πρωταγόρα, τον πολιτικό στοχαστή του Γοργία, τον γαλήνιο μπροστά στον θάνατο φιλόσοφο του

Φαίδωνα. Η εικόνα αυτή, δεν θα αλλάξει ουσιαστικά στον μεταγενέστερο *Φαίδρο*. Θα συμπληρωθεί ωστόσο με ορισμένα νέα στοιχεία.

Η ανθρώπινη ψυχή συλλαμβάνεται πλέον ως σύνθετη ολότητα. Αποτελείται από τρία διαφορετικά μέρη (το «λογιστικό», το «θυμοειδές» και το «επιθυμητικό»), η ισορροπία των οποίων δεν είναι δεδομένη. Οπότε αντιστοίχως και η ερωτική έλξη, γίνεται πολυσύνθετη και αντιφατική. Το επιθυμητικό μέρος της ψυχής ρέπει προς τη σαρκική επαφή, ενώ το λογιστικό προς την πνευματική. Ο Πλάτων, είναι αυτός, που για πρώτη φορά, δείχνει να αντιλαμβάνεται την έννοια της «ακρασίας», δηλαδή της εσωτερικής σύγκρουσης που διεξάγεται μεταξύ του ευγενούς σκοπού και της αδυναμίας της σάρκας. Ο φιλοσοφικός έρωτας, συστήνεται ως αποκλειστικά πνευματική έλξη και επαφή, ανάμεσα σε ανθρώπους διαφορετική ηλικίας, ωριμότητας και σοφίας.

Η προνομιακή σχέση του έρωτα προς το Ωραίο, που εκδηλώνεται με την έλξη προς κάθε ωραία αισθητή μορφή ή πραγμάτωση, ανοίγει μια επίγεια προοπτική προς τις Ιδέες. Ο Πλάτων, παραδέχεται ότι στον κόσμο που ζούμε «είναι δυσθεώρητες η δικαιοσύνη και η σωφροσύνη και όσα άλλα είναι πολύτιμα για τις ψυχές». Από τις πλατωνικές Ιδέες, μόνο το Ωραίο, είχε τη μοίρα να μας οδηγήσει στη θεϊκή μανία του έρωτα.

Στον Φαίδρο όμως ο Πλάτων, μας δίνει και την πληρέστερη στους διαλόγους του εικόνα, για το πώς αντιλαμβάνεται τη φύση της αληθινής φιλοσοφίας, όπως θα δούμε και παρακάτω αναλυτικά.

ΜΕΘΟΔΟΛΟΓΙΑ ΕΡΕΥΝΑΣ

Στην ενότητα αυτή, θα αναφερθούν οι τρόποι με τους οποίους ολοκληρώθηκε η συγκέντρωση των απαραίτητων στοιχείων για τη συγγραφή της διπλωματικής μου εργασίας. Η συλλογή των στοιχείων, ολοκληρώθηκε μέσω βιβλιογραφικής έρευνας και συλλογής σχετικών πληροφοριών.

Η συλλογή πληροφοριών και δεδομένων, αποτελούν τα κύρια στοιχεία μιας έρευνας σχετικά με τη μελέτη ενός φαινομένου ή γεγονότος, όπως και στη συγκεκριμένη περίπτωση. Θα μπορούσαμε να χαρακτηρίσουμε τα στοιχεία μας πρωτογενή, καθώς μας παρέχουν σημαντικές πληροφορίες σχετικά με το θέμα μας. Οι πληροφορίες, που μας παρέχονται, τροφοδοτούν επαρκώς τη σχεδιαστική διαδικασία του πλάνου, βάσει της οποίας θα επιτελεστεί η συγκεκριμένη έρευνα στο πλαίσιο αυτής της εργασίας.

Η έρευνα, που συντελέστηκε, με βοήθησε να κατανοήσω το θέμα της διπλωματικής μου, καθώς και να συνδέσω το θέμα με την καθημερινότητα. Μέσω της διεξαγωγής της έρευνας που επετεύχθη, συνέλεξα κάποιες πληροφορίες, οι οποίες ως αποτέλεσμα, θα έχουν να εμπλουτίσουν τις γνώσεις μου επί του θέματος.

Θα πρέπει να αναφερθεί, ότι κάθε διπλωματική εργασία, έχει να κάνει με την έρευνα. Κάθε ακαδημαϊκή έρευνα, απαιτεί μια μεθοδολογία, προκειμένου να αναλυθούν οι ήδη υπάρχουσες πληροφορίες και να καταλήξουμε σε συμπεράσματα, τα οποία θα είναι επί του θέματος. Η μεθοδολογία, αποτελείται από τρόπους, μεθόδους παραγωγής και ανάλυσης δεδομένων, έτσι ώστε οι διάφορες θεωρίες, αφού αναφερθούν, είτε να γίνουν αποδεκτές, είτε να απορριφθούν. Επομένως, η μεθοδολογία, η οποία χαρακτηρίζεται ως πρωταρχική, σχετίζεται τόσο με τη λεπτομερή έρευνα, μέσω της οποίας, συλλέγονται τα δεδομένα, όσο και με τις πιο γενικές φιλοσοφικές σκέψεις. Ο τρόπος που σκεφτόμαστε και αναπτύσσουμε τις γνώσεις μας, επηρεάζει και καθορίζει σημαντικά τον τρόπο με τον οποίο διεξάγουμε την έρευνα.

ΣΥΛΛΟΓΗ ΔΕΔΟΜΕΝΩΝ

Λόγω της φύσης της συγκεκριμένης εργασίας, χρησιμοποιήθηκε ένα είδος μεθοδολογίας δευτερογενούς έρευνας, για να οδηγήσει στα συμπεράσματα που θέλω να υποδείξω όσον αφορά το θέμα της εργασίας μου. Όπως αναφέρθηκε, εκτός της πρωταρχικής συλλογής δεδομένων σχετικά με το θέμα της διπλωματικής μου, εμπλέκεται ένας αριθμός μεθόδων. Κι αυτό, γιατί, μπορεί κάποια στοιχεία να είναι επαρκέστερα έναντι κάποιων άλλων. Μην ξεχνάμε όμως, πως κάθε μέθοδος συλλογής δεδομένων, έχει πλεονεκτήματα και μειονεκτήματα που μπορούν να παρουσιαστούν στην έρευνα. Ο συνδυασμός μεθόδων συλλογής πληροφοριών και δεδομένων, βοηθά σημαντικά στο να μειωθούν τα μειονεκτήματα που μπορούν να παρουσιαστούν στην έρευνα και στην καταγραφή της εργασίας μου.

Βέβαια, όπως θα αποδειχτεί και στη συνέχεια, η έρευνα και η μελέτη του συγκεκριμένου θέματος, βασίζεται καθαρά σε βιβλιογραφική έρευνα και συλλογή σχετικών στοιχείων, που αφορούν τις απόψεις διαφόρων φιλοσόφων σχετικά με τον έρωτα, την φιλία, την ηθική διάσταση του θέματος, καθώς και την αυτονομία του ηθικού προσώπου.

ΔΕΥΤΕΡΕΥΟΝΤΑ ΔΕΔΟΜΕΝΑ

Ως δευτερεύοντα δεδομένα, περιγράφονται εκείνα τα οποία αφορούν πληροφορίες, οι οποίες, συλλέγονται και καταγράφονται από κάποιους άλλους νωρίτερα χωρίς να υπάρχει ο ίδιος σκοπός συγγραφής τους.

Τα δευτερεύοντα στοιχεία, παρέχουν τη βάση για ένα ιστορικό υπόβαθρο πληροφοριών, καθώς και πληροφορίες για τη στήριξη του πλαισίου των πηγών της πρωταρχικής έρευνας. Όπως γίνεται κατανοητό, είναι εύκολο να βρει κάποιος δευτερεύοντα δεδομένα για την έρευνά του, αφού αυτά έχουν γραφτεί προηγουμένως και έχουν εκδοθεί στον τύπο ή το διαδίκτυο. Τα περιοδικά και ο τύπος, είναι πρωταρχική φιλολογική πηγή για κάθε πληροφορία.

Τα βιβλία και τα άρθρα που χρησιμοποιήθηκαν, παρείχαν σημαντικές πληροφορίες, δίνοντάς μου την ευκαιρία να αναπτύξω αναλυτικά τις θέσεις μου σχετικά με το θέμα.

Αποτελούν μια αξιόπιστη μέθοδο συλλογής πληροφοριών , καθώς έχουν γραφτεί για ένα συγκεκριμένο σκοπό και παρέχουν συγκροτημένη σκέψη και ανάπτυξη αντικειμένου. Πρέπει τέλος να αναφερθεί ότι, όταν χρησιμοποιούνται δευτερογενή στοιχεία, όπως εδώ, είναι πολλές φορές αναγκαίο να γίνουν υποθέσεις και παραδοχές, ώστε να καταστεί δυνατή η αποτελεσματικότερη χρήση τους.

ΜΕΙΟΝΕΚΤΗΜΑΤΑ ΔΕΥΤΕΡΟΓΕΝΩΝ ΔΕΔΟΜΕΝΩΝ

Παρά τη σπουδαιότητα που αναφέρθηκε ότι παρουσιάζουν, εμφανίζουν τρία μειονεκτήματα, όσον αφορά στη διεκπεραίωση και συλλογή στοιχείων.

- ❖ Διαθεσιμότητα: περίπου το $\frac{1}{2}$ της εργασίας δεν μπορεί να στηριχτεί σε δευτερογενή στοιχεία διότι δεν υπάρχουν για να καλύπτουν 100% το θέμα
- ❖ Ακρίβεια: υπάρχουν αρκετές ελλείψεις ως προς την θεματική, αλλά και τη μεθοδολογία, οι οποίες δεν αναφέρονται καθόλου
- ❖ Επάρκεια: Ίσως και να υπάρχει διαθεσιμότητα των πηγών και ακρίβεια, αλλά να μην καλύπτεται ο κάθε ερευνητής. Αυτό εξαρτάται καθαρά από το πού θέλει να καταλήξει.

ΑΝΑΛΥΣΗ ΔΕΔΟΜΕΝΩΝ

Τα στοιχεία που έχω συλλέξει θα αναλυθούν όπως θα δείτε παρακάτω. Βάσει των στοιχείων αυτών, θα γίνει σωστή εκτίμηση των όσων έχουν λεχθεί μέχρι στιγμής και θα καταλήξουμε στο τέλος στα συμπεράσματα περί του θέματος, στην καταγραφή των απόψεών μου, καθώς και του τι πραγματικά συμβαίνει με το θέμα που θέλω να αναλύσω εις βάθος.

ΟΙ ΦΙΛΟΣΟΦΙΚΕΣ ΑΠΟΨΕΙΣ ΤΟΥ ΠΛΑΤΩΝΑ ΓΙΑ ΤΟΝ ΕΡΩΤΑ

Ο άνθρωπος, έλαβε εξ αρχής το φαινόμενο της γενετήσιας ορμής, ως μυστήριο δυσεξήγητο και το περιέπλεξε με μυθικές παραστάσεις, ακολουθώντας την πρωτόγονη ερμηνευτική οδό. Οι Έλληνες, καθώς και πολλοί άλλοι λαοί, ανέπτυξαν μόνο τις αρνητικές πλευρές του και μίλησαν απαξιωτικά για τον έρωτα. Θα πρέπει να αναφερθεί, ότι ο **έρωτας, αποτελούσε ένα εν συγχύσει φαινόμενο**, το οποίο ενισχυόταν με μία διαχωριστική γραμμή: ο γάμος και η γέννηση των παιδιών, ιδιαίτερα αρρένων, υφίσταται ως μία πράξη ιερή και θεάρεστη σε όλους τους λαούς. Τα τέκνα, φυλάσσουν την ιερή εστία και με τις χοές τους, εξευμενίζουν τις ψυχές των προγόνων. Αντιθέτως, η σεξουαλική πράξη, υιοθετήθηκε ως κάτι το ανιαρό και με την αποχή από αυτή, ανέρχεται ο άνθρωπος σε ένα ανώτερο αναβαθμό, άξιο του ιερέα ή του φιλοσόφου. Η καταδίκη της ηδονής, η εκτίμηση της αγαμίας ή παρθενίας, προβάλλεται από τους αρχαίους χρόνους.

Οι Έλληνες, υιοθέτησαν μια διαφορετική στάση για το συγκεκριμένο θέμα, αναφορικά με τους άλλους λαούς της αρχαιότητας. Η παρρησία τους στο σεξουαλικό ζήτημα, είναι κάτι παραπάνω από εμφανής. Ο Έρωσ και η σεξουαλική ένωση, εισέρχονται στην κοινωνική ζωή ως νόμος, ο οποίος δεσμεύει και τους άνδρες και τις γυναίκες. Καθ' όλη τη διάρκεια των κλασικών χρόνων, παρατηρείται ισορροπία στο σεξουαλικό αίσθημα του Έλληνα. Αυτό, δε σημαίνει ότι εξέλειπε οποιαδήποτε ένταση ή ότι η σεξουαλική ζωή, απέκτησε υψηλή θέση. Η άγνοια, η αποχή «από τε των άλλων των ου καθαρευόντων και απ' ανδρός συνουσίας», η αποχή από τη γυναίκα και τους καρπούς της Αφροδίτης, θεωρείται ανώτερος βαθμός τελείωσης στους Πυθαγόρειους, καθώς και στην ορφική διδασκαλία και τον αντίστοιχο τρόπο ζωής. Η ορφική και πυθαγόρεια αυτή θεώρηση, μεταφέρθηκε στην αθηναϊκή κοινωνία από τον Ευριπίδη με τον Ιππόλυτο με σκοπό να καταδείξει τις κοινωνικές συνέπειές της.

Από την άλλη πλευρά, οι θεοί, δε γίνεται να φιλοσοφήσουν, στο μέτρο που ήδη κατέχουν τη σοφία. Στο μέσο των δύο, βρίσκεται ο **έρωτας, που δια της φιλοσοφικής του φύσης, θα σταθεί ο μεσολαβητής μεταξύ του θνητού και του θεϊκού στοιχείου. Μόνο δια μέσου του έρωτα, ο άνθρωπος, θα μπορέσει να γίνει μέτοχος και κοινωνός**

της σοφίας, η οποία ενέχεται στο θεϊκό στοιχείο. Κι επειδή το θεϊκό, είναι συγχρόνως και αθάνατο, θα αξιωθεί ο άνθρωπος μέσω αυτής να μετάσχει και της αθανασίας.

Ο Πλάτων στα έργα του, ασχολήθηκε με τις Ιδέες και τον έρωτα, θέμα το οποίο μας αφορά και με το οποίο θα ασχοληθούμε. Όπως αναφέρθηκε και παραπάνω, στην εισαγωγή της παρούσας εργασίας, ο έρωτας ήταν πολύ σημαντικό θέμα από αρχαιοτάτων χρόνων. Ο Πλάτωνας με τα έργα του, έχει δώσει τη δική του χροιά στην έννοια του έρωτα και θα μπορούσαμε να πούμε ότι προσεγγίζει τον θείο έρωτα, όντας πλατωνικός, χωρίς να εκχυδαΐζεται ή να συνδέεται με την σαρκική απόλαυση.

Σύμφωνα με τον ορισμό του Πλάτωνα, **ο έρωτας εκκινεί από την έντονη επιθυμία για σεξουαλικές σχέσεις, συνοδευόμενη από πόθο και πόνο. Είναι μια δυνατή φυσική ορμή και ως τέτοια, πρέπει να ικανοποιείται μέσα στα όρια του έλλογου νου και της φρόνησης.**

Ο Έρωτας, όντας μία ορμή που παράγεται από τις αισθήσεις, προσλαμβάνει μεταφυσικό χαρακτήρα. **Ανάλογα με το κατά πόσο η ωραιότητα ενεργοποιεί την τάση προς το μεταφυσικό, ο έρωτας, παρουσιάζει διαβαθμίσεις. Ο δρόμος, όμως, που οδηγεί στο απόλυτο κάλλος, είναι ένας και μοναδικός. Είναι ο έρωτας, προς το κάλλος ενός σώματος, που θα αποτελέσει και αφετηρία αυτής της ανοδικής πορείας της ψυχής.**

Η έλξη προς την εξωτερική ομορφιά, προσλαμβάνει μεταφυσικό χαρακτήρα από την στιγμή, που καθίσταται απαραίτητη προϋπόθεση του πλατωνικού έρωτα, τόσο η αισθησιακή, όσο και η πνευματική έλξη. **Ο σωματικός πόθος, συνοδεύεται απαραίτητως από τον ψυχικό πόθο.**

Κατά τον Πλάτωνα, ο έρωας, έχει δύο σημασίες : αφενός μεν δηλώνει τον συναισθηματικό δεσμό, που πρέπει να υπάρξει μεταξύ δασκάλου και μαθητή και αφετέρου δε, εκφράζει την τάση του ανθρώπου να γνωρίσει μέσα από την ανάμνηση, τις Ιδέες. Ο Σωκράτης, ο οποίος, κατά τον Πλάτωνα, αποτελούσε το υπόδειγμα του δασκάλου, αναλάμβανε να διδάξει τους νέους που προσέρχονταν σε αυτόν, χωρίς χρήματα -εν αντιθέσει προς τους εκπροσώπους της σοφιστικής κίνησης, που δίδασκαν τους μαθητές τους επί αμοιβή- βασιζόμενος στην αμοιβαία έλξη, η οποία θα έπρεπε να

υπάρχει μεταξύ αυτού και των μαθητών του. Ο μεν δάσκαλος, ο Σωκράτης, παρείχε στους μαθητές του, τις γνώσεις του και οι μαθητές, τη δροσιά και το κάλλος της νεότητάς τους. Η σχέση αυτή, μεταξύ δασκάλου και μαθητή, που αναπτυσσόταν σταδιακά και προοδευτικά, είχε ως απόληξη την αβίαστη δημιουργία ερωτικού δεσμού μεταξύ τους. Εκτός όμως από την ιδιαίτερη σχέση μεταξύ δασκάλου και μαθητή, ο έρωας, εξέφραζε την έντονη τάση του ανθρώπου να θυμηθεί τις Ιδέες, τις οποίες η ψυχή του πριν γεννηθεί, είχε γνωρίσει στον ουράνιο τόπο, που είχε περιαχθεί.

Η ερωτική σχέση του ανθρώπου προς τις Ιδέες, σύμφωνα με τον Πλάτωνα, δε δημιουργείται αυτόματα, αλλά, αναπτύσσεται προοδευτικά-εξελικτικά. Ειδικότερα προς την ιδέα του ωραίου, ο Πλάτων, διέκρινε 4 στάδια εξέλιξης. Αυτά είναι:

1. Το σωματικό
2. Το ηθικό
3. Το γνωστικό
4. Το ιδανικό

Τα στάδια αυτά, αναλόγως πού απευθύνονται, ονομάζονται και έτσι. Το κάθε στάδιο, προωθεί μια εξελικτική πορεία του ατόμου προς το άλλο στάδιο, οδηγώντας το άτομο στη γνώση όχι μόνο του έρωτα, της επιθυμίας, αλλά και στην γνωριμία του άλλου, αλλά και του ίδιου του εαυτού του ατόμου. Σημαντικό ρόλο, παίζει η ψυχή, η οποία είναι και αυτή, που κινεί τα νήματα.

Η ψυχή του ανθρώπου, χρειάζεται να εισέλθει μέσα από αυτά τα στάδια, προκειμένου να συναφθεί η ερωτική σχέση της με την ιδέα της ομορφιάς.

Το 1^ο από τα 4 αυτά στάδια, το σωματικό, συνίσταται στην θέα των ωραίων σωμάτων. Η συνειδητοποίηση εκ μέρους της ψυχής του φυσικού και σωματικού κάλλους, αποτελεί γι' αυτήν, την αφορμή για να θυμηθεί την ιδέα του ωραίου ή της ομορφιάς.

Στο 2^ο στάδιο, δηλαδή στο ηθικό, η ψυχή, μεταβαίνει από τη συνειδητοποίηση της ομορφιάς των αισθητών σωμάτων στη συνειδητοποίηση της ηθικής ομορφιάς των «επιτηδευμάτων», δηλαδή τις διάφορες ενασχολήσεις.

Στο 3^ο στάδιο, δηλαδή το γνωσιολογικό, η ψυχή, ανάγεται σε 1 ανώτερη μορφή ερωτικής σχέσης. Αντικείμενο πλέον του έρωτά της, είναι η ομορφιά που παρέχουν τα «μαθήματα», δηλαδή, οι γνώσεις. Η ολοκλήρωση της ερωτικής σχέσης της ψυχής με την

ομορφιά, που ξεκίνησε από την θέα των ωραίων σωμάτων του αισθητού κόσμου, επιτυγχάνεται κατά το 4^ο στάδιο, δηλαδή το ιδανικό με την αναγωγή της ψυχής στον υπεραισθητό κόσμο, δηλαδή στον κόσμο των Ιδεών και την θέα της Ιδέας του Ωραίου. Ο έρωσ της ψυχής στο υπεραισθητό του αυτό στάδιο, είναι άμεσος. Η ψυχή, ερωτεύεται την ιδέα της ομορφιάς, συλλαμβάνοντάς την καθεαυτή, χωρίς τη διαμεσολάβηση κανενός άλλου παράγοντα, χωρίς την ανάγκη να αναφερθεί σε κάποιο αισθητό σώμα ή να καταγίνει σε κάποιο επιτήδευμα ή να αποκτήσει κάποιας μορφής γνώση, όπως συμβαίνει αντίστοιχα κατά τα προηγηθέντα τρία στάδια, του σωματικού, του ηθικού και του γνωστικού έρωτα.

Συλλαμβάνοντας η ψυχή την ιδέα του ωραίου ή της ομορφιάς, θεάται πλέον το «πολύ πέλαγος της ομορφιάς». Η δημιουργία της ερωτικής σχέσης της ψυχής με την ιδέα της ομορφιάς, δεν είναι εφικτή σε κάθε άνθρωπο. Εδώ, παίζει ρόλο η αυτονομία του ηθικού προσώπου. Στην έννοια της αυτονομίας του ηθικού προσώπου, εμπεριέχονται δύο έννοιες, η έννοια της αυτονομίας της ηθικής και η έννοια της αυτονομίας της βούλησης. Λέγοντας «αυτονομία της ηθικής», εννοούμε την αντίληψη που υπάρχει βάσει της οποίας η ηθική αυτοκαθορίζεται, η άποψη ότι το κύρος των θεμελιωδών εννοιών της, του αγαθού, του ηθικού πρέπει κτλ., δεν προέρχεται από ηθικές πηγές. Ο Καντ, ταυτίζει την «αυτονομία της βούλησης» με την «ελευθερία της βούλησης». Ο Χιουμ, είχε ήδη διακρίνει την έννοια της αιτιότητας από την έννοια του καταναγκασμού, υποστηρίζοντας ότι η ελευθερία, είναι αντίθετη προς την έννοια του καταναγκασμού και όχι προς την έννοια της αιτιότητας. Το να πω ότι μια πράξη είναι ελεύθερη, δε σημαίνει ότι είναι αναίτια, αλλά η αιτία της ελευθερίας, βρίσκεται μέσα στο πρόσωπο που πράττει, καθώς υπόκειται στη δικαιοδοσία του.

Συνεπώς, το «ηθικό πρόσωπο», είναι το πρόσωπο του οποίου η συμπεριφορά ή ο χαρακτήρας, κρίνεται και αξιολογείται από ηθική άποψη, βάσει ηθικών κριτηρίων και όρων.

Εφόσον, δεν είναι εφικτή στο κάθε άτομο, καταλαβαίνουμε ότι πολλοί από τους ανθρώπους, παραμένουν στο επίπεδο των αισθητών πραγμάτων, λατρεύοντας την ομορφιά, αλλά και κάθε άλλη ιδέα, όπως αυτή αντανακλάται σε αυτά. Τα πρόσωπα, που παραμένουν στο σωματικό στάδιο, ικανοποιούνται από το σαρκικό έρωτα και την ευχαρίστηση των αισθήσεών τους. Άλλοι από τους ανθρώπους προχωρούν ως το ηθικό, ή

έστω ως το γνωστικό στάδιο του έρωτα. Λίγοι είναι εκείνοι που καταφέρνουν μέσα από τη διαδικασία της ανάμνησης να κατορθώσουν να αρθούν στο βασίλειο των Ιδεών και να εισέλθουν στο ιδανικό στάδιο του έρωτα, και έτσι, να καταστούν μέτοχοι του απόλυτου και αληθινού έρωτα. Επειδή ο έρωτας, δεν είναι μια δεδομένη, παγιωμένη κατάσταση, αλλά είναι μια διαρκής φορά προς τη σφαίρα των Ιδεών.

Ο Πλάτων, τον παρουσιάζει και ως στέρηση, καθόσον δεν είναι ένα εξασφαλισμένο απόκτημα, δεν είναι κάτι δεδομένο. **Ο έρωτας, είναι η τάση προς την πλήρωση του εγώ.** Ο Πλάτων ,μέσα στο έργο του, παραθέτει το μύθο της Διοτίμας, βάσει του οποίου, ο Έρως, είναι ο γιος της Πενίας και του Πόρου.

Ο Πλωτίνος επίσης, ακολουθώντας τον Πλάτωνα, διέκρινε τον υπεραισθητό από τον αισθητό έρωτα. Κατά τον Πλωτίνο, η λέξη «έρως», που προέρχεται από το «οράν», έχει ως αφετηρία την θέα των ωραίων αισθητών σωμάτων και αργότερα, μεταστοιχειώνεται σε μία άλλου είδους σχέση: καθίσταται τάση της ψυχής προς το αγαθό και το Εν. Σύμφωνα με τον Πλωτίνο, ο έρωτας, είναι η ενέργεια της ψυχής, που επιθυμεί διακαώς το αγαθό. Η επίτευξη του στόχου αυτού της ψυχής να δει το Εν, την υπέρτατη αρχή και να βιώσει τον θείο έρωτα, μπορεί να επιτευχθεί μόνο μέσα από την κατάσταση της έκστασης ή της άπλωσης (=εναλλακτικός όρος που χρησιμοποιεί ο Πλωτίνος για την έκσταση προκειμένου να δηλώσει την προσωρινή αποδέσμευση της ψυχής από το σώμα και την ένωσή της με το Εν, που αποτελεί την υπέρτατη αρχή).

Αργότερα, η έννοια του έρωτα, υιοθετήθηκε στους κόλπους του χριστιανισμού, όπως ο Διονύσιος Αρεοπαγίτης και μύστες, όπως ο Νικήτας Στηθάτος.

Κατά το Διογένη Αρεοπαγίτη, αντικείμενο του έρωτος, είναι το καλό. Το καλό είναι και αγαθό και αντικείμενο έφεσης, έρωτα και αγάπης. Ο Στηθάτος εξάλλου, χαρακτήρισε ως «ακατάσχετο έρωτα» την έφεση του ανθρώπου προς τις υπέρ φύσιν του Θεού δωρεές και την φυσική επιθυμία του, να έλθει σε συνάφεια με τον Θεό και μέσω αυτής να εξασφαλίσει το ιδεώδες της ψυχικής του ηρεμίας και γαλήνης.

Μιλώντας για αγάπη, θα πρέπει να πούμε ότι είναι η κατάληξη του έρωτα στο 4^ο στάδιο, κατακτώντας το ιδανικό του έρωτα. Αγάπη, είναι η υπέρτατη αρετή, σύμφωνα με τον Απόστολο Παύλο, αφορά τον Θεό και τον πλησίον και χαρακτηρίζεται από την ανιδιοτέλεια και την απουσία κάθε ίχνους εγωισμού.

Θα πρέπει να αναφερθεί και η θέση του Λάμπνιτς, που θεωρεί ότι η αγάπη είναι εκείνο το συναίσθημα που σε κάνει να χαίρεσαι με την ευτυχία του άλλου. Αναφορικά προς την ερωτική σχέση, ο όρος «αγάπη», χρησιμοποιείται συχνά για να δηλώσει την πιο εξευγενισμένη μορφή δεσμού που μπορούν να έχουν δύο πρόσωπα μεταξύ τους. (Λεξικό της Φιλοσοφίας, Θεοδόσιος Ν. Πελεgrίνης, εκδόσεις Ελληνικά Γράμματα)

Όσον αφορά λοιπόν το 1^ο στάδιο του έρωτα, θα μπορούσαμε να αναφέρουμε ότι δεν είναι τυχαίο το γεγονός ότι στην περίπτωση του παιδικού έρωτα, που αναπτύχθηκε στην ακμάζουσα αθηναϊκή κοινωνία, η διαδικασία της φιλικής και ερωτικής συναναστροφής, συντελούνταν στα γυμναστήρια. Εκεί, οι μέλλοντες φίλοι και εραστές, είχαν την ευκαιρία να πρωταντικρίσουν τα γυμνά σώματα των νέων σε όλη τους την ακτινοβολία και να εκδηλώσουν καταρχήν τις αισθητικές τους προτιμήσεις. Το αισθητικό κριτήριο, δηλαδή το αντίστοιχο σωματικό στάδιο του Πλάτωνα, αποτελούσε το έναυσμα για την ανάπτυξη του ερωτικού συναισθήματος. Για τους Αρχαίους Έλληνες, το σωματικό κάλλος, δεν περιοριζόταν αποκλειστικά στην φυσική τους υπεροχή. Αντιμετώπιζαν το σώμα ως ναό της ψυχής και ως μέσο δια του οποίου, αυτή μορφοποιείται.

Ο F. Farington, ισχυρίζεται ότι ο θρησκευτικός μανδύας με τον οποίο περικλείει την φιλία και τον έρωτα ο Πλάτωνας, ελήφθη από την εξιδανίκευση της πρωτόγονης ζωής, η οποία δεν υποδηλώνει ένα βαρβαρικό τρόπο ζωής, αλλά μια εξελικτική μορφή πολιτισμού, η οποία είναι σύμφυτη με την πραγματική φύση του ανθρώπου.

Ο Έρωσ για τον Πλάτωνα, καθίσταται το **ενδιάμεσο στάδιο, προκειμένου να ανέβει ο άνθρωπος από το ένα καλόν στα δύο, εν συνεχεία στα πολλά για να φθάσει τέλος στο καθ' αυτό καλόν και να ζήσει τη γοητεία της θέας του**. Αποτελεί μία οντολογική διεργασία, κατά τη διάρκεια της οποίας, η πραγματικότητα, ιεραρχείται σε δύο επίπεδα: α) στο αισθητό και β) στο ιδεατό. Ο έρωτας, ορίζεται ως **μανία προς το κάλλος**. Συγκεκριμένα, βάσει του Συμποσίου του Πλάτωνα, υπάρχει κλίμακα του έρωτα, η οποία αρχίζει από το κατώτερο επίπεδο του ανθρώπινου έρωτα για το ωραίο και το καλό και οδηγεί σιγά-σιγά τον εραστή στο ανώτατο πεδίο του θείου έρωτα. Η αποκάλυψη της Διοτίμας, στο τελικό στάδιο της Μύησης στα Μεγάλα Μυστήρια, αντανακλά μία αληθινή μυστικιστική θεία κοινωνία.

Ο Πλάτων, εξάγει την φιλία από την ενορατική πηγή του έρωτα. Για την φιλία θα κάνει λόγο και ο Αριστοτέλης, αλλά και ο Επίκουρος. Ο Αριστοτέλης, συμφωνεί ότι η φιλία μπορεί να εξαχθεί από τον έρωτα και ότι έχει πολύ μεγαλύτερη ισχύ από τον έρωτα, αν και θα δούμε τις απόψεις του Αριστοτέλη παρακάτω. **Ο έρωσ λοιπόν, στην πλατωνική του εκδοχή, εκπροσωπεί την φιλοσοφική εξιδανίκευση του πάθους, που επιδιώκει τη μεταφυσική μετάβαση της ψυχής στην σφαίρα των ιδεών. Αντανακλά ένα υπερβατικό, θρησκευτικό πάθος συμμετοχής και ένωσης με τις μη αισθητές ιδέες, οι οποίες δίνουν περιθώριο και νόημα στον απατηλό κόσμο του ανθρώπου και τη ζωή του μέσα σε αυτόν. Οπότε, σύμφωνα με τον Πλάτωνα, ο έρωτας, καθίσταται το κύριο μέσο της προσωπικής λύτρωσης από τους ζοφερούς αντικατοπτρισμούς του σπηλαίου της Πολιτείας στο διαυγή και διατεταγμένο κόσμο των Ιδεών.**

Ο Πλάτων, ενσωματώνει τον έρωτα στην φιλοσοφία του, αξιοποιώντας και μετασχηματίζοντας, όπως συνηθίζει, ποικίλες προϋπάρχουσες μυθολογικές και ποιητικές εικόνες του έρωτα. Ταυτοχρόνως, η πλατωνική αντίληψη του έρωτα, είναι ένα διεισδυτικό σχόλιο στην τρέχουσα ερωτική άποψη της εποχής του.

Παρατηρείται παντού, ότι γίνεται μία **προσπάθεια για θεοποίηση του έρωτα.** Κι αυτό, διότι **μέσω του ερωμένου και της σχέσης του με τον ερώντα, ο έρωτας, υποκειμενοποιείται.**

Το πλατωνικό *Συμπόσιο*, είναι ένα από τα έργα του Πλάτωνα που πραγματεύεται τον Έρωτα. Είναι ίσως το λαμπρότερο από τα δραματουργικά επιτεύγματά του και ίσως γι' αυτό το λόγο, να θεωρείται το πιο παρερμηνευμένο. Ακόμα και στην εποχή του, παρερμηνεύθηκε από τον Ξενοφώντα, αν κρίνει κανείς από τον τόνο της κατώτερης ομότιτλης απομίμησης που συνέγραψε. Η μορφή του διαλόγου, έκανε τον Ξενοφώντα να θεωρήσει ότι έχει ως αντικείμενό του, το σεξουαλικό πάθος. Έτσι αποφάσισε να αντιπαρατάξει ένα δικό του *Συμπόσιον*, με αποκορύφωμα το εγκώμιο των απολαύσεων της συζυγικής ζωής. Η δική μας γενιά και η προηγούμενη, με το δηλητήριο του ρομαντισμού στις φλέβες τους, προχώρησαν ακόμα πιο πέρα και ανακάλυψαν ότι ο διάλογος προοιωνίζεται τις προφητείες του William Blake, που έβρισκε στην **ερωτική πράξη το κλειδί του σύμπαντος.** Το *Συμπόσιον*, άλλωστε το εκμεταλλεύτηκαν οι δακρύβρεχτοι ρομαντικοί, περισσότερο από κάθε άλλη πηγή, για να αποθεώσουν το

ελάχιστα πλατωνικό κατασκευάσμα, που οι ίδιοι ονόμασαν πλατωνικό έρωτα, θέμα, για το οποίο, δεν υπάρχει λέξη, ούτε σε αυτό, ούτε και σε κανένα άλλο έργο από τα έργα του Πλάτωνα. Αυτού του είδους τις φανταστικές ιδέες, πρέπει να τις αποβάλλουμε ριζικά από την αρχή, αν θέλουμε να κατανοήσουμε το πραγματικό θέμα του διαλόγου. Ας μην ξεχνάμε ότι **ο Έρωτας, προς τιμήν του οποίου εκφωνούνται οι αγορεύσεις του διαλόγου, αποτελούσε μια κοσμογονική μορφή, που η σημασία της, παραμορφώνεται ανεπανόρθωτα αν απλώς την ταυτίσουμε με την αρχή της γενετήσιας συμπεριφοράς.** Ας μην ξεχνάμε επίσης, ότι η σκηνή είναι εορταστική, άρα οι περισσότερες αγορεύσεις, έχουν τόνο ευτράπελο μάλλον, παρά σοβαρό, σκόπιμα άλλωστε μια και η ευθυμία της συντροφιάς, αποτελεί φόντο, που τονίζει αντιθετικά τη μεγάλη σοβαρότητα του λόγου του Σωκράτη. Εκεί, θα ανακαλύψουμε το βαθύτερο νόημα του έργου του Πλάτωνα, διαπιστώνοντας, ότι **ο έρωτας, που εγκωμιάζει, έχει ξεπεράσει κατά πολύ την σεξουαλικότητα και ως amor mysticus=μυστική αγάπη, βρίσκει σήμερα την καλύτερη προσέγγισή του στους συγγραφείς, που με τα εικαστικά στοιχεία των Canticles = χριστιανικών λατρευτικών νόμων, εξαιρούν την αγάπη της ψυχής για τον Δημιουργό της.**

Έρωτας λοιπόν και γνώση, κατακλύζουν το πλατωνικό Συμπόσιο. Στόχος του φιλοσόφου, καθίσταται η περιδιάβαση στους αναβαθμούς της διαλεκτικής, προκειμένου να ανέλθει στο ύπατο στάδιο, όπου βρίσκεται **η έννοια του αγαθού.** Για την πλατωνική φιλοσοφία, **το υπέρτατο στάδιο, είναι η κατάκτηση του υπέρτατου αγαθού, δηλ. της απόλυτης σοφίας.** Σύντροφος και αρωγός, σε αυτή την προσπάθεια του ανθρώπινου γένους, στάθηκε, σύμφωνα με την αφήγηση της Διοτίμας, **ο έρωτας.**

Έτσι λοιπόν, εξηγείται η **δαιμονική του φύση.** Δεν είναι Θεός, εφόσον δεν κατέχει τη σοφία, η οποία αποτελεί κτήμα θεών. Ο Έρωτας λοιπόν, **δεν είναι ωραίος** όπως οι Θεοί, αλλά **ούτε άσχημος.** Είναι κάτι ανάμεσα, όπως η σωστή δοξασία μεταξύ της γνώσης και της άγνοιας. Είναι ανάμεσα στους ανθρώπους και τους Θεούς, ένας **δαίμων μεσάζων και οι άνθρωποι, επικοινωνούν μέσω αυτού με το θεϊκό στοιχείο.** Εξαιτίας όμως της καταγωγής του (γιος του Πόρου και της Πενίας), αντιλαμβάνεται αυτή την έλλειψη και αναζητά να τη συμπληρώσει.

Ο έρωτας, ορίζεται ως η μανία προς το κάλλος, η οποία αποτελεί το πρωταρχικό στοιχείο του έρωτα. Το στοιχείο αυτό με τη σειρά του, ενσαρκώνεται στην ερωτική σχέση μεταξύ του ερωμένου και του ερώντα.

Το Συμπόσιο, είναι διάλογος και έχει τη μορφή δράματος εξιστορημένου σε πλάγιο λόγο. Ο πραγματικός αφηγητής, ο Απολλόδωρος ο Φαληρέας, φίλος του Σωκράτη, εξιστορεί από δεύτερο χέρι το συμπόσιο προς τιμήν του ποιητή Αγάθωνα για την πρώτη του νίκη στην τραγωδία. Ο Απολλόδωρος, είναι πολύ νέος για να έχει παρευρεθεί ο ίδιος, αλλά ξέρει τα συμβάντα από έναν αυτόπτη μάρτυρα, τον Αριστόδημο από το δήμο των Κυδαθηναίων, τον ίδιο μάλλον Αριστόδημο που ο Ξενοφών στα Απομνημονεύματά του, παρουσιάζει να κατηγορεί τον Σωκράτη για αμέλεια της δημόσιας θρησκευτικής λατρείας. Η αφήγηση του Απολλόδωρου, υποτίθεται ότι γίνεται αρκετά χρόνια μετά την αναχώρηση του Αγάθωνα από την Αθήνα.

Ο δάσκαλος, αρχικά προσελκύεται από τη σωματική ωραιότητα του νέου και διαμέσου της σωματικής έλξης, οδηγείται στην θέαση του ιδεατού κάλλους. Η έλξη προς την εξωτερική ομορφιά, προσλαμβάνει μεταφυσικό χαρακτήρα, από τη στιγμή, που καθίσταται απαραίτητη προϋπόθεση του πλατωνικού έρωτα, τόσο η αισθησιακή, όσο και η πλατωνική έλξη. Ο σωματικός πόθος, συνοδεύεται απαραίτητως από τον ψυχικό πόθο. Στο σημείο αυτό, καθίσταται απαραίτητη η συστηματοποίηση της διάκρισης σώματος-ψυχής στο πλαίσιο της πλατωνικής φιλοσοφίας : η αισθητή και η ιδεατή πραγματικότητα, αλληλοεξαρτώνται ή αλληλοαποκλείονται; Υποβαθμίζεται το σωματικό στοιχείο και υφίσταται η οντολογική σύγκλιση των δύο επιπέδων. Ο έρωτας, σύμφωνα με τον Πλάτωνα, αποτελεί μία δεοντολογική διεργασία κατά τη διάρκεια της οποίας, η πραγματικότητα ιεραρχείται σε δύο επίπεδα: α) στο αισθητό και β) στο ιδεατό.

Η ερωτική σχέση, που αναπτύχθηκε μεταξύ Σωκράτη και Αλκιβιάδη, έγκειται στη μεταξύ τους συναναστροφή. Χάριν της συναναστροφής, που περιλαμβάνει αφενός την αισθητική μανία, αφετέρου τη μεταφυσική μανία, βιώθηκε το ερωτικό συναίσθημα. Η αλληλεπίδρασή τους, καθίσταται απαραίτητη, προκειμένου να υπάρξει το φαινόμενο του έρωτα. Ο Σωκράτης, έλκεται από την ωραιότητα του Αλκιβιάδη, αλλά περιμένει εγκρατής. Ο Αλκιβιάδης, έχοντας επίγνωση του σωματικού κάλλους του, έλκεται προς το πνευματικό κάλλος του δασκάλου και εραστή του. Από τις αισθήσεις εκκινεί η πορεία προς τη βίωση του ερωτικού συναισθήματος. Ο πλατωνικός ερωμένος, ο Αλκιβιάδης, δεν

ερωτεύεται το σατυρόμορφο Σωκράτη, αλλά εξιδανικεύει τη μορφή του, προβάλλοντας τα θέλω του και τις προσωπικές του επιθυμίες στο μεταφυσικό πρόσωπο του δασκάλου:

*«καὶ ἅμα μεταστρεφόμενον αὐτὸν ὄραν
τὸν Σωκράτη, ἰδόντα δὲ ἀναπηδῆσαι καὶ εἰπεῖν..
... οὗτος; ἔλλοχῶν αὖ με ἐνταῦθα κατέ-
κεισο, ὥσπερ εἰώθεις ἐξαιφνης ἀναφαίνεσθαι ὅπου ἐγὼ ὄμην
ἤκιστα σε ἔσεσθαι. καὶ νῦν τί ἤκεις;»*

Ο δάσκαλος όμως, ενσαρκώνει την αλήθεια και τον έρωτα. Είναι εραστής του μαθητευόμενου (το παραδέχεται), όμως αποκρούει με μοναδικό τρόπο τη σωματική και πρόσκαιρη σωματική απόλαυση. Παραμένει εγκρατής, καθ' όλη τη διάρκεια της συναναστροφής του με τον ερωμένο σε αντιδιαστολή με τον νάρκισσο και εγωπαθή Αλκιβιάδη, ο οποίος, προκειμένου να πετύχει το στόχο του, είναι έτοιμος για όλα. Η σωκρατική ειρωνεία, είναι προφανής: τονίζεται η επιθυμία να αποκτηθεί το απόλυτο κάλλος, ανταλλάσσοντάς το με τη σωματική ωραιότητα της μορφής, η οποία υπόκειται στη φθαρτότητα και την επιφανειακότητα. Ο δάσκαλος, γοητεύει τον ερωμένο με το λόγο του. Με τη σειρά του, ο μαθητής, νομίζει πως προσεγγίζει την αλήθεια, την θέαση του απόλυτου κάλλους. Όμως, ο εραστής, διακηρύσσοντας την αρχή «*Ἐν οἶδα ὅτι οὐδὲν οἶδα*», αφήνει μετέωρο τον ερωμένο, με αποτέλεσμα, αυτός να τον μισεί και να τον ποθεί, να αγανακτεί και να τον αγαπάει ταυτόχρονα.

Κατά τον Πλάτωνα, η μορφή, αντικειμενικοποιείται, στο βαθμό που το σώμα, αποτελεί την αισθητή εκδήλωση της ουσίας. Είναι η αναπαράσταση, η αντιγραφή του θεϊκού αρχέτυπου, της αιώνιας Ιδέας. Προκειμένου να υπάρξει και εν συνέχεια να βιωθεί το ερωτικό συναίσθημα, κρίνεται απαραίτητη η ύπαρξη των μορφών. Η συνολικότητα της μορφής, καθίσταται το αντικείμενο του έρωτα, η οποία έγκειται: α) στο ύφος, το οποίο περιλαμβάνει τις κινήσεις του σώματος και την εξωτερίκευση των αντιδράσεων του ατόμου και β) στην αισθησιακή ομορφιά, η οποία περιλαμβάνει τα εξωτερικά χαρακτηριστικά γνωρίσματα του ατόμου. Ο καθοριστικός και καταλυτικός ρόλος της μορφής, επαφίεται στην ενεργοποίηση των αισθήσεων και διαμέσου αυτών, στην αποκάλυψη της συνθετότητας του απόλυτου κάλλους. Από τη μία πλευρά, διεγείρει τις αισθήσεις και οδηγεί το άτομο προς τη σωματική ομορφιά και από την άλλη πλευρά, εντείνει το μύχιο πόθο για εξιδανίκευση της μορφής.

Η εικόνα του ερωτευμένου ατόμου, υποκειμενικοποιείται. Αυτή η υποκειμενικοποίηση, δεν έγκειται στην υπεροχή και την ανωτερότητα των αισθήσεων. Αφορά τη σύγκλιση των δύο επιπέδων της πραγματικότητας, του αισθητού και του ιδεατού. Δεν ελκύει μόνο η αισθησιακή ομορφιά. Δεν εστιάζεται το ενδιαφέρον αποκλειστικά στο ωραίο σώμα, αλλά διαμέσου αυτού, ανοίγει ο δρόμος για την εξιδανίκευση της μορφής. Ο ερωμένος, αποτελεί τον φορέα, που θα μας βοηθήσει να αναχθούμε-διαμέσου της αίσθησης-στον κόσμο των ιδεών. **Η ωραιότητα του σώματος τελικά, αποτελεί το μέσο, που θα μας οδηγήσει στην ονειρική πραγματικότητα, μέσω της φαντασίας μας, που εξιδανικεύει το αντικείμενο του έρωτά μας.**

Όμως, όλο αυτό που βιώνουμε με τον έρωτα και εκφράζεται μέσω αυτού, το να φτάνουμε στην μέθεξη κάτι θείου, το να νιώθουμε κάτι μεταξύ φθοράς και αφθαρσίας, μεταξύ θανάτου και αθανασίας, μεταξύ χαράς και λύπης, πλούτου και φτώχειας, γνώσης και άγνοιας, όλο αυτό, σύμφωνα με τη Διοτίμα, όπως αφηγείται στο έργο του Πλάτωνα, *Φαίδρος*, πηγάζει από την μανία της ψυχής προς το αιώνιο κάλλος, η κατοχή του οποίου, δε δικαιολογείται παρά μόνο, αν το κάλλος, ταυτιστεί με το αγαθό. Το αγαθό, είναι η αθανασία της ψυχής. Για να μπορέσει να φτάσει η ψυχή να γίνει αθάνατη, θα πρέπει να έχει ήδη θεασθεί το κάλλος. Σύμφωνα λοιπόν με την πλατωνική φιλοσοφία, η ψυχή εθεάθη για πρώτη φορά το απόλυτο κάλλος, όταν βρσκόταν ακόμα στον κόσμο των Ιδεών. Το κάλλος, όμως, αποτελεί τη μόνη ορατή ουσία και στον υλικό, αλλά και στον ιδεατό κόσμο. Και έτσι, η ψυχή, καθίσταται ικανή να το αναγνωρίσει και κατά τη διάρκεια της ένσαρκης ζωής της και ακολούθως, να επιδιώξει την κατάκτησή του.

Το σώμα, βιώνει τον έρωτα διαφορετικά απ' ότι η ψυχή. Θα λέγαμε, ότι ανάγεται στην αισθητηριακή εμπειρία και τα δεδομένα της αίσθησης, ποικίλλουν, υπόκεινται σε φθορά και ο χρόνος είναι αυτός που μπορεί να τα αλλοιώσει καθώς περνά. Και από όσο γνωρίζουμε, οι αισθήσεις, δεν οδηγούν ποτέ στην αληθινή και παντοτινή γνώση, παρά μόνο σε κάτι εφήμερο, όχι σε κάτι σταθερό και βέβαιο. Χαρακτηριστικά αναφέρεται: «...και γάρ πολέμους και στάσεις και μάχας ουδέν άλλο παρέχει ή τό σώμα και αι τούτου επιθυμία, διὰ γὰρ τὴν τῶν χρημάτων κτήσιν πάντες οἱ πόλεμοι γίνονται, τὰ δὲ χρήματα [66d] ἀναγκαζόμεθα κτᾶσθαι διὰ τὸ σῶμα, δουλεύοντες τῇ τούτου θεραπείᾳ· καὶ ἐκ τούτου ἀσχολίαν ἄγομεν φιλοσοφίας περὶ διὰ πάντα ταῦτα».

«...ἐπειδὴν ἐν τῷ αὐτῷ ὧσι ψυχὴ καὶ [80a] σῶμα, τῷ μὲν δουλεύειν καὶ ἄρχεσθαι ἢ φύσις προστάττει, τῇ δὲ ἄρχειν καὶ δεσπόζειν· καὶ κατὰ ταῦτα αὐτὸ πότερόν σοι δοκεῖ ὅμοιον τῷ θεῖῳ εἶναι καὶ πότερον τῷ θνητῷ; Δῆλα δὴ, ὦ Σώκρατες, ὅτι ἡ μὲν ψυχὴ τῷ θεῖῳ, τὸ δὲ σῶμα τῷ θνητῷ.»

Υποστηρίζεται ὅτι **το σῶμα, δένει** τους εραστές, τους κάνει ένα. Μέσω αυτής της ἀπώλειας του ἐγὼ του καθενὸς μέσα στον ἄλλον, γνωρίζεις καλύτερα τον εαυτό σου. Συνεπῶς, ὅπως γίνεται αντιληπτό, **ο ἔρωτας, ἔχει ως αντικείμενό του, τη μορφή, νοούμενη ὅμως, ὑπὸ το πρίσμα του σωματικού στοιχείου, που συγκεκριμενοποιεῖται ως μία μορφή ἐπικοινωνίας κι ἐντὸς της, παράγεται το ψυχικό-πνευματικό στοιχείο.** **Ἡ ἐρωτικὴ συνάντηση ἔχει ως ἐναυσμα τὴ θεὰ τοῦ σώματος που ποθοῦμε, εἴτε αὐτὸ εἶναι γυμνό, εἴτε εἶναι ντυμένο. Το κορμί αὐτό, ἀποτελεῖ μορφή, παρουσία, ἡ ὁποία εἶναι ἀπτή καὶ ταυτόχρονα ἀπεριόριστη. Το σῶμα τοῦ ἐρωτικοῦ συντρόφου, δὲν ἀποκρυσταλλώνεται σε μία ἀπλή μορφή, ἀλλὰ μεταβάλλεται καὶ μετουσιώνεται σε μία ἀχνή καὶ ἀπειρη οὐσία, μέσω της ὁποίας, βρίσκω τον εαυτό μου. Ὅσο ἡ αἴσθησις αὐτὴ γίνεται ἐντονότερη, τόσο το κορμί που ἀγκαλιάζω γίνεται ολοένα καὶ πιο ἀχανές. Ἡ αἴσθησις τοῦ ἀπειρου!**

Το σαρκικό ἀγκάλιασμα ἐνέχει τὴν «κορύφωση» τοῦ κορμιοῦ καὶ συνάμα τὴν ἀπώλειά του. (κλίμακα τοῦ ἔρωτα) Αὐτό, ἀποτελεῖ τὸ **βίωμα τῆς ἀπώλειας τῆς ταυτότητας: τὸ συναίσθημα που βιώνεις ἐκείνη τὴ στιγμή εἶναι τὴ μορφή να διασκορπίζεται σε χιλιάδες αἰσθήσεις καὶ οράματα.** Αὐτὸ που ἀναφέρεται καὶ περιγράφεται ἀπὸ τὸ Σωκράτη ὡς «**ἀλλόκοσμος**», στο λόγο του γιὰ τὸν Ἐρωτα στὸν Φαῖδρο. Εἶναι τὸ συναίσθημα, κατὰ τὸ ὁποῖο, **δὲν μπορεῖς να συλλάβεις τὸ σῶμα, τόσο τὸ δικό σου, ὅσο καὶ τοῦ συντρόφου σου, παρά τὸ ἀντιλαμβάνεσαι μόνο ὡς μία μορφή που κρύβει μία ἀνυπέρβλητη ἐτερότητα, ὡς οὐσία που ἀναιρεῖται καὶ σε ἀναιρεῖ.**

Για τὸν Φαῖδρο, «ἔρωτος», σημαίνει σαρκικό πάθος καὶ μάλιστα ὁμοφυλόφιλο. Στὴν Αθήνα, οἱ σχέσεις αὐτοῦ τοῦ εἶδους, ἀν καὶ καταδικάζονταν ἀπὸ τὸ νόμο καὶ τὴν κοινὴ γνώμη, στὴν πραγματικότητα, καλλιεργούνταν, ἰδιαίτερα ἀπὸ τὴν ἀνώτερη τάξη, μέσα στο γενικότερο συρμό μίμησης τῆς Σπάρτης. Εἶναι σημαντικό να θυμόμαστε, ὅτι οἱ «σωκρατικοὶ ἄνδρες», ἀποδοκίμαζαν ἐντόνα κάθε τέτοια ἀνωμαλία. Τὸ Συμπόσιον καὶ ὁ Φαῖδρος, ἀποτελοῦν ὁλοκληρωμένη μαρτυρία γιὰ τὴν θεωρία καὶ τὴν πρακτικὴ του

Σωκράτη. Αξιοσημείωτο είναι να αναφερθεί ότι παρόμοια στάση κρατάει και ο Πλάτων στους Νόμους. Στους Νόμους (636b) η Σπάρτη, κατηγορείται ειδικά ότι έδωσε το παράδειγμα τέτοιων «διαφθορών», που η απόλυτη απαγόρευσή τους σε μια αληθινά ηθική κοινωνία, θεωρείται αυτονόητη. Την ίδια αντιμετώπιση έχει και ο Ξενοφών.

Η συλλογιστική της ομιλίας είναι ότι ο έρωτας, αξίζει να τιμάται για δύο λόγους:

- **Για την ευγένειά του**, που την αποδεικνύει η αρχαιότητά του και τα ευεργετήματα που μας παρέχει. Για την πρώτη, γίνεται επίκληση του Ησιόδου και των κοσμογονικών ποιητών γενικά, που προϋποθέτουν τον Έρωτα, ως πρώτη και βασική αρχή του Σύμπαντος. Αυτή η θεμελίωση, αποτελεί κοινό τόπο των εγκωμιαστών, που συνηθίζουν να προβάλλουν τη γενεαλογία του ήρωά τους.
- Ο δεύτερος λόγος, θεμελιώνεται με το επιχείρημα, **ότι ο έρωτας, αποτελεί το ισχυρότερο κίνητρο φιλοδοξίας. Ένας εραστής, είναι ικανός να κάνει και να υποστεί οτιδήποτε χρειαστεί για να κερδίσει τον θαυμασμό του «αγαπημένου» του και για να αποφύγει το ενδεχόμενο να «χάσει» την εκτίμησή του.**

Άρα, **αν μπορούσε κανείς να συγκροτήσει μια στρατιά από «εραστές», αυτή η στρατιά θα ήταν αήττητη. Εν ολίγοις, η μεγάλη υπηρεσία που ο Έρωτας, παρέχει στους ανθρώπους είναι ότι τους εμπνέει μένος (=τόλμη).** [Αυτή ακριβώς η άποψη επικρατούσε στη Σπάρτη και σε άλλες δωρικές κοινότητες, όπου ο ομοφυλόφιλος έρωτας, ενθαρρυνόταν στην πιο χυδαία μορφή του, επειδή πιστευόταν ότι συντελεί στον στρατιωτικό «ιπποτισμό».] Παραδείγματα, αποτελούν εδώ, οι περιπτώσεις της Άλκηστης, που πέθανε για την «αγάπη» της, τον Άδμητο, και του Αχιλλέα, που σκοτώθηκε για τον εραστή του, τον Πάτροκλο. Οι ουρανοί, αντάμειψαν την αφοσίωση αυτή, ξαναφέροντας την Άλκηστη στη ζωή και εγκαθιστώντας τον Αχιλλέα στις «νήσους των μακάρων». Στον Ορφέα, που δεν ήταν παρά ένας λιπόψυχος μουσικάντης, δεν επιτράπηκε να ανακτήσει την Ευρυδίκη του, διότι, αντί να πεθάνει παλικάρισμα για χάρη της, τρύπωσε ζωντανός στα έγκατα του Άδη. Έτσι, σε τελευταία ανάλυση, ο λόγος του Φαίδρου, είναι απλώς υπεράσπιση μιας αφύσικης συνήθειας, με το επιχείρημα ότι η πρακτική αυτή έχει αξία στον πόλεμο, απολογητική αιτιολόγηση δηλαδή της σπαρτιατικής θεωρίας και πράξης. Υφολογικά, αποτελεί φτωχό, αδέξιο και κοινότοπο εγκώμιο.

ΣΥΣΧΕΤΙΣΗ ΦΙΛΟΣΟΦΙΑΣ ΚΑΙ ΕΡΩΤΑ

Βάσει της θεωρίας του Πλάτωνα, θα μπορούσαμε να πούμε ότι ο έρωτας συσχετίζεται με την φιλοσοφία. Η φιλοσοφία, ορίζεται ως «μάθημα», ως διαδικασία διδασχής που προϋποθέτει έναν «ειδότα» και έναν «μανθάνοντα». Ο φιλοσοφικός λόγος, είναι ο λόγος του δασκάλου και όχι εν γένει ο λόγος του γνώστη. Και είναι ένας λόγος με συγκεκριμένη αναφορά, καθώς στοχεύει στη διαμόρφωση του «ήθους» του μαθητή, στην καλλιέργεια της ψυχής του. Η φιλοσοφία, καλλιεργείται με τη «σπορά έμψυχων και γόνιμων» λόγων, που έχουν τη δυνατότητα να υπερασπίσουν τον εαυτό τους και να βοηθήσουν τον εισηγητή τους, καλλιεργείται με τη ζωντανή ανταλλαγή των λόγων.

Η σπορά και η γονιμοποίηση των λόγων, γίνεται μόνο στο κατάλληλο εύφορο έδαφος, στην «προσήκουσα ψυχή» του μανθάνοντος κι εκεί, γονιμοποιούνται οι λόγοι του δασκάλου, εκεί αποδεικνύονται αθάνατοι, εκεί παράγεται η ανθρώπινη ευδαιμονία. Η αναζήτηση της κατάλληλης ψυχής, αποτελεί ουσιαστικό μέρος της δράσης του φιλοσόφου, αφού η φιλοσοφία, είναι «ψυχαγωγία», αγωγή δηλαδή της ψυχής. Η ανεύρεσή της και η επίγνωση της πραγματικής της φύσης, επηρεάζει τη μορφή των εκφερομένων φιλοσοφικών επιχειρημάτων και θεωριών. Έδρα επομένως του φιλοσοφείν, είναι η ανθρώπινη ψυχή.

Καταλαβαίνουμε τώρα γιατί ο έρωτας, αποτελεί την προσφιλή μεταφορά του Πλάτωνα για την κατάδειξη της φύσης της φιλοσοφίας. Αν η φιλοσοφία είναι ζωντανή διαδικασία μάθησης, που προϋποθέτει δύο ανισότιμους πόλους, το δάσκαλο και το μαθητή, τότε η ερωτική συνομιλία, είναι η ανθρώπινη δραστηριότητα, που πλησιάζει περισσότερο σε αυτό το ιδεώδες. Σαν τον εραστή, που προσπαθεί αενάως να κατακτήσει το αντικείμενο του έρωτά του χωρίς να το καταφέρνει ποτέ πλήρως, ο φιλόσοφος, είναι αιωνίως διψασμένος για την αληθινή γνώση, και, όπως ο Σωκράτης, αναζητεί τις κατάλληλες νεανικές ψυχές, που θα του προσφέρουν γόνιμο έδαφος για τη σπορά των λόγων του.

Ο Πλάτων, αναδεικνύει το ρόλο του εραστή-δασκάλου και όχι του ερωμένου-μαθητή, ίσως γιατί το κίνητρο του δεύτερου, είναι πιο εμφανές. Ο ερώμενος και ο μαθητής, προσδοκούν ίσως από την επαφή, κάποια οφέλη. Το κίνητρο όμως του εραστή και του φιλοσόφου, είναι πιο δυσδιάκριτο. Η ερωτική κατάκτηση και η φιλοσοφική

μύηση, δεν αποτελούν αυτοσκοπό για τον Πλάτωνα. Ο πλατωνικός εραστής, στοχεύει μέσω της ερωτικής κατάκτησης στην πνευματική δημιουργία (στον «τόκον ἐν τῷ καλῷ»), που θα του εξασφαλίσει συμμετοχή στην αθανασία. Ο πλατωνικός φιλόσοφος, από την άλλη πλευρά, έχει αντιληφθεί ότι η φιλοσοφία, δεν είναι μοναχική ενασχόληση, αλλά δημιουργικός διάλογος με νεαρά και προικισμένα άτομα. Στη δική τους ψυχή, θα γραφεί ο φιλοσοφικός λόγος, εκεί θα βλαστήσουν οι νέες ιδέες, που ίσως οδηγήσουν κάποια στιγμή στην αποκάλυψη της αληθινής γνώσης των όντων.

ΦΙΛΙΑ ΚΑΙ ΕΡΩΤΑΣ: ΤΑΥΤΟΣΗΜΕΣ ΕΝΝΟΙΕΣ

Φιλία, ονομάζεται η σχέση μεταξύ δύο ή περισσότερων ανθρώπων του ίδιου ή και διαφορετικού φύλου, με κύριο χαρακτηριστικό την αμοιβαία πλατωνική αγάπη, αφοσίωση και κατανόηση, χωρίς κατ' ανάγκη να υπάρχει συμφέρον, κίνητρο ή ανώτερος στόχος. Είναι να εμπιστεύεται ο ένας τον άλλον, και να είναι ειλικρινείς μεταξύ τους.

Η φιλία βοηθάει σημαντικά στην κοινωνικοποίηση των παιδιών και στην ανάπτυξη υγιών σχέσεων στους ενήλικες. Οι φίλιες αρχίζουν να χτίζονται την περίοδο της ενηλικίωσης, συνήθως στην εφηβεία. Παίζει ρόλο στην ανάπτυξη του ατόμου, της προσωπικότητας, της σωματικής και ψυχικής υγείας.

Οι φίλιες είναι γεγονός ότι αποτελούν ένα σημαντικό και αναπόσπαστο μέρος της ζωής μας. Είναι γνωστό ακόμα ότι η φιλία δεν είναι μια εύκολη ή απλή υπόθεση. Για πολλούς ανθρώπους το να κάνουν ή να διατηρούν φίλους είναι δύσκολο. Το να έχει κάποιος αληθινούς φίλους, είναι μεγάλη υπόθεση. Είναι και πολύ δύσκολο ειδικότερα στις μέρες μας να βρεις αληθινούς φίλους. Πότε όμως είναι μια φιλία αληθινή, προορισμένη να αντέξει στις τρικυμίες του χρόνου, και πότε είναι απλά και μόνο μια "παρέα", που σήμερα είναι και αύριο δε θα είναι; Το βασικό που πρέπει κάποιος να κοιτάξει για να διαχωρίσει αυτές τις δύο καταστάσεις, είναι τα κίνητρα. Σε μια αληθινή φιλία, βρίσκομαι μαζί με τον άλλο άνθρωπο για να μοιραστούμε την ίδια τη ζωή, τις χαρές και τις λύπες της. Ο αληθινός φίλος είναι συνοδοιπόρος μου, όχι μόνο στις εύκολες και ευχάριστες στιγμές, αλλά επίσης στις αναπόφευκτες περιόδους θλίψης και δυσκολίας. Μπορούν να σε παρηγορήσουν στις δύσκολες στιγμές αλλά και να είναι

δίπλα σου και στις ευχάριστες στιγμές. Σε μια γνήσια φιλία υπάρχει ο αμοιβαίος σεβασμός, ώστε να υπάρχει ώρα και χώρος για να εκφραστούν όλοι. Είναι όμως παράλληλα έτοιμος να σεβαστεί τις επιλογές μας, έστω και αν διαφωνεί, χωρίς να φύγει από το πλευρό μας. Αντιθέτως όταν μιλάμε για "σκέτη παρέα" τα κίνητρα είναι διαφορετικά. Εδώ δε συναντιόμαστε για να μοιραστούμε τη ζωή στην ολότητά της, αλλά μόνο για να ευχαριστηθούμε κάποια συγκεκριμένα πράγματα, πρόσκαιρα πράγματα, που τυγχάνει να μας αρέσουν και των δύο. Σε τέτοιες σχέσεις, γνωρίζουμε κατά βάθος ότι υπάρχουν όρια στο τι μπορούμε να μοιραστούμε με τον άλλο. Όταν πια ο ένας από τους δύο βαρεθεί ή αν προκύψει εν τω μεταξύ κάποια διαφωνία, η "φιλία" αυτή, εξανemίζεται. Καθένας είναι ελεύθερος να επιλέξει το φίλο του και αυτό, να το κάνει με πολύ προσοχή, γιατί σήμερα σπανίζουν οι αληθινοί φίλοι. Γενικά οι φίλοι, είναι πολύ σημαντικοί στη ζωή μας, όπως ισχυρίζεται και ο Επίκουρος, όσο δύσκολο και αν είναι να τους βρεις.

Πολλοί, θεωρούν ότι η φιλία και ο έρωτας είναι δύο έννοιες σχεδόν ταυτόσημες, καθώς και οι δύο είναι μορφές αγάπης. Και οι δύο έννοιες, σημαίνουν την αγάπη σε διαφορετικό επίπεδο. Ίσως η φιλία, καταφέρει να εξελιχθεί σε έρωτα ή ο έρωτας σε φιλία. Ας μην ξεχνάμε εξάλλου, ότι ο Πλάτων, εξάγει την φιλία από την ενορατική πηγή του έρωτα: ενός έρωτα, εξιδανικευμένου, Ιδεατού. όπως αναφέρθηκε και πρωτύτερα, αλλά όπως θα δούμε και παρακάτω, για την φιλία, θα κάνει λόγο και ο Αριστοτέλης, αλλά και ο Επίκουρος. Ο Αριστοτέλης, συμφωνεί ότι η φιλία, μπορεί να εξαχθεί από τον έρωτα, εξαιτίας του ότι ο έρωτας, έχει κάποια χαρακτηριστικά που ομοιάζουν με αυτά της φιλίας, αν και θεωρητικά, η φιλία, είναι ήσσονος σημασίας σε σχέση με τον έρωτα και αυτό, διότι η φιλία, συνήθως βελτιώνει τους ανθρώπους και φέρνει την ομόνοια στις σχέσεις τους, ενώ ο έρωτας, μπορεί να έχει τα αντίθετα αποτελέσματα, καθώς καταδυναστεύει τις ζωές και τα θέλω των ανθρώπων, δημιουργώντας πολλές φορές διχόνοια και μη επιθυμητά συναισθήματα. Ίσως επειδή ο έρωτας, εμπεριέχει και τον πόθο που οδηγεί και πολλές φορές τυφλώνει τους ανθρώπους και μπερδεύει τα συναισθήματα, κάνοντας όσους τον βιώνουν συναισ-θήματα...

Ο έρωτας και η φιλία, έχουν κοινό την αγάπη. Η αγάπη, είναι ανιδιοτέλεια, τρυφερότητα, πραότητα, έλλειψη βίας. Δεν είναι ούτε το ισοπεδωτικό ερωτικό ΕΓΩ, ούτε το ΕΓΩ και το ΕΣΥ της ερωτικής φιλίας. Είναι ο έρωτας της αφοσίωσης: το ΕΣΥ,

βρίσκεται τώρα στο επίκεντρο. Η αγάπη, είναι η πιο αγνή πτυχή του έρωτα, είναι αγαθή προαίρεση, χωρίς το παραμικρό ψήγμα εγωισμού, όπως είναι και το χαρακτηριστικό της φιλίας.

Θα λέγαμε όχι ταυτόσημες έννοιες, αλλά αλληλοσυμπληρούμενες ώστε να κατακτήσουν την αγάπη. Ο έρωτας ή η φιλία, από μόνες τους σαν έννοιες, δεν είναι αρκετές για να διαμορφώσουν μια ολοκληρωμένη αγάπη, διότι το άτομο ζει, αποζητώντας μονίμως κάτι που πάντα του λείπει. Ο έρωτας, είναι η πλατωνική θεώρηση της αγάπης.

Και η φιλία, προβάλλει μια μορφή αυταγάπης: αγαπάμε τον εαυτό μας μέσα από το φίλο μας. Το κεντρικό συναίσθημα εδώ, δεν είναι η ευχαρίστηση, που βρίσκουμε στην κτήση, στην αξίωση που εγείρουμε, αλλά η χαρά του μοιράζεσθαι: η αμοιβαιότητα, η συντροφικότητα, η ψυχική ηρεμία. Η φιλία, δεν απαιτεί την απόλυτη συμφωνία (η οποία ούτως ή άλλως δεν επιτυγχάνεται ποτέ, ούτε καν με τους καλύτερους μας φίλους), αλλά αρκείται στη σύμπνοια των ενδιαφερόντων, στην κοινή θεώρηση της ζωής του ζευγαριού. Ενώ ο έρωτας καταλαγιάζει και ξυπνάει ανανεωμένος, η φιλία βαθαίνει με τα χρόνια, όταν όλα βαίνουν καλά. Ωστόσο, η φιλία δεν αποκλείει τον έρωτα: τον ηρεμεί, τον εντάσσει σε ένα λιγότερο λάγνο, λιγότερο κτητικό περιβάλλον, αλλά δεν τον σβήνει. Σε όλες τις σταθερές σχέσεις καταφεύγουμε περισσότερο στη φιλία απ' ό, τι στον έρωτα, παρόλο που και τα δύο είναι απαραίτητα στοιχεία για την εδραίωση ενός δεσμού.

Η ΦΥΣΗ ΤΗΣ ΦΙΛΙΑΣ ΚΑΤΑ ΤΟΝ ΠΛΑΤΩΝΑ ΚΑΙ Η ΑΝΤΙΘΕΤΗ ΑΠΟΨΗ ΤΟΥ ΕΠΙΚΟΥΡΟΥ

Ο Πλάτων, δεν προσπαθεί να άρει τη σύγχυση μεταξύ της ανθρώπινης ζωής και της ενεργού δράσης. Βέβαια, πολλές φορές, εκφράζεται με βίαιο τρόπο σε κάθε εγχείρημα εξιδανίκευσης της ανθρώπινης πραγματικότητας. Η επίπονη και μετριοπαθής στάση του, διαφαίνεται από τον τρόπο, που πραγματεύεται το θέμα της φιλίας. Υποστηρίζει με πάθος ότι η φιλία μπορεί να υφίσταται, ανεξάρτητα από την χρησιμότητά της. Η πρακτικότητά της για την ικανοποίηση κάποιων αντικειμενικών αναγκών, δεν

αποτελεί το πλέον πρόσφορο έδαφος, στο οποίο εδραιώνεται και αναπτύσσεται. Αυτό καταδεικνύει ότι η φιλία, δεν αρχίζει ως ένα μέσο για την ικανοποίηση κάποιων υπαρκτών αναγκών και δεν καταλήγει ως αυτοσκοπός. Η αρωγή και ασφάλεια, που παρέχει ο συνεκτικός αυτός δεσμός, δεν αποτελεί απαραίτητο όρο για την επίτευξη της ευτυχίας, της αταραξίας και κατ' επέκταση της αυτονομίας του ανθρώπου.

Ο Επίκουρος, ο οποίος έρχεται σε αντίθεση με όλα τα παραπάνω, γράφει «δεν μας βοηθάει τόσο η βοήθεια των φίλων όσο η εμπιστοσύνη στη βοήθειά τους. Φίλος δεν είναι ούτε εκείνος που πάντα κυνηγάει την ωφέλεια, ούτε εκείνος που την αποφεύγει συστηματικά να υποχρεωθεί. Γιατί ο ένας καηλεύεται για κέρδη τη συμπάθεια, ο άλλος κόβει από τη ρίζα κάθε καλή ελπίδα για το μέλλον. Η ίδια εξακρίβωση που μας ενθαρρύνει, πως κανένα κακό, δεν είναι αιώνιο ή μακροχρόνιο, μας διαφωτίζει επίσης πως στην πρόσκαιρη μας ύπαρξη τίποτε δεν είναι σταθερότερο από την φιλία». «Να μην εγκρίνουμε ούτε τους πολύ πρόθυμους για φιλία ούτε τους πολύ σκνούς. Πρέπει ακόμα να ξέρουμε να διακινδυνεύσουμε κάτι από την άνεσή μας για την φιλία».

Ο Κικέρων στο β' βιβλίο του, εκθέτει την θεωρία του Πλάτωνα για την φιλία, με στόχο να την επικρίνει. Παρά την αρνητική του στάση, οδηγεί την πραγματεία του στο πραγματικό νόημα της φιλίας. Ο ίδιος γράφει: «Τη φιλία δεν μπορείς να την χωρίσεις από την ηδονή. Χρειάζεται να την καλλιεργείς, διότι χωρίς αυτή δεν μπορεί να ζήσει κανείς με ασφάλεια και χωρίς φόβο, δηλαδή να ζει ευχάριστα». Δεν είναι απλά η ασφάλεια, αλλά μία αίσθηση γαλήνης και ισορροπίας, που αποτελεί τον φυσικό σκοπό του κάθε ανθρώπου. Και όχι μόνο είναι ευχάριστο και κατά συνέπεια, καλό να αγαπιέται κανείς, αλλά και η υιοθέτηση φιλικών κι ευγενικών αισθημάτων προς κατάλληλα «αντικείμενα», όπως οι σοφοί άνθρωποι ή οι θεοί, είναι επωφελές.

Ο Πλάτων, λέγει ότι αυτοί, που σέβονται έναν σοφό άνθρωπο, αντλούν μεγάλα οφέλη από τη στάση τους. Ωστόσο, ο σοφός άνθρωπος, δεν επιδιώκει τον έπαινο, καθώς αυτός, όπως οι θεοί, δεν τον έχει ανάγκη. Όπως αυτοί που λατρεύουν τους θεούς, με τον προσήκοντα τρόπο, έτσι κι αυτοί που συμπεριφέρονται στους σοφούς ανθρώπους με τον ορθό τρόπο, θα προσποριστούν τα δέοντα οφέλη.

Είναι πολύ καλό να περιβάλλεται ο άνθρωπος από φίλους, γι' αυτό και ο Πλάτωνας, οργάνωσε τη σχολή του ως μια κοινότητα φίλων. Οι φίλοι απολαμβάνουν τη συντροφικότητα, προσβλέπουν στην φιλία τους στο μέλλον και αναπολούν τις χαρές της

παρελθούσας συναναστροφής τους. Ο Πλάτωνας, έλεγε ότι η μνήμη ενός νεκρού φίλου, δεν είναι γλυκιά. Ο θρήνος, αρμόζει, καθώς προσδίδει την άγνοιά τους για την φύση του κόσμου. Αυτοί που είναι ασφαλείς από τους γείτονές τους, θα ζήσουν μαζί απολαμβάνοντας την πιο ευδαίμονα ζωή. Η σχέση τους, θα είναι πλήρης, αλλά όταν ένας από αυτούς πεθάνει, δεν θα θρηνήσουν τον θάνατό του, καθώς θα αναγνωρίσουν ότι δεν απαιτείται οίκτος.

Υπό μία έννοια, η φιλία, παρέχει την αθανασία, την οποία, ο θάνατος απομακρύνει. Η φιλία όμως, θα πρέπει να διαιωνιστεί εντός της κοινότητας του Πλάτωνα. Ίσως να είναι αυτός εν μέρει ο λόγος που ο Πλάτωνας, πίστευε ότι, ενώ η σοφία και η φιλία, δεν είναι αυτές που γεννούν τον ευγενή άνθρωπο, είναι μόνο η σοφία που διαρκεί παραπάνω από τη ζωή του ατόμου, που την κατέχει. Η φιλία, δεν είναι το ίδιο αθάνατη, καθώς η κοινότητα των σοφών συνεχίζει να ζει.

Έχει συχνά παρατηρηθεί ότι το θεωρητικό ενδιαφέρον του Πλάτωνα για την φιλία, ήταν ανάλογο της συμπεριφοράς του προς τους φίλους του. Δεν επέλεγε τους φίλους του χάριν της ηδονής, αλλά ήταν πρόθυμος να υποφέρει μεγάλες ταλαιπωρίες γι' αυτούς. Οι αρχαίοι κριτικοί του Πλάτωνα, έτειναν να διακρίνουν μια αντίθεση ανάμεσα στη διάσημη ευγένεια του Πλάτωνα προς τους φίλους του και το βασικό **επικούρειο δόγμα ήταν ότι η ευτυχής ζωή, είναι η ζωή της μέγιστης ηδονής.**

Παρόλα αυτά, ο Πλάτων θα απέρριπτε το επικούρειο δόγμα αυτό και θα ισχυριζόταν ότι θα πρέπει να επιλέγουμε με φροντίδα τους φίλους μας και όχι χάριν της ηδονής. Αν δεν είμαστε προετοιμασμένοι να τους στηρίξουμε, δεν θα γίνουν φίλοι μας και έτσι η ηδονή της φιλίας, θα απολεσθεί. Υπό το πρίσμα αυτής της στάσης, θα πρέπει να θεωρηθούν οι διάφορες πράξεις του Πλάτωνα μεταξύ των φίλων και μαθητών του.

Είναι εύκολο να θεωρηθεί ότι η πλατωνική φιλία δεν αποτελεί ένα είδος αμοιβαίου θαυμασμού, προορισμένου να καταστήσει τους ανθρώπους να νιώσουν θαλπωρή. Υπάρχει κάποια αλήθεια σε αυτή την άποψη, καθώς και για τον Πλάτωνα, η θαλπωρή, είναι εν μέρει άξια απόκτησης, εφόσον δεν βασίζεται σε μία ορθή εκτίμηση της θέσης του ανθρώπου στον κόσμο και είναι απαλλαγμένη από την απατηλή συναισθηματικότητα. Ωστόσο, ο αμοιβαίος θαυμασμός αυτού του είδους, δεν εκφράζει το σύνολο της φιλίας του Πλάτωνα. Θα πρέπει να επισημανθεί η πραγματικότητα των υποχρεώσεών της, οι οποίες, ενίοτε φέρουν εν μέρει πόνο και στέρηση στο σοφό

άνθρωπο. Η αναγκαιότητα τέτοιων υποχρεώσεων, έγκειται εν μέρει στο ότι οι πνευματικές χαρές, είναι μεγαλύτερες από τις σωματικές.

Η πρακτική χρησιμότητα αποτελεί το εγγενές κύριο στοιχείο της φιλίας και βέβαια, δεν εξαντλεί το περιεχόμενό της. Ενώ ίσως αρχίζει ως μέσον για την εξασφάλιση αγαθών, αναγκαίων για την ευτυχία (πίστη, ασφάλεια και εμπιστοσύνη), σύντομα μετατρέπεται σε ευδαιμονία (με διάθεση καλής θέλησης και αγάπης) και ελευθερία. Ασφαλώς, απαιτείται η πρώτη φάση («προκατάρχεσθαι»), στη συνέχεια όμως, σχηματίζεται και ύστερα, ολοκληρώνεται και διατηρείται («συνίστασθαι») με την από κοινού απόλαυση των ηδονών που παρέχει η ζωή. Συνεπώς, η ουσία της πλατωνικής ουσίας, δε νοείται ως τέλος καθαυτήν, όπως πίστευε ο Επίκουρος.

Η φιλία, δεν είναι σκοπός, αλλά μέσο, κύριο συστατικό στοιχείο της σοφίας. Όπως αναφέρει και ο Zeller, η πλατωνική φιλία, δεν έχει την αφετηρία της στην ατομικιστική άποψη, όπως όλη η φιλοσοφική του θεωρία, η οποία αφορά την ελεύθερη εκλογή του ατόμου και την προσωπική κλίση.

Ο δεσμός της φιλίας, δεν προέρχεται από προσωπικά κατώτερα αισθήματα. Η φιλία, αποτελεί από μόνη της μια **πράξη ελευθερίας.**

Η ΑΥΤΟΝΟΜΙΑ ΤΟΥ ΗΘΙΚΟΥ ΠΡΟΣΩΠΟΥ

Στο έργο του Πλάτωνα, γίνεται λόγος για «άξιο» και «εγκληματικό» έρωτα. Μιλώντας όμως για τα συγκεκριμένα είδη του έρωτα, μας έρχεται στο μυαλό και το υπόλοιπο κομμάτι του τίτλου της εργασίας, που αποτελεί το β' μέρος: «Η αυτονομία του ηθικού προσώπου». Πάλι επανέρχονται ερωτήματα όπως τι είναι καλό και τι κακό, ποια είναι τα όρια μεταξύ μιας ηθικής και μιας ανήθικης πράξης. Όταν μιλάμε για «ηθικό πρόσωπο», εννοούμε το άτομο, που οφείλει να επιλέγει ελεύθερα τις αρχές του και, αισθανόμενος τις καθολικές επιταγές που συνεπάγονται να πράττει σύμφωνα με αυτές μόνο.

Το ηθικό πρόσωπο, είναι κάποιος, οι πράξεις του οποίου, μπορούν να αξιολογηθούν ηθικά. Είναι το πρόσωπο, που έχει την ηθική ευθύνη για την επιλογή και την εκτέλεση των πράξεών του. Βάσει του ορισμού, που δίνει ο Πελεγρίνης, «ηθικό πρόσωπο, είναι εκείνο, του οποίου η συμπεριφορά ή ο χαρακτήρας, κρίνεται και αξιολογείται από ηθική άποψη, βάσει ηθικών κριτηρίων και όρων. Όταν ένα άτομο, αποτελεί ηθικό πρόσωπο, προϋποθέτει και αυτονομία, όσον αφορά τις επιλογές του και τις πράξεις του.

Αυτονομία, είναι το δικαίωμα της αυτοδιάθεσης. Ορίζεται ως η ικανότητα, ως η κατάσταση, υπό την έννοια της ελευθερίας. Όταν αναφερόμαστε στην έννοια της ελευθερίας, εννοούμε την ικανότητα και την επάρκεια μέσω, ώστε το άτομο να μπορεί να δρα χωρίς εξωτερικούς και εσωτερικούς περιορισμούς, σύμφωνα με την θέλησή του.

Για να υπάρξει αυτονομία του ηθικού προσώπου, θα πρέπει το άτομο να έχει επιτύχει ψυχολογική αρμονία. Και για να επιτευχθεί αυτό, θα πρέπει να επικρατήσει η λογική στην ψυχή. Πρόκειται για ένα είδος πολιτικού αγώνα ανάμεσα στα μέρη της ψυχής. Η λογική κυβερνά γιατί είναι το ισχυρότερο στοιχείο. Τα τρία στοιχεία βρίσκονται σε συνεχή αλληλεπίδραση, διαμάχη ή συμμαχία. Τα άτομα, που δεν κυριαρχούνται από τον ορθό λόγο, βρίσκονται πάντοτε στο έλεος των επιθυμιών τους. Η πειθαρχία που χρειάζεται ένα πρόσωπο για να οικοδομήσει τη ζωή του προς την ικανοποίηση των στόχων του (ανεξάρτητα από την ποιότητα αυτών των στόχων), απαιτεί ένα είδος λογικής. Επομένως, η λογική, αποτελεί μια σημαντική λειτουργία που ανήκει σε όλους τους ανθρώπινους τύπους.

Όμως η αυτονομία του ηθικού προσώπου, έχει να κάνει με την ελεύθερη βούληση του ατόμου και το τι επιθυμεί. Σύμφωνα με την πλατωνική θεωρία για τα μέρη της ψυχής ως ρεύματα επιθυμιών, υπάρχει ένα σημαντικό στοιχείο ενότητας που υπογραμμίζει την τριμερή διάκριση. Κάθε στοιχείο της ψυχής, κάθε διαφορετική επιθυμία, αποτελεί μέρος της μιας ψυχής. Πρόκειται για εκδηλώσεις μιας μοναδικής φυσικής δύναμης, μιας ενέργειας, που ονομάζεται Έρως, η οποία κατευθύνεται μέσα από αποκλίνοντα κανάλια σε διαφορετικά αντικείμενα. Αυτή η ανοδική πορεία οδηγεί στην θέαση της Ιδέας του Αγαθού. Διαχωρίζει τη γνώση από τον κόσμο των αισθήσεων και θεωρεί ότι η τελική γνώση, μπορεί να αποκτηθεί μόνο με την καθαρή σκέψη ως ένα ξέσπασμα ξαφνικής αποκάλυψης. Η Ιδέα του Αγαθού, βρίσκεται πάνω από όλες τις

Ιδέες. Το Αγαθό, είναι υπεύθυνο για το ίδιο του είναι του αισθητού κόσμου και συγχρόνως είναι ανώτερο και επέκεινα του είναι σε αξία και ισχύ. Το είναι, συγκροτείται και συνεχεται από το Αγαθόν, το οποίο αποτελεί τον όρο, ο οποίος το υπερβαίνει. Είναι το τέλος προς το οποίο, κατευθύνεται ο κόσμος και συγχρόνως, είναι η αιτία της γνώσης και της αλήθειας.

Προς την ίδια κατεύθυνση, φαίνεται να συγκλίνουν και τα συναφή με την Ιδέα του Αγαθού από την οποία, εμφορείται η πλατωνική σκέψη. Το Αγαθό, περιγράφεται ως κάτι πέρα από την ουσία και το είναι: *«ούκ ούσίας όντος τού άγαθού, άλλ' επέκεινα τής ούσίας πρεσβεία καί δυνάμει ... πρεσβεία καί δυνάμει υπερέχον»*. Πρόκειται για την απόλυτη οντολογική αρχή, που συγκρατεί τον κόσμο με όλα τα περιεχόμενά του και δίνει υπόσταση σε κάθε άλλο, κάνοντάς το να είναι αυτό που είναι. Η έννοια του Αγαθού, είναι η ανώτερη από όλες τις ιδέες και αποτελεί ανεξάρτητη πηγή δημιουργίας. Ο άνθρωπος, οφείλει να κάνει προσπάθειες να το φτάσει, διότι από αυτό, πηγάζουν η αυτονομία, η αρμονία και η ευδαιμονία του ηθικού προσώπου. Όπως ο ήλιος με το φως του, φωτίζει τα αντικείμενα, έτσι το Αγαθό με την αλήθεια του, γνωρίζει τις ιδέες. Αποτελεί τη δημιουργό αιτία των όσων υπάρχουν και ταυτόχρονα, τον σκοπό τους. Ως τελικός σκοπός της γνώσης, θεάται την ύπαρξή της, στο βαθμό, που συλλαμβάνει όσα υπάρχουν ως ένα αρμονικό και τακτοποιημένο σύνολο. Η θέαση του αγαθού, γίνεται μέσω της νόησης. Η νόηση, είναι αυτή, που θέτει περιορισμούς στο σώμα και στα πάθη. Άλλωστε, η φύση της ψυχής, έγκειται στο να ηγεμονεύει, να άρχει και να κινεί το σώμα. Διαφορετικά, καταλήγει σε πάθος, κι όπως τα άλλα πάθη, ο θυμός, η πλεονεξία, η φιλοδοξία, οι δεισιδαιμονίες, διαταράσσουν τη γαλήνη, η οποία είναι η κύρια προϋπόθεση για την ευδαιμονία.

Ο Έρωτας, ως γιος του Πόρου και της Πενίας, που η σύλληψή του, έγινε στα γενέθλια της Αφροδίτης, κυνηγάει τα ωραία και τα αγαθά με ορμή, ανδρεία και εξυπνάδα. Αγαπάει τη γνώση και είναι εφευρέτης της. Πάντα φιλοσοφεί. Το αντικείμενο του Έρωτα, είναι η παντοτινή κατοχή του αγαθού και η αθανασία, η οποία, αρχικά επιτυγχάνεται μέσα από την αναπαραγωγή των σωμάτων που διαιώνίζει το είδος.

Αυτός όμως, που εγκυμονεί ψυχικά, αναζητάει μια όμορφη, έξυπνη και ευγενική ψυχή για να γεννήσει τις αρετές του. Αυτά βέβαια, τα «παιδιά» (οι αρετές), είναι πιο ωραία και αθάνατα, ώστε καθένας θα προτιμούσε τέτοια να γεννήσει και όχι ανθρώπινα.

Η Διοτίμα, διδάσκει στο Σωκράτη, το σωστό δρόμο για τη μύηση στα «τέλεια» και «εποπτικά» μυστήρια του Έρωτα.

Πρώτα λοιπόν, πρέπει από νεαρή ηλικία κάποιος να πλησιάσει νέους με ωραία σώματα, να αγαπήσει κάποιον και σε αυτόν να γεννήσει ωραίους λόγους, μετά να διευρύνει την αγάπη του προς όλα τα ωραία σώματα, ανακαλύπτοντας την ομορφιά των ψυχών, που είναι ανώτερη από αυτή των σωμάτων και που εκδηλώνεται στους ωραίους τρόπους ζωής και στους νόμους.

Στην συνέχεια, αναζητώντας την ομορφιά των επιστημών θα στρέψει το βλέμμα του στη μία και μοναδική επιστήμη, την επιστήμη της ομορφιάς καθ' αυτής. Έτσι θα μετέχει του θεϊκού στοιχείου περισσότερο από κάθε άλλον.

Βλέπουμε λοιπόν, ότι για την πλατωνική φιλοσοφία, ο Έρωτας, ταυτίζεται με τη δύναμη, η οποία τείνει στην ολοκλήρωση και την κατάκτηση της αθανασίας. Σαν πρωταρχική ελκτική δύναμη, ο θεός Έρωτας, είναι μια δύναμη ικανή να ταξινομεί και να δίνει ζωή στα πάντα. Πλάθει διαφορετικά σκαλοπάτια από ένα λεπτότατο ουρανό σε μια απτή γη, όπου σε κάθε επίπεδο, υπάρχει και μια διαφορετική μορφή έρωτα και για να φτάσουμε στην ουσία του έρωτα, πρέπει να μάθουμε να ανακαλύπτουμε τη σκάλα ανάβασης, ξεκινώντας από την ομορφιά: αυτή που υπάρχει στα σώματα, στις ψυχές, στις δράσεις, στους νόμους της φύσης, στην επιστήμη και στην τέχνη. Ακόμα πιο πέρα, φτάνουμε στο Ωραίο καθ' αυτό, στην αγνή Ιδέα, στην αφηρημένη ομορφιά, καθαρή και άψογη, η οποία όμως, συμπίπτει και με το καλό, το δίκαιο και το αληθές.

Η ΕΡΜΗΝΕΙΑ ΤΟΥ ΠΛΑΤΩΝΙΚΟΥ ΕΡΩΤΑ

Ο Πλάτων, θεωρεί ότι υπάρχουν διαφορετικού είδους ψυχικές καταστάσεις και δραστηριότητες, όπως η γνώση, η λύπη, οι υλικές επιθυμίες. Επιχειρεί να περιγράψει τις ορέξεις ή τις σωματικές επιθυμίες, στο βαθμό που αυτές ανεξαρτητοποιούνται από τις πεποιθήσεις, σχετικά με το τι ορίζεται ως το καλύτερο. Οι σωματικές επιθυμίες, ανήκουν στο κατώτερο μέρος της ψυχής και μπορούν να συσχετιστούν ακόμη και με τα ζωώδη ένστικτα. Δεν προσδιορίζεται επακριβώς το επιθυμητικό μέρος, παρά αναφέρεται μόνο

ως συνδυαζόμενο με τις σωματικές λειτουργίες, οι οποίες νοούνται ως αποκλειστικά υλικές και εδραζόμενες στην αισθησιακή-αισθητηριακή πλευρά. Όλες οι ψυχές, δοκιμάζονται από την αναμέτρηση μεταξύ των μερών τους. Ο σαρκικός αισθησιασμός, αντιδρά βίαια στην υπαγωγή του στη συνθήκη μίας οντολογικά ανοδικής αρμονίας, επιτεύξιμης από την πρωτοβουλία του νου, ο οποίος προσεταιρίζεται τις βουλευτικές δυνάμεις του θυμικού. Στο πλαίσιο της μεταφυσικής μορφοποίησης της δράσης της, η ψυχή δέχεται κατάφωρο πλήγμα από την αντίδραση του επιθυμητικού μέρους της.

Προτείνει το διαχωρισμό των μερών της ψυχής, στο μέτρο που υιοθετεί την αρχή των αντιθέτων. Σύμφωνα με το επιχείρημα αυτό, όπως αναπτύσσεται στον Φαίδωνα, το ένα γίνεται πάντοτε εκ του άλλου. Συντελείται προς δύο κατευθύνσεις, στο βαθμό που κάθε αντίθεση παρουσιάζει δύο πόλους: μία γένεση υφίσταται από τον πρώτο προς τον δεύτερο πόλο και η άλλη κατά την αντίστροφη διεύθυνση.

Κατά τον ίδιο τρόπο, επιχειρεί να εξηγήσει τη σύγκρουση μεταξύ των διαφόρων επιθυμιών, η οποία θα οδηγήσει σταδιακά στην τριμερή διαίρεση της ψυχής: βούλεσθαι, εθέλειν και επιθυμητικόν μέρος. Αυτού του είδους η διάκριση, στοχεύει στην αποσαφήνιση της αντίθεσης των επιθυμιών, η πληθώρα των οποίων, δε συνεπάγεται πληθώρα μερών της ψυχής. Έτσι λοιπόν, κινούμενος στο πλαίσιο της λογικής, ο Πλάτων, αναγνωρίζει την ανάγκη που έχει το άτομο να επιθυμεί το καλό.

Όταν μιλάμε για καλό, εννοούμε το κάλλος. **Η μανία προς το κάλλος, είναι αυτή, που προϋποθέτει την ανθρώπινη ψυχή. Ο πόθος γι' αυτό το κάλλος, ενεργοποιείται εντός της ψυχής, η οποία ενυπάρχει στο σώμα. Η έλξη από και προς το κάλλος, προσλαμβάνει μεταφυσικές διαστάσεις.** Θα πρέπει να αναφερθεί, ότι για να μπορέσει μία ψυχή να αποδεσμευτεί από το σώμα, θα πρέπει να θεαθεί το αγαθό και να μεταβεί σε έναν ιδεατό κόσμο. Η ψυχή, μπαίνοντας στον ιδεατό κόσμο, προσπαθεί να αναγνωρίσει την ιδέα του κάλλους. Άρα, η ουσία του, καθίσταται αντικείμενο θέασης από την ψυχή και η ενατένισή του, έγκειται στην θέαση, καθώς λέγεται «... και ουθ' ότι πέπονθεν οιδεν ουδ' έχει φράσαι, αλλ' οιον απ' άλλου οφθαλμίας απολελανκώς πρόφασιν ειπειν ουκ έχει, ωσπερ δε εν κατόπτρω εν τω ερωντι εαυτόν ορών λέληθεν... Όταν δε απη, κατά ταυτά αυ ποθει και ποθειται, είδωλον έρωτος αντέρωτα έχων...»

Η θέαση, περιλαμβάνει : 1) τον τρόπο με τον οποίο αντιλαμβανόμαστε το κάλλος, 2) την ενατένισή του, 3) την πράξη ενατένισης κάθε διαβάθμισης προς υψηλότερα επίπεδα και προϋποθέτει τη διάνοια, η οποία με τη σειρά της συλλαμβάνει το ιδεατό κάλλος.

Έτσι, διευρύνεται η ισχύς του κάλλους, στο μέτρο που αντιλαμβανόμαστε ότι **και η γνώση έχει κάλλος**. Μέσα από το βλέμμα του ερωμένου του, ο εραστής, είναι σε θέση να διακρίνει την ψυχή του και κατ' επέκταση, τα συστατικά στοιχεία της. Αρχίζει και γνωρίζει τον ερωμένο του και μέσω του ερωμένου του και τον ίδιο του τον εαυτό.

Αυτή η λειτουργία, του να μπει στη διαδικασία, μέσω του άλλου, να γνωρίσεις τον ίδιο σου τον εαυτό, αποτελεί την πλατωνική προσέγγιση του έρωτα. Τι σημαίνει λοιπόν «πλατωνικός έρωτας»; **Ο πλατωνικός έρωτας, δεν ταυτίζεται με την διαρκή κτήση ενός προσώπου, αλλά με την επιθυμία για απόκτηση των αξιών, των οποίων είναι φορέας το πρόσωπο, με το οποίο βρισκόμαστε σε πλατωνική σχέση. Στην ουσία, πρόκειται για μία πραγματική μεταστροφή, καθώς πετάμε τη συμβατικότητα και τη ψευτογνώση και έτσι, επέρχεται αναγέννηση του ανθρώπου, ικανού να βλέπει ανεμπόδιστα την αλήθεια και να φτάνει στην κατάκτηση του αγαθού, που δεν είναι απλά η γνώση, αλλά η ευτυχία, μέσω αυτής (της γνώσης), που θα τον οδηγήσει στην αθανασία της ψυχής.**

Μπορεί το σώμα να είναι δέσμιο της ύλης, αλλά η ψυχή, είναι αιώνια και άυλη, όπως οι Ιδέες, άρα είναι κατά κάποιον τρόπο συγγενείς. Και αφού οι Ιδέες, είναι η Αλήθεια και αποτελούν την πραγματικότητα, οδηγούν στη Γνώση και στην αθανασία της ψυχής, τότε η ψυχή είναι το μέσο για να μπορέσουμε να ταξιδέψουμε στις Ιδέες και να κατακτήσουμε την Αλήθεια. Άρα, **η ψυχή, μέσω του έρωτα, μέσω της επιθυμίας για το κάλλος, της επιθυμίας για τη γνώση, μας οδηγεί στην αθανασία της, που αποτελεί και το Ύψιστο Αγαθό!** Οι Ιδέες, αποτελούν τα όντως όντα, τα οποία είναι σταθερά και αμετάβλητα και δεν υπόκεινται σε φθορά ή θάνατο. Το ίδιο και η ψυχή • είναι αιώνια και αθάνατη. Και μπορεί να συνοδεύεται από το σώμα, αλλά θα αποχωριστεί από αυτό, όταν επέλθει θάνατος. *«Εἰ γὰρ ἔστιν μὲν [77d] ἡ ψυχὴ καὶ πρότερον, ἀνάγκη δὲ αὐτῇ εἰς τὸ ζῆν ἰούσῃ τε καὶ γιγνομένη μηδαμόθεν ἄλλοθεν ἢ ἐκ θανάτου καὶ τοῦ τεθνάναι γίγνεσθαι, πῶς οὐκ ἀνάγκη αὐτὴν καὶ ἐπειδὴν ἀποθάνῃ εἶναι, ἐπειδὴ γε δεῖ αὐτὴς αὐτὴν γίγνεσθαι; ἀποδέδεικται μὲν οὖν ὅπερ λέγετε καὶ νῦν.»* Έτσι, ο θάνατος είναι η αρχή για την πιο

καθαρή γνωστική εμπειρία της ψυχής. ο θάνατος του σώματος και η αποδέσμευση της ψυχής από αυτό. Αφαιρώντας, λοιπόν αυτό το παραπέτασμα στον ιδεατό χώρο, η ψυχή δύναται να ανυψωθεί και να γνωρίσει όλη την Αλήθεια. Στο βαθμό, που αναδύεται η πλατωνική ανάμνηση, είμαστε σε θέση να ανακαλύψουμε την αληθινή γνώση και να χρησιμοποιήσουμε τις ιδέες για την ερμηνεία και την κατανόηση του κόσμου. Έτσι, η ατομική ψυχή αποδεσμευμένη από την υλική υπόσταση του σώματος, έχει την ικανότητα και την επιθυμία μύησης στα όντως όντα, τις ιδέες.

Ο άνθρωπος, κατά τη διάρκεια της νεότητάς του, πρέπει να επιδιώκει να συναναστρέφεται με ωραία σώματα, ώσπου κάποιο από αυτά να του προξενήσει όμορφες σκέψεις και συναισθήματα. **Καθώς λοιπόν κορυφώνεται η έλξη προς αυτό, αρχίζει να συνειδητοποιεί το κάλλος του και αναγνωρίζει σταδιακά την ωραιότητα κάθε ορατού.**

Σε αυτόν τον αναβαθμό, ο ερωτευμένος, τείνει να αντιληφθεί ότι το κάλλος, είναι κάτι πέραν και υπεράνω κάθε μορφής υλικότητας. Ξεπερνώντας την αισθησιακή έλξη και πάντοτε με έναυσμα το πνευματικό κάλλος του ενός, θα περάσει στον έρωτα για το πνευματικό κάλλος των πολλών. Γεννώντας θετικές σκέψεις και θέληση για κάτι περισσότερο, θα φτάσει στον πέμπτο αναβαθμό του έρωτα, ο οποίος είναι και ο τελευταίος, για να αποθεώσει τις τέχνες, τις επιστήμες, τους θεσμούς και κάθε ον, που κατοικεί στο νοητό κόσμο. Όλα όσα προαναφέρθηκαν, είναι δυνατόν να επέλθουν στον κόσμο μόνο δια της ωραιότητας και της ρώμης, που χαρίζει ο έρωτας. **Πάνω από αυτό το απέραντο πέλαγος της ομορφιάς, ο ερωτευμένος, θα καταλήξει να ατενίσει το υπέρτατο κάλλος, που είναι αιώνιο κι αναλλοίωτο και ταυτίζεται με την απόλυτη σοφία. Φθάνοντας στον τελευταίο αναβαθμό, ο οποίος αποτελεί την κατάκτηση της γνώσης, αλλά και τη μέθεξη στην αθανασία. Και τα δύο, αποτελούν μόνο θεϊκά γνωρίσματα.**

Βέβαια, το να ανυψωθεί η ψυχή και να φτάσει να κατακτήσει τη Γνώση και μέσω αυτής, την αθανασία, είναι δύσκολο και επίπονο, εξαιτίας της **διττής ανθρώπινης φύσης, δηλαδή την αντίθεση μεταξύ ψυχής και σώματος.** Ενώ, δηλαδή η ψυχή ωθεί τον ερωτευμένο σε έναν μεταφυσικό κόσμο, από τον οποίο προήλθε και η ίδια, το σώμα, την κρατάει δέσμια και την εμποδίζει να φτάσει στην ιδεατή

πραγματικότητα, προσγειώνοντάς την στην υλική πραγματικότητα. Στην αντίθεση αυτή, έγκειται και η τραγικότητα της ανθρώπινης ύπαρξης.

ΕΥΓΕΝΗΣ ΕΡΩΤΑΣ

Ο έρωτας , αποτελεί δύναμη έλξης της ψυχής προς τις Ιδέες. Δίνει στην ψυχή εκείνη την ορμή και τη βούληση, οι οποίες είναι απαραίτητες για την κατάκτηση της αλήθειας, της γνώσης και της αθανασίας. Αρχικά, η ερωτική επιθυμία, τρέπει τον ερωμένο προς την θέαση του κάλλους του σώματος. Όμως, η ευγενής ψυχή, μπορεί να αναγνωρίσει διαμέσου του εξωτερικού κάλλους(μέσω των αισθήσεων), την αντανάκλαση του ιδεατού. Έτσι, ο έρωτας, αποδεικνύεται ως η αποφασιστική εκείνη παρόρμηση που οδηγεί σε στροφή 360°, καθώς στρέφει την ήδη υπάρχουσα επιθυμία για οτιδήποτε υλικό προς την αντίθετη κατεύθυνση, που οδηγεί στην θέαση της αληθινής γνώσης.

Ο πλατωνικός έρωτας, είναι ευγενής έρωτας, καθώς αποτελεί υπέρβαση, δεδομένου του γεγονότος ότι το ιδεατό κάλλος, δεν ενέχεται μέσα στην αισθησιακή έλξη, αλλά υπερβαίνει την αίσθηση, χωρίς να την καταργεί. Άρα, η ιδεατότητα, υπέρκειται των αισθήσεων, με αποτέλεσμα το σωματικό κάλλος, να αποτελεί αντικείμενο του ιδεατού κάλλους. Το αισθησιακό στοιχείο, υποβαθμίζεται και υπερβαίνεται από το ιδεατό. Συνεπώς, ο πλατωνικός έρωτας έγκειται στη δυναμικής της υπέρβασης του αισθητού από το νοητό και δεν υφίσταται καμία οντολογική διαφορά μεταξύ ιδεατού και αισθητού.

Παρ' όλα αυτά, η σεξουαλική εκπλήρωση, δεν αποκλείεται σε καμία περίπτωση. Απλά, στο πλαίσιο της πλατωνικής θεωρίας περί έρωτος, η σεξουαλική εκπλήρωση, θεωρείται δευτερευούσης σημασίας. Στο πλαίσιο του πλατωνικού φιλοσοφείν, η αισθητότητα, λειτουργεί ως αφορμή στην ιδεατότητα και μέσω του έρωτα, οδηγούμαστε από το νοητό στο ιδεατό και βιώνουμε διαφορετικά το όλο ερωτικό συναίσθημα, το οποίο μας οδηγεί στην κατάληξη ότι, ο έρωτας στον υλικό κόσμο, δεν είναι ανώτερος όπως στον ιδεατό κόσμο. Οπότε, συμπεραίνουμε, ότι η αλήθεια, που αναζητούμε μέσω του έρωτα, δεν κατοικεί στον προφανή και αισθητό, αλλά στον ουράνιο και ιδεατό κόσμο.

ΠΛΑΤΩΝΑΣ ΚΑΙ ΑΝΤΙΘΕΤΕΣ ΘΕΣΕΙΣ ΠΕΡΙ ΦΙΛΙΑΣ ΚΑΙ ΕΡΩΤΟΣ

Ο ΕΠΙΚΟΥΡΟΣ ΚΑΙ ΟΙ ΦΙΛΟΣΟΦΙΚΕΣ ΤΟΥ ΑΝΤΙΛΗΨΕΙΣ

Ο Επίκουρος, διωκόμενος και από την Αθήνα και από τη Σάμο, μέσα σε συνθήκες, οι οποίες λόγω των σύνθετων πολιτικών σχέσεων, καθίστανται εχθρικές όχι μόνο για τη ζωή του, αλλά γενικά για τη δράση του. Περιπλανήθηκε πάνω από δεκα χρόνια στην Κολοφώνα, τη Λάμψακο, τη Μυτιλήνη. Το 310 π.Χ., ίδρυσε στη Μυτιλήνη την πρώτη δική του σχολή. Στη συνέχεια, πήγε στη Λάμψακο για να διδάξει και μόλις το έτος 306, επέστρεψε στην Αθήνα. Η πατρίδα του Επικούρου, η Αθήνα, ήταν ήδη ελεύθερη από την αυταρχική κυβέρνηση του Φαληρέα και πλέον, μπορούσε να δεχτεί τα παιδιά της. Ο Επίκουρος, αγόρασε ένα κτήμα πλησίον του Διύλου και ίδρυσε τη δική του Σχολή, στην οποία έδωσε το όνομά του.

Η σχολή του, έφτασε σε πραγματική ακμή, διότι οι δραστηριότητές της, ανταποκρίνονταν στις ανάγκες εκείνης της εποχής. Η διδασκαλία του Επικούρου, κυριαρχούσε και απλωνόταν συνεχώς εκείνη την περίοδο. Η σχολή του, ονομάστηκε Κήπος, καθώς θεωρούνταν μια όαση μέσα στην ερήμωση, που επικρατούσε κι ένα ακόμη εφιαλτήριο για άμυνα και επίθεση στην ξένη απολυταρχία. Εντός του Κήπου, οι μαθητές, αποκτούσαν ανεξάρτητο δημοκρατικό πνεύμα, πίστη στον άνθρωπο, έντονη φιλοσοφική σκέψη, πηγαία συναναστροφή, υψηλό φρόνημα, την περιβόητη φιλία στην πιο άρτια μορφή της. Ο Κήπος, κατέστη μία σωστή κοινότητα, μέσα στην οποία, τα μέλη της ζούσαν κατά έναν ιδανικό τρόπο, ο οποίος δεν είχε επιτευχθεί ακόμη και κατά την ακμή της δημοκρατίας. Με την οικονομική άνεση, την οποία διέθετε μέσω της ενίσχυσης των φίλων του, ο Επίκουρος, κατασκεύασε διδακτήριο και κατοικίες για τους μαθητές της Σχολής.

Οι «άμεσοι» μαθητές, δηλαδή αυτοί, που αποτέλεσαν την πρώτη επικούρεια κοινότητα, ήταν αρκετοί. Ο Μητρόδωρος και ο Πολύαινος από τη Λάμψακο, οι οποίοι ήταν οι πιο στενοί φίλοι και συνεργάτες του Επικούρου, πέθαναν πολύ πριν τον Επίκουρο. Ο Έρμαρχος από την Μυτιλήνη τον διαδέχθηκε στη διεύθυνση της Σχολής.

Ο Κήπος, αποτελούνταν από μαθητές, οι οποίοι μπορεί να προέρχονταν από όλα τα φύλα, τις ηλικίες και τα κοινωνικά στρώματα. Δεν ήταν όμως όλοι εσωτερικοί. Οι ενήλικες-εσωτερικοί, ονομάζονταν εταίροι-σπουδαστές της φιλοσοφίας. Τα μαθήματα, παραδίδονταν στους νεοεισερχόμενους καθ' όλη τη διάρκεια της ημέρας. Όλοι οι οπαδοί του κινήματος, ορκίζονταν πίστη στο όνομα του Επίκουρου.

Η ελληνική εκπαίδευση, απέκτησε την πλήρη μορφή της στα χρόνια του Επίκουρου και διατηρήθηκε αρκετούς αιώνες. Ο Κήπος, καθώς και δύο άλλες μεγάλες φιλοσοφικές σχολές, η Ακαδημία και το Λύκειο, βρέθηκαν αντιμέτωπες με τις ρητορικές σχολές, οι οποίες είχαν τις ρίζες τους στους Σοφιστές και κυρίως στο Γοργία.

Ο Επίκουρος, δίδασκε ότι η φιλοσοφία, απαιτεί αγνό και καθαρό νου και η εγκύκλια μόρφωση, αποδομεί το νου. Δεν έχει κατηγορηθεί κανένας, τόσο όσο κατηγορήθηκε ο Επίκουρος. Ο ίδιος, ήταν παραγωγικότατος συγγραφέας.

Ο Επίκουρος, είναι ένας δυνατός συγγραφέας, με προσωπικό ύφος και εγκαινιάζει ένα νεωτερικό τρόπο φιλοσοφικής σκέψης, ο οποίος ακολουθεί τη γραμμή εξέλιξης από τον Αναξίμανη έως το Δημόκριτο και από τα Ακροαματικά του Αριστοτέλη έως την επιστημονική σκέψη, που ακολούθησε. Η σκέψη αυτή, εμπλουτίστηκε στο πέρασμα του χρόνου κι έγινε πολύμορφη, δυστυχώς όμως, έχει απολεσθεί στο μεγαλύτερο μέρος της. Ο βαθύτερος λόγος αυτής της ασυνήθιστης επίθεσης στο πρόσωπο του Επίκουρου, ήταν πολιτικός και κοινωνικός.

Η ΑΝΤΙΠΑΡΑΘΕΣΗ ΤΟΥ ΕΠΙΚΟΥΡΟΥ ΜΕ ΤΟΝ ΠΛΑΤΩΝΑ

Στην φιλοσοφική διαμάχη περί έρωτος και φιλίας, **ο Επίκουρος, εναντιώνεται στον Πλάτωνα, καθώς εμφανίζεται να έχει κοινές απόψεις με τον Αριστοτέλη.** Βάσει της θεωρίας του Επίκουρου, η ευδαιμονία, είναι **το υπέρτατο ον**, το ύψιστο αγαθό και **δεν υφίσταται στις ιδιαίτερες εκείνες ερωτικές-φιλοσοφικές εκφάνσεις της ένωσης**

με το θείο, όπου ο έρωσ είναι απαραίτητος , αλλά στην φυσική και συνετή προσπάθεια επίτευξης στόχων πρακτικής σημασίας, που επιτυγχάνουν μια σταθερή κατάσταση ήρεμης ζωής εναρμονισμένης σε σωματικό και πνευματικό επίπεδο.

Ο Επίκουρος, δεν επιζητεί μια τέτοια προσωπική σωτηρία, μέσω μιας υπερβατικής θείας κοινωνίας, όπως ο Πλάτωνας. Η γενική αντίληψη ήταν ότι καταδίκασε τα αφροδίσια ως κάτι ενοχλητικό. Μάλιστα είχε πει: *«ο σωματικός συνουσιασμός, σίγουρα, ποτέ δεν ωφελεί και ο άνθρωπος πρέπει να είναι ευχαριστημένος όταν δεν τον βλάπτει»*. Είναι ανάξιο και ανήθικο για ένα σοφό να ρέπει σε παράνομους φιλήδονους εραστές , όπως πολλοί πίστευαν ότι αποτελούν μία μόνιμη πηγή παράφορων επιθυμιών που διαταράσσουν την ασφάλεια της νεολαίας.

ΟΙ ΘΕΣΕΙΣ ΚΑΙ ΣΤΑΣΕΙΣ ΤΟΥ ΕΠΙΚΟΥΡΟΥ ΣΧΕΤΙΚΑ ΜΕ ΤΟΝ ΕΡΩΤΑ

Για τους Επικούρειους, ο κύριος σκοπός της ζωής είναι η σοφία, δηλαδή η εξασφάλιση της πνευματικής γαλήνης, της αταραξίας του πνεύματος και της πλήρους ελευθερίας, της αυτογνωσίας, που οδηγεί στην ευδαιμονία. Όταν διαμορφώνονται φιλίες που διαρκούν, ο άνθρωπος, βρίσκεται σε μία γαλήνη, από την οποία όμως, δεν αποκλείονται οι διακυμάνσεις της κοινωνικής ζωής στο πλαίσιο της επικούρειας φιλοσοφίας. Η επικούρεια έννοια της φιλίας, έρχεται σε πλήρη αντίθεση με το πλατωνικό ιδεώδες, καθώς ο Επικούρειος, υποστηρίζει ότι μία φιλία πραγματώνεται/ κινείται σε ένα δόγμα χρησιμοθηρίας. Σύμφωνα με τον Επίκουρο, η φιλία, παρέχει τη συνεκτική μορφή εκείνου του δεσμού μεταξύ των ανθρώπων, οι οποίοι αναζητούν την φυσική τους ευδαιμονία και τη συνακόλουθη με αυτήν, αυτονομία. Η φιλία, είναι ένας πόλος πάνω στον οποίο στηρίζονται όλες οι ανθρώπινες σχέσεις. Αποτελεί εχέγγυο της κοινωνικής και οπωσδήποτε της ηθικής ζωής των ανθρώπων.

Η ΦΥΣΗ ΤΟΥ ΕΡΩΤΑ ΚΑΤΑ ΤΟΝ ΕΠΙΚΟΥΡΟ

Ο Επίκουρος, σε αντίθεση με τον Πλάτωνα, ορίζει τον έρωτα ως επιθυμία, ως ανάγκη. Σύμφωνα με τον Επίκουρο, όλα τα ζωντανά όντα, βιώνουν ορισμένες φυσικές ανάγκες και επιθυμίες, ανάλογα με την ίδια τη βιολογική τους σύσταση. Όλες αυτές οι ανάγκες, υπάγονται στον γενικό όρο «επιθυμία» (ή «όρεξις»)

Ωστόσο, δεν είναι όλες οι επιθυμίες της ίδιας φύσης, ούτε έχουν την ίδια εγκυρότητα, ιδιαίτερα στην περίπτωση των ανθρώπινων όντων, των οποίων οι αντιλήψεις για τις πραγματικές τους ανάγκες και επιθυμίες, μπορεί να επηρεάζονται, ως μη όφειλαν από τη συνήθεια, τη γνώμη και την παράδοση, δηλαδή από το κοινωνικό πλαίσιο της ζωής τους. Έτσι, ο Επίκουρος, παρουσιάζει μια καταγραφή των επιθυμιών που στοχεύει στην φιλοσοφική αποσαφήνιση του όρου «επιθυμία» για την περαιτέρω χρήση του στην ηθική θεωρία.

Θα πρέπει να έχουμε κατά νου, ότι από τις επιθυμίες, άλλες είναι φυσικές και άλλες, μάταιες (κεναί). Και από τις φυσικές και άλλες, απλώς φυσικές (φυσικάί μόνον). Τέλος, από τις αναγκαίες επιθυμίες, ορισμένες είναι απαραίτητες για την ευδαιμονία (πρός ευδαιμονίαν), άλλες για την ευεξία του σώματος (πρός τοῦ σώματος ἀοχλησίαν) και άλλες για την ίδια τη ζωή (πρός αὐτό τό ζῆν).

Ο έρωτας, ως ανάγκη και επιθυμία, πρέπει κάθε φορά να ιεραρχείται σωστά προκειμένου να υπάρχει ευδαιμονία. Για τον Επίκουρο, η ιεράρχηση των αναγκών, είναι απαραίτητη για να βάλουμε σε τάξη τη ζωή μας. Στις Κύριες Δόξες και σε κάποια από τα σωζόμενα αποσπάσματα, σε επιγραμματική μορφή, διευκρινίζεται περαιτέρω το ακριβές νόημα και η σημασία της διάταξης των επιθυμιών για την νηφάλια αποφασιστικότητα των επιλογών και αποφυγών, που θα επιτρέψουν την φυσική ανεμπόδιστη πορεία της ζωής και εν τέλει, θα οδηγήσουν στην επίτευξη της ευδαιμονίας.

Σύμφωνα με τον Επίκουρο, ο φιλοσοφικά φωτισμένος άνθρωπος, που έχει σαφή και βέβαιη κατανόηση αυτών των πραγμάτων, θα αναγάγει σταθερά κάθε επιλογή και κάθε αποφυγή του στον σκοπό, που υπηρετεί η ικανοποίηση της μιας ή της άλλης επιθυμίας του. Μόνο μια τέτοια διαδικασία, θα του επιτρέψει να εξασφαλίσει την «σωματική υγεία» (σώματος υγείαν) και τη γαλήνη του νου και της ψυχής (ψυχῆς ἀταραξίαν), το θεμελιώδη σκοπό του μακαρίως ζῆν.

Πρέπει λοιπόν κανείς να αρχίζει ικανοποιώντας τις απαιτήσεις μόνο των επιθυμιών, που είναι φυσικές, και καταστέλλοντας όλες τις μη φυσικές παρορμήσεις. Ως φυσικό ον, το άτομο, είναι σε θέση να αποφασίζει για τον εαυτό του, ποιες από τις επιθυμίες του είναι φυσικές, αρχίζοντας από τις πιο στοιχειώδεις ανάγκες που αφορούν στην ίδια την επιβίωση. «Να μην θεωρείς αφύσικο, ότι, όταν βοά η σάρκα, βοά και η ψυχή», λέει ο Επίκουρος. Η φωνή της σάρκας, γυρεύει να μην πεινά, να μη διψά, να

μην ξεπαγιάζει. «Είναι δύσκολο για την ψυχή να καταπνίξει αυτή την φωνή και επικίνδυνο να παρακούσει τις εκκλήσεις, που της απευθύνει η φύση, επειδή μέρα με τη μέρα, συνηθίζει στην αυτάρκεια». Αν δεν ικανοποιούμε αυτές τις στοιχειώδεις φυσικές ανάγκες της σάρκας-εμείς όπως και κάθε άλλο έμβιο ον- δεν μπορούμε να ελπίζουμε ότι θα προχωρήσουμε πολύ στο μονοπάτι της ευδαιμονίας. Ένας στωικού τύπου «εξευγενισμός» ή μια αποστασιοποίηση από τέτοιες στοιχειώδεις φυσικές ανάγκες, δεν είναι μόνο αθέμιτος, αλλά και αδύνατος. Η ψυχή, δεν μπορεί να καταπιέζει τέτοιες φυσικές επιθυμίες, διότι σώμα και ψυχή, υπάρχουν σε αμοιβαία αλληλεξάρτηση. Αν κάποιος τις ικανοποιεί, «μπορεί να ανταγωνιστεί ακόμα και το Δία στην ευδαιμονία».

Από αυτό, προκύπτει, ότι η ικανοποίηση των επιθυμιών, είναι ευεργετική για τον άνθρωπο. Ο έρωτας, είναι φυσική ανάγκη, φυσική επιθυμία, άρα, λογικά, βάσει της προαναφερθείσας ρήσης, η ικανοποίηση του έρωτα, είναι ευεργετική. Όμως, πολλές φορές ο έρωτας, μπορεί να καταλήξει να αποτελεί μία από τις πιο επιβλαβείς επιθυμίες, ανάλογα με την εξέλιξη που θα έχει. Πρέπει κανείς να επιδεικνύει σύνεση, ικανοποιώντας, μόνο εκείνες τις επιθυμίες, που είναι απολύτως απαραίτητες και όσο το δυνατόν περισσότερο ακίνδυνες-αν όχι πραγματικά ευεργετικές-για την περαιτέρω επιδίωξη της ευδαιμονίας. Το να ζει κανείς, σύμφωνα με την φύση (τό κατά φύσιν ζῆν), δε σημαίνει μόνο την ικανοποίηση φυσικών αναγκών και επιθυμιών, αλλά και την απόρριψη των επιθυμιών εκείνων, που μολονότι φυσικές, έχουν δυσμενείς επιπτώσεις στο σώμα και στο νου. «Δεν πρέπει να βιάζουμε ην φύση, αλλά να την υπακούμε. Και θα την υπακούμε, εάν ικανοποιούμε τις αναγκαίες επιθυμίες και όσες φυσικές επιθυμίες δεν μας βλάπτουν, αλλά κι αν ελέγχουμε σκληρά τις βλαβερές. Η κατάλληλη εκπαίδευση στην φυσιολογία, που συμβάλλει στην απόσχιση του φόβου των Θεών και του θανάτου, αλλά και στην κατανόηση των ορίων των πόνων και των επιθυμιών, είναι απαραίτητη όταν κρίνουμε τις σωστές επιλογές και αποφυγές, την φυσική πορεία δράσης, που μπορεί να οδηγήσει στην ευτυχία. Ο έρωτας όμως, μπορεί να είναι κενή επιθυμία, αλλά πώς είναι ανάγκη, αν είναι επιθυμία και δη, κενή-μάταια; Αν ο έρωτας, θεωρηθεί μία κενή και μάταιη επιθυμία, θα πρέπει να απαξιώνεται εξ αρχής.

Ο Επίκουρος, είχε ένα κριτήριο για να οριοθετεί και να ιεραρχεί τις τυχόν επιθυμίες και ανάγκες. Θα πρέπει, όπως ανέφερε, σταθερά μια επιθυμία να παραπέμπει στον φυσικό σκοπό (τό τέλος τό τῆς φύσεως), που υπηρετεί η ικανοποίηση επιθυμιών, τις

οποίες αντιλαμβάνεται ως φυσικές. Αναφέρει ότι πρέπει να υπάρχει κριτήριο για να επιλέξεις αν θα ικανοποιήσεις ή όχι την επιθυμία, που έχεις. Πιο συγκεκριμένα «Για κάθε σου επιθυμία, πρέπει να θέτεις το ερώτημα: «τι θα μου συμβεί αν γίνει αυτό που επιθυμώ; Και τι αν δεν γίνει;» Το κριτήριο για τον προσδιορισμό του φυσικού ή αφύσικου χαρακτήρα των επιθυμιών μας, είναι η γνώση, που έχουμε για την φύση και την ίδια τη βιολογική μας σύσταση. Προσφεύγοντας σταθερά στην φύση, μπορούμε να δρούμε σύμφωνα με τις απαιτήσεις της και να επιτύχουμε την φυσική αυτάρκεια.

Το άτομο, εκ φύσεως, έχει την ανάγκη να ικανοποιεί τις πιο στοιχειώδεις από τις φυσικές του επιθυμίες, καθώς αυτές εκδηλώνονται συνεχώς ως ενστικτώδεις ορμές, ως ορέξεις, όπως και ο έρωτας. Ο Επίκουρος, προσφέρει υποδείξεις, που μπορούν να αποδειχτούν χρήσιμες για τον προσδιορισμό του μη φυσικού χαρακτήρα των επιθυμιών μας. Οι μη φυσικοί πόθοι (ορέξεις), όπως μπορεί να θεωρηθεί και ο έρωτας, μπορούν να έχουν τα εξής χαρακτηριστικά: 1)εμφανίζουν απεριόριστο χαρακτήρα, αφού δεν μπορούν να ικανοποιηθούν εύκολα και 2)είναι αόριστοι (δεν έχουν όρια). Η υποταγή σε τέτοιες ορέξεις, δεν οδηγεί στην ευχάριστη εκείνη και γαλήνια κατάσταση, που προκύπτει από την ικανοποίηση των φυσικών αναγκών. Επομένως, λέει ο Επίκουρος, «όποιος ακολουθεί την φύση και όχι την κενοδοξία» (κενάς δόξας) είναι σε όλα αυτάρκης.

Ο Επίκουρος, λέει ότι οι κύριες πηγές δυστυχίας (κακοδαιμονίας), είναι δύο: 1) ο φόβος και 2) η αόριστη και κενή επιθυμία. Πρέπει κανείς σταθερά να λαμβάνει υπ όψιν του τις απαντήσεις της φύσης και να αντιμάχεται με πείσμα την απόκτηση μάταιων συνηθειών και αφύσικων πόθων και ορέξεων, που τον εξαναγκάζουν να αποκλίνει από την αληθινή και πραγματοποιήσιμη επιδίωξη της ευτυχίας. Οι επιθυμίες, που δεν προκαλούν πόνο αν δεν ικανοποιηθούν, δεν είναι αναγκαίες. Εύκολα χάνεται η ορμή τους, όταν φανεί ότι η ικανοποίησή τους, είναι δύσκολη ή ότι μπορεί να μας βλάψουν.

Ο έρωτας, είναι επιθυμία, που υπάγεται σε δύο κατηγορίες κατάταξης επιθυμιών: αφ' ενός, σχετίζεται με την ευεξία του σώματος (πρός σώματος άοχλησίαν) και αφετέρου, είναι αναγκαία για την ευτυχία (πρός εὐδαιμονίαν). Στην ουσία, ο έρωτας ως επιθυμία, αφορά στην έμπρακτη επιδίωξη εκείνης της κατάστασης πραγμάτων, που γεννιέται με την ικανοποίηση δύο όρων: της σωματικής υγείας και της ψυχικής αταραξίας. Και τα δύο αυτά μαζί, συνιστούν τον ύστατο σκοπό (τέλος) του μακαρίως ζῆν.

Η θεραπευτική πλευρά της ηθικής θεωρίας του Επίκουρου, συνδέεται στενά με την αρχή της ηδονής. Η ηδονή, συνδέεται με την ικανοποίηση, καθώς αποτελεί αποτέλεσμα της ικανοποίησης των αναγκών, φυσικών και μη. Η ικανοποίηση του έρωτα, είναι ουσιώδης για την σωματική ευεξία και ψυχική γαλήνη. Η ιεράρχηση των επιθυμιών, προσφέρει την απαραίτητη βοήθεια, τουλάχιστον σε μία πρώτη φάση, για την κατάταξη των βασικών επιλογών και αποφυγών του ατόμου. Σύμφωνα όμως με τον Επίκουρο, ο έρωτας, δηλαδή η επιθυμία για σεξουαλική επαφή, είναι μεν φυσική, αλλά όχι αναγκαία. Θα πρέπει να αναφερθεί ότι ο Επίκουρος, αναπτύσσει την ηθική θεωρία του, έχοντας κατά νου τον Αριστοτέλη.

Στην επιστολή «Προς Μενοικέα» (Περί Ηθικής), ο Επίκουρος, δηλώνει ότι «τήν ἡδονὴν ἀρχὴν καὶ τέλος λέγομεν τοῦ μακαρίως ζῆν·», δηλαδή, η ηδονή, αποτελεί προϋπόθεση και σκοπό της ευτυχισμένης ζωής. Αυτή η επιγραμματική ομολογία πίστεως, συμπυκνώνει την ουσία του ηθικού νοήματος του Επίκουρου.

Η ηδονή είναι η ευχαρίστηση, που προκαλείται από τα διάφορα συναισθήματα και για να την αισθανθείς και να την βιώσεις χρειάζεσαι την αίσθησιν. Ουσιαστικά, η ηδονή είναι το Α και το Ω της θεωρίας του Επίκουρου, γι αυτό την θέτει αξιωματικά ως την αρχή και το τέλος του μακάριου βίου. Δηλαδή, λέγοντας την αρχή, την εννοεί ως σημείο εκκίνησης μιας διαδικασίας, που εμπεριέχει την ίδια την εξελικτική αρχή της, διότι αυτή είναι η ακριβής τεχνική σημασία του όρου αρχή. Και την θέτει και ως τέλος, δηλαδή ως σκοπό, δηλαδή η ηδονή βάσει αυτής της ιδιότητας του σκοπού, αναφέρεται σε μια κατάσταση ύπαρξης, την οποία μόνο ο άνθρωπος, είναι ικανός να προσεγγίσει. Η ηδονή είναι εναρκτήριο αρχή, εξελικτική αρχή και τέλος, μαζί και ταυτόχρονα. Ο Επίκουρος, δίνει το προβάδισμα στην αίσθησιν και στα συναισθήματα (πάθη), ως ένα αδιαμφισβήτητο πεδίο αναφοράς, που αφορά τον φυσικό ή ανθρώπινο κόσμο. Η αίσθησις, είναι πρωτογενής όσον αφορά τα φαινόμενα του φυσικού κόσμου, έτσι και τα πάθη, έχουν θεμελιακό χαρακτήρα για την προοπτική και τον προσδιορισμό της προοπτικής και των ορίων του ανθρώπινου κόσμου και της ανθρώπινης δράσης.

Όλα τα έμβια όντα, νιώθουν ηδονή και πόνο. Ο έρωτας, τα προκαλεί και τα δύο. Αυτά τα δύο συναισθήματα, σύμφωνα με την αναφορά του Διογένη Λαέρτιου, γεννιούνται σε κάθε ζωντανό οργανισμό και καθορίζουν τις προτιμήσεις και τις αποφυγές τους. Η ηδονή και ο πόνος, είναι παρόντα ευθύς εξ αρχής. Αποτελούν μια αρχή

της ίδιας της βιολογικής διαδρομής όλων των ζωντανών όντων. Συνοδεύουν και αγκαλιάζουν κάθε δραστηριότητα, που εκτυλίσσεται κατ' ανάγκην μέσα στα όρια μιας τέτοιας διαδρομής. Μπορούν δηλαδή, να θεωρηθούν ως αφετηρία, αλλά και ως αναπτυξιακή αρχή μιας φυσικής πορείας ζωής, κοινής σε όλο τον κόσμο :μια αληθινή αρχή ζωής. Ο έρωτας, συνδυάζει ηδονή και πόνο, ηδονή, δηλαδή ένα συναίσθημα οικείο προς το ζωντανό ον και πόνο, δηλαδή, ένα συναίσθημα ξένο προς την φύση του.

Η ηδονή, αποτελεί ένα μη αναγώγιμο πεδίο αναφοράς για τον καθορισμό των πιο στοιχειωδών επιλογών του ζωντανού όντος, που αφορούν την ίδια τη ζωή (*πρός αυτό τό ζῆν*). όλα τα ζωντανά πλάσματα κινούνται ή έλκονται προς την ηδονή.

Η απρόσκοπτη ικανοποίηση αυτών των επιθυμιών, προκαλεί στο ζωντανό οργανισμό, ένα αίσθημα ηδονής, που αναπληρώνει, όπως θα έλεγε ο Αριστοτέλης, τις ελλείψεις του. Όμως, ο Επίκουρος, δε συμφωνεί με τον Αριστοτέλη, καθώς υποστηρίζει ότι η ηδονή, που προσφέρει πχ. ο έρωτας, είναι ολότητα, οδηγεί στην ολοκλήρωση, στην πληρότητα του ατόμου, λόγω ικανοποίησης της ανάγκης της ερωτικής επιθυμίας και όχι συμπλήρωση κάποιας έλλειψης.

Ο έρωτας από μόνος του, προκαλεί ηδονή ως πράξη και θα λέγαμε ότι όλοι οι ζωντανοί οργανισμοί, έλκονται προς μια κατάσταση πραγμάτων ή κατάσταση ύπαρξης, που απορρέει από την ικανοποίηση των πρωταρχικών αναγκών και επιθυμιών τους. Η πράξη με την οποία ικανοποιούνται τέτοιες ανάγκες και επιθυμίες, προκαλεί, όπως έχουμε δει, μια ταυτόχρονη, αλλά ασυνεχή και ασταθή ηδονή στο ζωντανό οργανισμό. Όμως από τη στιγμή, που οι ανάγκες αυτές έχουν ικανοποιηθεί, το ζωντανό ον, νιώθει ένα αίσθημα χαλάρωσης και ικανοποίησης, που δεν θα διακοπεί, παρά μόνο στον επόμενο κύκλο της βιολογικής διαδικασίας, δηλαδή στην επερχόμενη εμπειρία δυσφορίας και πόνου, που θα οφείλεται στην απουσία ή έλλειψη των φυσικών αντικειμένων της επιθυμίας. Μέσα σε αυτόν τον ατέρμονα κύκλο ανάγκης-ικανοποίησης-ανάγκης, ή ηδονής-πόνου-ηδονής, υπάρχουν λέει ο Επίκουρος, νησίδες ηρεμίας και γαλήνης.

Η σαφής κατανόηση του έρωτα ως επιθυμίας και η κατάταξή της στη ζωή του ατόμου, είναι αναγκαία για την εξασφάλιση των υψηλότερων αγαθών της ζωής, καταρχάς του σώματος και κατόπιν της ψυχής.

Πρέπει όμως να αντιληφθούμε τα όρια της ερωτικής επιθυμίας και της ηδονής , που αυτή προκαλεί. Η χρήση της ηδονής, ως κριτηρίου της ανθρώπινης δράσης, αποτελεί κανόνα, με τον οποίο, αποτιμούμε κάθε αγαθό.

Όταν μιλάμε για τον έρωτα, πρόκειται κυριολεκτικά για μια κίνηση του οργανισμού προς το αντικείμενο της φυσικής του επιθυμίας. Η ίδια η ικανοποίηση της φυσικής ανάγκης με την απόκτηση του αντικειμένου της επιθυμίας, νοείται καθεαυτή ως κίνηση, ως διαδικασία. Με την ολοκλήρωση, μπορεί να επιτευχθεί η φιλία, με την οποία καλλιεργείται, το αίσθημα της αγάπης.

Όπως το θέτει και ο Κικέρωνας, το να αποτελεί κανείς αντικείμενο αγάπης είναι ευάρεστο, διότι καθιστά τη ζωή ασφαλέστερη και επιπλέον, ενισχύει την πληρότητα της ηδονής της. Η ορθόδοξη επικούρεια άποψη είναι ότι η ηδονή δεν μπορεί να διαχωριστεί από την φιλία. Άρα, δεν μπορεί να διαχωριστεί και από τον έρωτα. Επομένως, μια ψευδής φιλία, στην οποία μία από τις δύο πλευρές τείνει να προδώσει την άλλη, δεν μπορεί να είναι μια αυθεντική φιλία και κατά συνέπεια, δεν μπορεί να επιφέρει ηδονή. Δεν είναι δυνατό να αποκτηθεί σταθερή και διαρκής ηδονή, εκτός αν ο άνθρωπος, αγαπά τους φίλους του στον ίδιο βαθμό που αγαπά τον ίδιο του τον εαυτό, κάτι που είναι αδύνατο. Επομένως, ο σοφός άνθρωπος, θα νιώσει την ίδια συμπόνια για τις λύπες των φίλων του και την ίδια χαρά για τις χαρές τους, όπως νιώθει για τον εαυτό του. Θα λέγαμε, ότι οι φίλοι, αποτελούν μια πηγή σιγουριάς. Αν τους διέπει αισιοδοξία, έχουν υψηλές προσδοκίες για τις χαρές, που θα ακολουθήσουν.

Όπως καταλαβαίνουμε λοιπόν, για να μπορεί να επιτευχθεί η τελείωση του ανθρώπου, μέσα από τον έρωτα και να καταφέρει να φτάσει το υπέρτατο αγαθό της ελευθερίας, θα πρέπει να υπάρχει πραγματική αγάπη, αυθεντικός έρωτας, μέσω της σταθερής και διαρκούς ηδονής και της ανιδιοτελούς προσφοράς και θυσίας.

ΘΕΣΕΙΣ ΤΟΥ ΛΟΥΚΡΗΤΙΟΥ ΓΙΑ ΤΟΝ ΕΡΩΤΑ

Ο Τίτος Λουκρήτιος Κάρος (λατινικά Titus Lucretius Carus) γεννήθηκε περίπου στα 98-94 π.Χ. και πέθανε γύρω στα 55-53 π.Χ. Ήταν Ρωμαίος ποιητής και φιλόσοφος. Το μόνο γνωστό του έργο είναι το εκτενές φιλοσοφικό ποίημα De rerum natura" ,("Περί

της φύσεως των πραγμάτων"), 7.415 στίχων με επικούρεια θεματολογία. Παρότι η άνθιση του λατινικού εξάμετρου συνήθως αποδίδεται στον Βιργίλιο, είναι αναμφισβήτητη η επίδραση του De Rerum Natura στον τελευταίο και σε άλλους, μεταγενέστερους ποιητές. Είναι επίσης σημαντικό για το ρόλο που έπαιξε στη μετάδοση των ελληνικών φιλοσοφικών ιδεών και στην εκλέπτυνση της λατινικής γλώσσας.

Η διάσωση όλων των κειμένων του ποιήματος είναι αξιοσημείωτο γεγονός, δεδομένης της εχθρότητας της χριστιανικής Εκκλησίας, η οποία και ήταν το μόνο μέσο μετάδοσης για λατινικά κείμενα σχετικά με τον Λουκρήτιο και τον Επίκουρο. Παρά ταύτα, τα διασωθέντα κείμενα είναι συνήθως παραποιημένα και έχουν γίνει επίπονες προσπάθειες για την αποκατάστασή τους. Ο Λουκρήτιος θα λέγαμε ότι ήταν φιλόσοφος και θαυμαστής του επικουρισμού. Ασχολήθηκε με αρκετά θέματα, που απασχολούσαν τότε την εποχή του. Ασχολήθηκε με την θεματική του θανάτου, που θεωρείται μέχρι και σήμερα το στοιχείο του, θέμα που απασχολούσε την εποχή του και όχι μόνο. Ένα απόσπασμα, για να γίνει κατανοητό με τι ασχολήθηκε:

Λέω πρώτον πως ο νους –που συχνά τον λέμε «λογικό»- όπου έχει την έδρα της η φρόνηση και η διακυβέρνηση της ζωής, είναι μέρος του ανθρώπινου σώματος, όχι λιγότερο απ' ό,τι το χέρι και το πόδι καθώς και τα μάτια, που είναι μέρη ολάκερου του έμβιου όντος.

Ο νους και η ψυχή, λοιπόν, κρατιούνται σφιχτοδεμένα μεταξύ τους κι αποτελούν μια ενιαία φύση' όμως αυτό που ονομάζουμε «νου» και «λογικό» κυριαρχεί σ' ολόκληρο το σώμα κι η έδρα του βρίσκεται στη μέση του στήθους. Από εδώ ξεπηδά ο φόβος κι ο τρόμος· κι η χαρά αυτό το μέρος χαϊδεύει. Εδώ λοιπόν βρίσκεται το πνεύμα και η σκέψη. Η υπόλοιπη ψυχή είναι μοιρασμένη σ' ολόκληρο το κορμί και κινείται όπως της υπαγορεύει ο νους. Κι από μόνος του ο νους σκέφτεται για τον εαυτό του και χαίρεται για τον εαυτό του, όταν τίποτα δεν ταράσσει το σώμα ή την ψυχή. Και ακριβώς όπως δεν βασανίζεται ολόκληρο το κορμί μας όταν κεντρίζει ο πόνος το μάτι ή το κεφάλι μας, έτσι και ο νους μπορεί να υποφέρει ή να λάμπει από χαρά τη στιγμή που την υπόλοιπη ψυχή δεν την ταράσσει τίποτα το καινούριο. Όταν όμως ο νους ταράσσεται από δυνατό φόβο, βλέπουμε να τον συμμαριζείται ολόκληρη η ψυχή στα μέλη του σώματος, ν' απλώνεται ιδρώτας και χλομάδα παντού κι η γλώσσα να τραυλίζει, η φωνή να σβήνει, τα μάτια να θαμπώνουν, τ'

αυτιά να βουίζουν, τα μέλη να παραλύουν, και βλέπουμε ανθρώπους να καταρρέουν από τον τρόπο του νου. Από αυτό εύκολα καταλαβαίνει κανείς ότι η ψυχή είναι δεμένη με το νου κι όταν δεχτεί από το νου ένα χτύπημα δυνατό, σπρώχνει κι αυτή με τη σειρά της και χτυπά το σώμα.

Ο ίδιος συλλογισμός μας δείχνει πως η φύση του νου και της ψυχής είναι σωματική. Τη βλέπουμε να δίνει ώθηση στα μέλη, να βγάζει το σώμα από τον ύπνο και ν' αλλάζει την όψη μας, και να διευθύνει και να στρέφει ολόκληρο τον άνθρωπο – και το βλέπουμε πως τίποτα απ' αυτά δεν μπορεί να γίνει χωρίς επαφή· και χωρίς υλικό σώμα δεν υπάρχει επαφή. Δεν πρέπει να τ' ομολογήσουμε, λοιπόν, πως η σύσταση του νου και της ψυχής είναι σωματική;

Εξάλλου, το νιώθουμε πως ο νους γεννιέται, αναπτύσσεται και γερνάει μαζί με το σώμα. Όπως τα νήπια παραπατάνε με το αδύναμο και τρυφερό τους σώμα, έτσι κι η σκέψη τους είναι ασθενική· μετά, σαν δυναμώσει το κορμί τους ωριμάζοντας, μεγαλώνει κι η δύναμη του νου. Κι αργότερα, που το σώμα χτυπιέται από τη δύναμη του χρόνου και χαλαρώνουν οι δυνάμεις και παραλύουν τα μέλη, παραπατάει και το λογικό, παραληρεί η γλώσσα, παραπαίει το πνεύμα, όλα είναι λειψά και χάνονται στη στιγμή. Συνεπώς διαλύεται η φύση της ψυχής σαν καπνός στα ψηλά ρεύματα του ανέμου· αφού τη βλέπουμε να γεννιέται δεμένη με το σώμα, να μεγαλώνει μαζί του και, όπως έδειξα, να εξαντλείται μαζί του τσακισμένη από τα χρόνια.

Χώρα που, αν η φύση της ψυχής είναι αθάνατη και μπορεί να αισθάνεται απ' τη στιγμή που θα χωριστεί από το σώμα μας, θα πρέπει τότε να την φανταστούμε προικισμένη με πέντε αισθήσεις. Με κανέναν άλλο τρόπο δεν μπορούμε να φανταστούμε ψυχές να περιφέρονται κάτω στον Αχέροντα. Γι' αυτό και οι ζωγράφοι κι οι παλιοί συγγραφείς μας τις παρουσίασαν έτσι τις ψυχές, εξοπλισμένες με αισθήσεις. Όμως ψυχή χωρισμένη από το σώμα, ούτε μάτια μπορεί να έχει ούτε μύτη ούτε και χέρι, μήτε γλώσσα μήτε αυτιά. Δεν μπορούν λοιπόν από μόνες τους οι ψυχές να έχουν αίσθηση ούτε να υπάρχουν.

* Λουκρήτιος, Περί της φύσεως των πραγμάτων III 94-97, 136-167,445-458,624-633 -Επίκουρος, Κείμενα ~ Πηγές της Επικούρειας Φιλοσοφίας και Τέχνης του Ζην, Επιμέλεια:Γ. Αβραμίδης, Θύραθεν Εκδόσεις

Ο στόχος του έργου ήταν να απαλλάξει το νου των ανθρώπων από την προκατάληψη και το φόβο του θανάτου. Για να το πετύχει αυτό αναπτύσσει διεξοδικά τις θέσεις του Επίκουρου, τον οποίον και αποθεώνει. Ο Λουκρήτιος εκφράζει σε προσεγμένα κλασικά λατινικά τις επικούρειες απόψεις του για τη μεταφυσική, την υλιστική ατομική θεωρία και, γενικότερα, την υπεροχή των φυσικών φαινομένων ως κεντρικής ερμηνείας της λειτουργίας του κόσμου. Ο Λουκρήτιος αντιπαθούσε και έβλεπε ως αβάσιμη τη δεισιδαιμονία καθώς δεν πίστευε ότι το Σύμπαν κυβερνάται από θεϊκές παρεμβάσεις ή υπερφυσικές δυνάμεις, όπως θεωρούσε η πλειοψηφία των ανθρώπων του καιρού του. Ο θάνατος για τον Λουκρήτιο δεν ήταν εγγενώς ούτε καλός ούτε κακός, μόνο μία απόλυτη παύση της ύπαρξης, και ο φόβος του θανάτου δεν ήταν παρά μία προβολή επίγειων, καθημερινών φόβων

Εκτός από το θέμα του θανάτου, ο Λουκρήτιος, ασχολήθηκε και με άλλα θέματα όπως αυτό του έρωτα, καθώς περιέγραψε τον έρωτα με ταχύτερες φράσεις και εικόνες, οι οποίες, ήταν ανάλογες της ρωμαϊκής αντίληψης και πιθανόν, των προσωπικών εμπειριών του ποιητή. Ο Λουκρήτιος, προβαίνει στην εισαγωγή του θέματος του έρωτα. Κατ' αρχάς, παρουσιάζεται μια φυσιολογική ερμηνεία της σεξουαλικής λειτουργίας, θετική και μηχανιστική, με τις συνήθειες στην αρχαία επιστήμη συγκρίσεις και παρομοιώσεις, ιδιότυπες και λιγότερο πειστικές για τη σημερινή εποχή: *«Διεγείρεται το σπέρμα μας, όπως είπα λίγο πριν, όταν με την ενηλικίωση τα μέλη μας, δυναμώσουν. Κάθε πράγμα, διεγείρεται και ερεθίζεται από διαφορετικές αιτίες. Όμως, το ανθρώπινο σπέρμα, μόνο ανθρώπου δύναμη μπορεί να το κινήσει. Αμέσως μόλις αποσπάται το σπέρμα από όλα τα σημεία στα οποία εδρεύει μέσα στο σώμα, περνά μέσα από τα μέλη και τις αρθρώσεις και συσσωρεύεται σε συγκεκριμένες περιοχές των νεύρων. Τότε, τα γεννητικά όργανα, ερεθισμένα διογκώνονται από το σπέρμα και τους γεννιέται η επιθυμία να ξεθυμάνουν διοχετεύοντάς το στο αντικείμενο του σφοδρού πόθου. Το κορμί αποζητά το πρόσωπο που λάβωσε το νου με έρωτα, γιατί ο άνθρωπος γέρνει και σωριάζεται προς τη μεριά που είναι τραυματισμένος. Και το αίμα πετάγεται και προσπαθεί να κατοικήσει από κεί που ήρθε το*

χτύπημα, και ραντίζει τον εχθρό, αν τύχει να είναι εκεί κοντά. Έτσι λοιπόν, όποιος χτυπηθεί από τα βέλη της Αφροδίτης, είτε τα εκτοξεύει κάποιο αγόρι με γυναικεία μέλη, είτε μια γυναίκα που το κορμί της, μοιάζει αντρίκιο και σε κάθε χτύπημα θέλει να συνουσιαστεί και το υγρό από το σώμα του, να χύσει στο άλλο σώμα. Γιατί ο βουβός του πόθος, προμηνύει την ηδονή».

Η άποψη του Λουκρήτιου, η οποία έρχεται σε αντίθεση με την άποψη του Πλάτωνα εν μέρει, αντικατοπτρίζει την εικόνα της διεφθαρμένης Ρώμης του 1^{ου} π.Χ. αιώνα, η οποία αφού ενέμετο απάνθρωπα τον πλούτο των λαών, έρεπε συνεχώς προς τον έκλυτο βίο. Αποτελεί παράλληλα την εναντίωση και αγανάκτηση του επικούρειου στοχασμού στο όλο αποκρουστικό θέαμα. Ο Λουκρήτιος, μέσα από τις συνέπειες του πάθους, απευθύνεται στο σοφό άνθρωπο. Πάθος λοιπόν! Αυτό είναι ο έρωτας.

Όπως ο ίδιος συνεχίζει: «... και στο μεταξύ ζοδεύονται περιουσίες και μετατρέπονται σε βαβυλωνιακά αρώματα, και αστράφτουνε στα πόδια της πανέμορφα σανδάλια Σικυώνας και να 'σαι σίγουρος πως θα φοράει και κάτι μεγάλα σμαράγδια λαμπερά, δεμένα με χρυσάφι και πως η πολυφορεμένη θαλασσιά εσθήτα της, ολοένα και ξεθωριάζει, ρουφώντας τον ιδρώτα του έρωτα. Και η τίμια πατρική περιουσία, σπαταλιέται σε τιάρες και σε μίτρες, κι άλλοτε πάλι σε πέπλα και σε υφάσματα από την Αλινδο και την Κω. Συμπόσια ετοιμάζονται και γλέντια με ωραίο διάκοσμο κι άφθονες λιχουδιές, παιχνίδια, ποτά αμέτρητα, αρώματα, γιρλάντες και στεφάνια. Όλα μάταια όμως: μες από την πηγή της ευφορίας, μια πίκρα ξεπροβάλλει και του σφίγγει το λαιμό, κι ας είναι τριγύρω λουλουδιασμένος ο τόπος. Είτε γιατί τον βασανίζουν τύψεις που περνά τη ζωή του άπραγος, χαμένος μες στη διαφθορά, είτε γιατί του πέταξε μια κουβέντα διαφορούμενη, η οποία καρφώθηκε στην παθιασμένη του καρδιά και τον καίει σαν φωτιά, είτε γιατί του φάνηκε, πως έριχνε αλλού το βλέμμα της και κοίταζε άλλον άντρα, και πως στο πρόσωπό της είδε μια υποψία χαμόγελου. Και να σκεφτείς, πως τούτα τα κακά, τα βρίσκουμε σε έναν δεσμό ερωτικό που έχει ευοδωθεί. Όμως σε έναν άτυχο και ανεκπλήρωτο έρωτα, τα δεινά είναι αναρίθμητα και τα βλέπεις και με κλειστά μάτια. Γι' αυτό, καλύτερα να φυλαχτείς από τα πριν όπως σου είπα. Το νου σου, μην παρασυρθείς, Αφροδίτη, αφού έχει πέσει θύμα, λέει μιας αγάπης χυδαίας-και δε βλέπει ο δύστηχος τα χάλια τα δικά του: Μια μαυριδερή γίνεται μελίχρους, η άπλυτη βρωμιάρα, γίνεται αστόλιστη, μια οποιαδήποτε

γαλανομάτα γίνεται μικρή Παλλάδα, η νευρική και κοκκαλιάρα γίνεται δορκάς, η κοντοστούπα σα νάνος, μια από τις Χάριτες, όλο χάρη κι αυτή, η γιαγαντόσωμη νταρντάνα, εντυπωσιακή και τότε, τραυλίζει, η μουγγή είναι ντροπαλή. Μια παθιασμένη ανυπόφορη γλωσσοκοπάνα, είναι αναμμένος δαυλός, άλλη κοντεύει να τα τινάζει από την αδυναμία και τότε γίνεται η μικρή ισχνή ερωμένη, πεθαίνει από το βήχα, γίνεται εύθραστη».

Συνεπώς, το πάθος, επιφέρει τον πόνο και την ηδονή στο πέραςμά του. Συγκεκριμένα, απειλεί την ασφάλεια και την γαλήνια κατάσταση, που είναι ο στόχος του σοφού ανθρώπου. Άρα, βάσει των απόψεων του Λουκρήτιου, καλύτερα κάποιος να απέχει από τον έρωτα, γιατί καταπονεί όχι μόνο το σώμα, αλλά και την ψυχή του, αφού αυτά τα δύο, αποτελούν μια ολότητα, αν σκεφτεί κανείς τα δεινά που δημιουργεί και την τυφλότητα που προκαλεί. Όταν πάψουμε να είμαστε τυφλοί και «επανέλθει η όρασή μας», όταν δηλαδή μας περάσει ο έρωτας, τότε τι; Φανταστείτε τα δεινά που έχουμε να αντιμετωπίσουμε

ΘΕΣΗ ΤΟΥ ΠΑΥΣΑΝΙΑ ΓΙΑ ΤΟΝ ΕΡΩΤΑ

Για τον Έρωτα, έχουμε και το λόγο του Πausανία, αν και ο Πausανίας, μας είναι άγνωστο πρόσωπο. Εμφανίζεται επίσης στον Πρωταγόρα, συντροφιά με τον Αγάθωνα, έφηβο ακόμα τότε. Σε αντίθεση με το λόγο του Φαίδρου, ο Πausανίας, επιχειρεί πράγματι να λάβει υπόψη του τις ειδικές αθηναϊκές ηθικές αντιλήψεις. Μορφικά, ο λόγος του, είναι πιο περίτεχνος. Έχει μείνει δυσαρεστημένος με τον Φαίδρο για ηθικούς λόγους, επειδή αυτός, δεν έκανε διάκριση μεταξύ «άξιου» και «εγκληματικού» έρωτα. Η διαφοροποίηση αυτή, προαγγέλλεται ακόμα και στη μυθολογία, στην οποία η «ουράνια» Αφροδίτη, θυγατέρα του Ουρανού χωρίς μητέρα, διακρίνεται από τη χυδαία (πάνδημον), κόρη του Δία και της Διώνης. Αφού η Αφροδίτη, είναι η μητέρα του Έρωτα, χρειάζεται και διάκριση μεταξύ ενός έρωτα ουράνιου και ενός επίγειου ή χυδαίου. Ο πρώτος, είναι αξιοθαύμαστος, ενώ ο δεύτερος, όχι.

Εδώ, ο Πausανίας, συμφωνεί με την σωκρατική ηθική. Σε όλες τις ανθρώπινες δραστηριότητες, υπάρχει το δίκαιο ή σωστό και το άδικο ή λάθος. Άρα, επίσης, πρέπει να υπάρχει σωστός και λανθασμένος τρόπος «του ερωτεύεσθαι». Αυτό, όπως είπαμε, έγκειται στην ελεύθερη βούληση και επιλογή του ηθικού προσώπου, δηλαδή στην αυτοδιάθεση, στο τι θέλει να πετύχει, με κάθε πράξη του, σχετικά με το θέμα.

Η «κατώτερης» μορφής αγάπη, έχει δύο χαρακτηριστικά: α) το αντικείμενό της μπορεί να είναι είτε του ενός φύλου, είτε του άλλου και β) αφορά το σώμα του αντικειμένου και όχι την ψυχή του- γι' αυτό άλλωστε, ο χυδαίος εραστής, προτιμά ο αγαπημένος του να είναι αδειοκέφαλος (ανόητος), άρα, εύκολη λεία. Ο «ουράνιος» έρωσ, έχει σύσταση ολότελα αρσενική. Έτσι, το αντικείμενο αυτού του έρωτα, είναι πάντα άνδρας, και το αντίστοιχο πάθος, είναι απαλλαγμένο από κάθε «χοντροκοπιά» (ύβριν). Ο Έρωσ αυτός, δεν στρέφεται στους νόστιμους νεαρούς, αλλά το αντικείμενό του, βρίσκεται ακριβώς στα πρόθυρα της ανδρικής ηλικίας και είναι πρόσωπο, που ο χαρακτήρας του, υπόσχεται μια σίγουρη, ισόβια φιλία.

ΘΕΣΕΙΣ ΤΟΥ ΑΡΙΣΤΟΤΕΛΗ ΓΙΑ ΤΗΝ ΦΙΛΙΑ

Η φιλία, σε όλες τις μορφές της, αποτελεί ουσιαστικό μέρος της καθημερινής μας ζωής. Απολαμβάνουμε τη συντροφιά των φίλων μας και οικτίζουμε αυτούς που δεν έχουν φίλους. Στενοχωριόμαστε όταν οι φίλοι μας, μας απογοητεύουν και θυμώνουμε μαζί τους, ενώ είμαστε χαρούμενοι, όταν εκείνοι μας συμπαραστέκονται και εκπληρώνουν τις προσδοκίες που έχουμε γι' αυτούς. Κοινωνικά όντα όπως είμαστε από τη φύση μας, έχουμε ανάγκη τους άλλους ανθρώπους, μαθαίνουμε από μικρή ηλικία να επικοινωνούμε με τους άλλους και να έχουμε σωματική και πνευματική επαφή μαζί τους. Συνηθίζουμε να περνάμε το χρόνο μάς με τους φίλους μας και αποφεύγουμε τη συναναστρο-φή των εχθρών μας. Όπως χαρακτηριστικά επισημαίνει ο Αριστοτέλης στα «Πολιτικά» (1295b 23-25), «ή γάρ κοινωνία φιλικόν οὐδέ γάρ ὁδοῦ βούλονται κοινωνεῖν τοῖς ἐχθροῖς». Επιπλέον, όσοι είναι άφιλοι ή δε διαθέτουν κοινωνικές δεξιότητες θεωρούνται συνήθως ότι αποκλίνουν από τους κανόνες συμπεριφοράς. Η ηθική, στην οποία προστρέχουμε για να αναζητήσουμε κάποιου είδους καθοδήγηση για το πώς να ζήσουμε τη ζωή μας, αναζητώντας κριτήρια για την ορθή πράξη, έχει πρωτίστως κοινωνικό χαρακτήρα, αφού, χωρίς την κοινωνία, η ηθική δε θα ήταν αναγκαία. Αν ζούσαμε μόνοι μας, χωρίς άλλους ανθρώπους, δε θα χρειαζόμαστε ηθικούς κανόνες για να μας καθοδηγήσουν στην ορθή πράξη. Όμως, δεν ενδιαφερόμαστε μόνο για τη δική

μας προσωπική ευδαιμονία αλλά και γι' αυτήν των άλλων ανθρώπων. Η επαφή και η επικοινωνία με τους άλλους ανθρώπους και, επομένως, η φιλία αποτελούν τη σημαντικότερη ίσως πλευρά της ζωής μας. Παρόλο, όμως, που η φιλία αποτελεί προσωπική υπόθεση και έχει πολλές μορφές, είναι οπωσδήποτε δυνατόν να υπάρχουν ομοιότητες ανάμεσα στα διαφορετικά είδη φιλίας και να επιχειρηθεί κάποιου είδους κανονιστική κατηγοριοποίηση των διαφόρων μορφών φιλίας.

Η αριστοτελική διάκριση ανάμεσα σε τρία είδη φιλίας είναι, βέβαια, ευρέως γνωστή, παρόλο που η συζήτηση του θέματος αυτού δεν έχει εξαντληθεί. Στη μελέτη αυτή θα αναφερθώ στα τρία είδη φιλίας και θα επιχειρήσω την ερμηνεία τους, με ενδιαφέρει, όμως, κυρίως να εξετάσω τις διάφορες μορφές φιλίας που επιπλέον παρουσιάζει ο Αριστοτέλης σε ποικίλα σημεία του έργου του και να παρουσιάσω έναν κοινό ορισμό της φιλίας, επιχειρώντας να αναλύσω τις σχέσεις που ενυπάρχουν ανάμεσα στα είδη της φιλίας και πώς αυτές διαφοροποιούνται μεταξύ τους. Η αριστοτελική προσέγγιση της έννοιας της φιλίας έχει συχνά αποτελέσει αντικείμενο συζήτησης και έχει προκαλέσει το ενδιαφέρον πολλών μελετητών της αρχαίας φιλοσοφίας, παρόλο που δεν έχει δημοσιευθεί μεγάλος αριθμός φιλοσοφικών μονογραφιών για το θέμα αυτό στον αγγλόφωνο χώρο τουλάχιστον. Ειδικότερα, όμως, εκτός από την ανάλυση και την ερμηνεία των θέσεων του Αριστοτέλη για τα τρία είδη φιλίας, δεν έχουν συστηματικά μελετηθεί οι σχέσεις των μορφών φιλίας μεταξύ τους καθώς και οι ποικίλες φιλικές σχέσεις που ο Αριστοτέλης ορισμένες φορές εξονυχιστικά και άλλες περιστασιακά συζητά, αφού, συνήθως, όταν προσεγγίζουμε, είτε ερευνητικά είτε διδακτικά, την αριστοτελική έννοια της φιλίας αναλωνόμαστε, δικαιολογημένα ίσως, στην παρουσίαση των τριών ειδών φιλίας όπως αυτά προβάλλονται από τον Αριστοτέλη. Κυρίως, βέβαια, ελάχιστα έχει μελετηθεί η αριστοτελική έννοια της «πολιτικής φιλίας» και η σχέση της με τη δικαιοσύνη, την ομόνοια, την πολιτική ενότητα και την ευδαιμονία της πολιτικής κοινωνίας. Πράγματι, ο Αριστοτέλης εξετάζει τόσες πολλές και διαφορετικές μεταξύ τους μορφές φιλίας και αγάπης, εντάσσοντας ακόμη και τον έρωτα σε αυτές, ορίζοντάς τον ως «υπερβολή φιλίας» (*Ηθικά Νικομάχεια*, 1171a 10-13), που, στην πραγματικότητα, είναι σχεδόν αδύνατον όλες αυτές οι μορφές να ενταχθούν ποτέ κατά αυστηρό τρόπο στα τρία είδη φιλίας που εκείνος προτείνει μέσα στην ίδια την πραγματεία των *Ηθικών*

Νικομαχείων. Συγχρόνως, η πραγμάτευση του θέματος και η εξέταση των τόσων διαφορετικών και ποικίλων περιπτώσεων γίνεται με τόσο επίκαιρο τρόπο από τον Αριστοτέλη που γοητεύει το σύγχρονο αναγνώστη, ο οποίος χωρίς καμία δυσκολία αναγνωρίζει τις σκέψεις του και τους προβληματισμούς του στο αρχαίο αριστοτελικό κείμενο.

Τα θέματα αυτά δεν έχουν εκτενώς μελετηθεί ούτε από τη νεότερη ούτε από τη σύγχρονη ηθική και πολιτική φιλοσοφία, κυρίως λόγω των δυσκολιών που μία εξ ορισμού μεροληπτική έννοια, όπως αυτή της φιλίας, παρουσιάζει σε σχέση με την αμεροληψία, την οποία προτάσσουν οι παραδοσιακές, νεότερες και σύγχρονες, κανονιστικές ηθικές θεωρίες της δεοντολογίας και του ωφελιμισμού. Η δυσκολία των δύο αυτών ηθικών θεωριών να αποδεχθούν τη φιλία ως απαραίτητη για τον ηθικό βίο πηγάζει από τη βασική δέσμευσή τους προς την αμεροληψία, τον ισχυρισμό, δηλαδή, ότι όλα τα πρόσωπα είναι εξίσου ηθικώς σημαντικά και άξια ενδιαφέροντος. Η βασική σύγκρουση ανάμεσα στη φιλία και την ηθική αμεροληψία έγκειται στο ότι «η αμεροληψία μάς ζητά να βλέπουμε τους πάντες ωσάν να ήταν ένα πρόσωπο ανάμεσα στους πολλούς, και κανέναν ως ξεχωριστό, ενώ, αντιθέτως, η φιλία και οι άλλες στενές σχέσεις ζητούν να βλέπουμε τους φίλους μας ως ξεχωριστούς». Η ηθική προτάσσει να συμπεριφερόμαστε αμερόληπτα και ακριβοδίκαια, με τον ίδιο τρόπο, εφαρμόζοντας τις αρχές της δικαιοσύνης προς όλους τους ανθρώπους, χωρίς να κάνουμε διακρίσεις απέναντι στους ανθρώπους που αγαπάμε και νιώθουμε αισθήματα φιλίας γι' αυτούς. Γενικότερα, στην εποχή μας τουλάχιστον, δύσκολα θα μπορούσε να υποστηρίξει κανείς δημόσια τη ρήση του Σιμωνίδη, «να ωφελείς τους φίλους σου και να βλάπτεις τους εχθρούς σου», παρόλο, βέβαια, που στην πράξη, ενσυναισθητικά τουλάχιστον, την εφαρμόζει. Όμως, η αμεροληψία δεν είναι συμβατή με τη φιλία και την αγάπη, αφού, όπως έχει επισημανθεί: «Οι προσωπικές σχέσεις, εκ πρώτης όψεως τουλάχιστον, βρίσκονται σε αντίθεση με τα ιδεώδη της αμεροληψίας και της ακριβοδικίας, γιατί φαίνεται ότι οι προσωπικές σχέσεις είναι μεροληπτικές και άδικες από τη φύση τους. Δύο άνθρωποι έχουν μία προσωπική σχέση μόνο όταν βλέπουν ο ένας τον άλλο ως ξεχωριστό, και όχι απλώς ως ένα πρόσωπο ανάμεσα σε άλλα πολλά. Αν η ηθική απαιτεί

να είμαστε αμερόληπτοι και δίκαιοι, τότε φαίνεται ότι δεν αφήνει χώρο για στενές σχέσεις, γιατί οι στενές σχέσεις αναπτύσσονται μόνο με μεροληπτική συμπεριφορά».

Τα θέματα αυτά που σχετίζονται με τη φιλία και τις ποικίλες μορφές της παρουσιάζουν ιδιαίτερο ενδιαφέρον όχι μόνο για την ιστορία της φιλοσοφίας και τη μελέτη της ηθικής φιλοσοφίας αλλά και για τη διδασκαλία της φιλοσοφίας στη δευτεροβάθμια εκπαίδευση. Επίσης, παρόλο που αρκετοί φιλόσοφοι πριν και μετά τον Αριστοτέλη ασχολήθηκαν συστηματικά ή περιφερειακά με το θέμα της φιλίας, όπως ο Πυθαγόρας και οι Πυθαγόρειοι, ο Εμπεδοκλής και ο Δημόκριτος, ο Αντιφών, ο Πλάτων, ο Επίκουρος, ο Ζήνων ο Κιτιεύς, ο Χρύσιππος, ο Επίκτητος, ο Κικέρων, ο Θεμιστιος, ο Francis Bacon, ο Montaigne, ο Adam Smith, ο David Hume, ο Immanuel Kant, για να αναφέρω μόνο ενδεικτικά ορισμένα ονόματα, το αντικείμενο της φιλίας, όπως άλλωστε και αυτό της αγάπης, του έρωτα και της σεξουαλικής επιθυμίας, αγνοήθηκε σε μεγάλο βαθμό τόσο από τη νεότερη όσο και από τη σύγχρονη φιλοσοφία. Πράγματι, κατά τον 20ό αιώνα, η φιλία και οι ποικίλες μορφές της δε θεωρούνταν ενδιαφέρον ή «πρέπον» αντικείμενο για φιλοσοφική μελέτη και πολύ λίγες επιστημονικές εργασίες ή μονογραφίες είχαν δημοσιευτεί μέχρι το 1971 τουλάχιστον.

Το άμεσο ενδιαφέρον για τους άλλους αποτελεί τη βάση της ηθικής και ένα από τα πειστικότερα επιχειρήματα για να είμαστε ηθικά πρόσωπα. Όπως, ιδιαίτερα παραστατικά, σημειώνει ο Francis Bacon, τονίζοντας τη σημασία της φιλίας σε αντίθεση με τα «προβληματικά» συναισθήματα που δημιουργεί ο έρωτας, «υπάρχει στη φύση του ανθρώπου μια μυστική τάση και ροπή προς την αγάπη για τους άλλους, η οποία, αν δεν αναλωθεί σε μερικά πρόσωπα ή σε ένα, σκορπίζεται αβίαστα σε πολλούς, και κάνει τους ανθρώπους ευσπλαχνικούς και ελεήμονες, όπως παρατηρούμε μερικές φορές στους μοναχούς. Η αγάπη μεταξύ των συζύγων γεννάει την ανθρωπότητα, η αγάπη μεταξύ των φίλων την τελειοποιεί, αλλά η αχαλίνωτη αγάπη τη διαφθείρει και την ευτελίζει». Κατά παρόμοιο τρόπο, όπως εύστοχα έχει επισημανθεί, «ο Αριστοτέλης δεν ενδιαφέρεται να καταδείξει ότι η αγάπη και το ενδιαφέρον για τους άλλους ανθρώπους είναι δυνατόν, είτε για τους συνηθισμένους ανθρώπους είτε για τους ενάρετους, αφού αυτό το λαμβάνει απλώς ως δεδομένο». Το ενδιαφέρον μας για τους άλλους ανθρώπους προσδιορίζει επίσης και τις σχέσεις μας μαζί τους, αφού, κατά τον Αριστοτέλη, «η προσωπική

ευδαιμονία πρέπει να περιλαμβάνει το καλό των υπόλοιπων μελών της κοινότητας», καθώς ο άνθρωπος «είναι πολιτικό ζώο στο βαθμό που οι ανθρώπινοι στόχοι εκπληρώνονται πλήρως μόνο εντός της κοινότητας».

Ο Αριστοτέλης, άλλωστε, ήδη από την αρχή της συζήτησης για τη φιλία στο Θ' βιβλίο των Ηθικών Νικομαχείων, συνδέει τη φιλία με τη δικαιοσύνη και την πόλη, επισημαίνοντας ότι «η φιλία συνέχει και τις πόλεις, και οι νομοθέτες νοιάζονται πιο πολύ γι' αυτήν παρά για τη δικαιοσύνη», αφού «αν οι άνθρωποι είναι φίλοι μεταξύ τους, δεν την έχουν ανάγκη τη δικαιοσύνη, ενώ αν είναι δίκαιοι, χρειάζονται επιπλέον και τη φιλία, και η πιο γνήσια μορφή δικαιοσύνης θεωρείται πως έχει όλα τα χαρακτηριστικά της φιλίας» (HN, 1154b 21-27). Όπως τονίζει ο Terence Irwin, «ο Αριστοτέλης δεν εννοεί ότι όλοι επιθυμούν πάντα το καλό των άλλων, μαζί με το δικό τους», αλλά ότι «η ζωή κάποιου δεν είναι ολοκληρωμένη και δεν εκπληρώνει την ανθρώπινη φύση, αν λείπει από αυτή το ενδιαφέρον για το καλό των άλλων», αφού «αν αδιαφορούμε για το καλό των άλλων ανθρώπων, αρνούμαστε να έχουμε σχέσεις συνεργασίας και αμοιβαίου ενδιαφέροντος και εμπιστοσύνης με τους άλλους, γεγονός που αντιφάσκει με την εκπλήρωση των ανθρωπίνων δυνατοτήτων μας». Είναι, επομένως, δυνατόν να υποστηρίξει κανείς ότι η φιλία στο πολιτικό και το κοινωνικό επίπεδο, στο επίπεδο της πόλης και της συμβίωσής μας με τους άλλους ανθρώπους γενικότερα, αποτελεί ένα είδος «συνεργατικού αλτρουισμού» που συνεισφέρει τόσο στην προσωπική μας ευδαιμονία όσο και στην ευδαιμονία της πόλεως, δημιουργώντας κατ' αυτόν τον τρόπο, όπως έχει διατυπωθεί από τον Ingemar Düring, μια «φιλοσοφία της ανθρώπινης συμβίωσης».

Βέβαια, χρειάζεται να επισημανθεί ότι στην αρχαία ελληνική κοινωνία η λέξη «φιλία» είχε ιδιαίτερα ευρύ περιεχόμενο και, σε ορισμένες περιπτώσεις τουλάχιστον, διαφορετικό από τη σημερινή έννοια του όρου. Η λέξη «φιλία» για τους αρχαίους δηλώνει κάθε αμοιβαία έλξη ανάμεσα σε δύο άτομα και το πεδίο της φιλίας είναι ιδιαίτερα εκτεταμένο, περιλαμβάνοντας όλες τις στενές προσωπικές σχέσεις των ανθρώπων μεταξύ τους που δε συνδέονται με οικογενειακούς δεσμούς, όπως είναι η σημασία της λέξης σήμερα, καθώς και όλα τα είδη των οικογενειακών σχέσεων, όπως των γονιών προς τα παιδιά τους, των παιδιών προς τους γονείς, των συγγενών μεταξύ τους, ακόμη και τις σχέσεις των ζευγαριών μεταξύ τους. Γενικότερα, το ρήμα «φιλώ» και

τα ουσιαστικά «φιλία», «φίλος», «φιλητόν» (το αντικείμενο της αγάπης) κατά την αρχαιότητα είχαν ευρεία έννοια και δεν αναφέρονταν μόνο σε αυτό που εμείς σήμερα εννοούμε με τη λέξη «φιλία», αφού «φίλος», κατά τους αρχαίους Έλληνες, είναι οποιοσδήποτε είναι αγαπητός σε εμάς (πατέρας, μητέρα, παιδιά, αδέρφια, συγγενείς, φίλοι, σύζυγοι, ερωτικοί σύντροφοι, συνάδελφοι, συμπολίτες, συμπατριώτες). Το αρχαίο ρήμα «φιλέϊν» (φιλέω, -ώ), από το οποίο προέρχονται οι λέξεις φίλος και φιλία, στα αρχαία ελληνικά ταυτίζεται ουσιαστικά με τη σημασία που έχει το ρήμα «αγαπάω» σήμερα.

Επιπλέον, στο πλαίσιο της παρούσας ανάλυσης, είναι αναγκαίο να επισημανθεί η διαφορά της αρχαίας έννοιας της φιλίας από αυτήν της «χριστιανικής αγάπης». Στην αρχαιότητα, η αντίληψη που κυριαρχεί αναφορικά με τους φίλους μας είναι δυνατόν να υποστηρίξει κανείς ότι εκφράζεται επιγραμματικά στο ρητό του ποιητή Σιμωνίδη, όπως αναφέρεται από τον Πλάτωνα: «Τούς μὲν φίλους ὠφελεῖν, τούς δ' ἔχθρους βλάπτειν». Ο Σιμωνίδης εκφράζει μια κυρίαρχη αντίληψη της ηθικότητας της αρχαιότητας, ότι η αγάπη και η δικαιοσύνη πρέπει να εφαρμόζονται αποκλειστικά στον κύκλο των φίλων και των γνωστών. Επομένως, η δικαιοσύνη και η φιλία εκτείνονται μόνο μέχρι ενός σημείου. Η άποψη αυτή είναι διαμετρικά αντίθετη με αυτή της χριστιανικής διδασκαλίας, που μας προτρέπει να αγαπούμε όλους τους ανθρώπους και αντικαθιστά το ρητό της εβραϊκής θρησκείας «οφθαλμός αντί οφθαλμού και οδούς αντί οδόντος» με το χριστιανικό «αγαπάτε αλλήλους».

Ο Αριστοτέλης, περισσότερο από οποιοδήποτε άλλο φιλόσοφο της αρχαιότητας, εκτός ίσως από τον Κικέρωνα, ασχολείται εκτενώς με τη φιλία στο έργο του. Αναφέρεται στο θέμα της φιλίας στα Ηθικά Νικομάχεια, τα Ηθικά Ευδήμεια και περιφερειακώς στη Ρητορική και στα Πολιτικά, αφιερώνοντας δύο βιβλία των Ηθικών Νικομαχείων (Βιβλία Θ' και Γ) στο θέμα της φιλίας και ένα βιβλίο των Ηθικών Ευδημείων (Βιβλίο Η'). Στη Ρητορική αναφέρεται επί-σης στη φιλία δίδοντας έναν επιπλέον ορισμό της (1380b36-1381a5), ο οποίος θεωρείται κεντρικός για την κατανόηση της αριστοτελικής πραγμάτευσης του θέματος. Ορισμένοι μελετητές ισχυρίστηκαν στο παρελθόν ότι η συζήτηση της φιλίας στα Ηθικά Νικομάχεια που εκτείνεται σε δύο βιβλία, μαζί με το βιβλίο των Ηθικών Ευδημείων που επίσης αφιερώνεται ολόκληρο στη φιλία, αποτελούν

ενδεχομένως ξεχωριστή πραγματεία που κατά λάθος προστέθηκε από μεταγενέστερο εκδότη στα ηθικά έργα του Αριστοτέλη. Κατά τη γνώμη μου, δεν υπάρχει ουσιαστικός λόγος για να θεωρήσουμε ότι πράγματι επρόκειτο για ξεχωριστή πραγματεία, αφού η συζήτηση για τη φιλία συμφωνεί με το συνολικό εγχείρημα των *Ηθικών Νικομαχείων*, ενισχύοντας τη θεωρία του για τις αρετές και τον ευδαίμονα βίο.

Κατά τον Αριστοτέλη, η φιλία είναι αρετή ή προϋποθέτει την αρετή. Μολονότι, αρχικά, διστάζει να τη χαρακτηρίσει ως αρετή και πολλές φορές αναφέρεται σε αυτήν ως κατάσταση, η φιλία αποτελεί κοινωνική αρετή, γιατί αναφέρεται προς τον «έτερον», τον άλλο. Όπως επισημαίνει ο W. D. Ross, «το ηθικό σύστημα του Αριστοτέλη, κατά το μεγαλύτερο μέρος του, είναι σαφώς εγωκεντρικό», αφού ο άνθρωπος αποσκοπεί στην προσωπική του ευδαιμονία: Στην περιγραφή της δικαιοσύνης υπάρχει βέβαια μια ενδιάθετη αναγνώριση των δικαιωμάτων των άλλων. Αλλά στο σύνολο έργου των *Ηθικών*, αν εξαιρεθούν τα βιβλία που πραγματεύονται τη φιλία, τίποτε σχεδόν δεν υποδηλώνει ότι οι άνθρωποι μπορούν και πρέπει να επενδύουν έντονο προσωπικό ενδιαφέρον στους άλλους ανθρώπους· με δύο λόγια ο αλτρουισμός απουσιάζει σχεδόν ολοκληρωτικά. Στοιχεία μιας εγωιστικής άποψης διακρίνονται ακόμη και στην περιγραφή της φιλίας, αφού η φιλία δεν είναι απλή ευεργεσία, αλλά απαιτεί ανταπόδοση. Ωστόσο, το αλτρουιστικό στοιχείο δεν παραγνωρίζεται· το φιλεῖν θεωρείται ουσιαστικότερο για τη φιλία απ' ό,τι το φιλεῖσθαι· ένα άτομο επι-θυμεί το καλό του φίλου του για χάρη του ίδιου του φίλου και όχι ως μέσο για τη δική του ευτυχία (τῷ δέ φίλῳ φασί δεῖν βούλεσθαι τ' ἀγαθὰ ἐκείνου ἔνεκα, *Ηθικά Νικομάχεια*, 1155b 31). Οι ποικίλες μορφές φιλίας που αναφέρει ο Αριστοτέλης επιβεβαιώνουν όλες τον βασικό κοινωνικό χαρακτήρα του ανθρώπου. Στο κατώτερο επίπεδο ο άνθρωπος έχει ανάγκη από «φιλίες του χρήσιμου» (δια το χρήσιμον), επειδή δεν είναι οικονομικά αυτόρκτης. Σ' ένα υψηλότερο επίπεδο δημιουργεί «φιλίες της ηδονής» (δι' ἡδονήν), δηλαδή απολαμβάνει φυσικά τη συντροφιά των φίλων του. Σ' ένα ακόμη υψηλότερο επίπεδο δημιουργεί «φιλίες του αγαθού» (δι' αγαθό), στις οποίες ο φίλος βοηθά τον φίλο να ζήσει την καλύτερη δυνατή ζωή».

Πράγματι, κατά τον Αριστοτέλη, τα χαρακτηριστικά της φιλίας επεκτείνονται και προς τους άλλους ανθρώπους και, όπως αναφέρει, όλες οι παροιμίες συμφωνούν σ' αυτό,

όπως π.χ. «μια ψυχή», «όλα των φίλων κοινά», «φιλία θα πει ισότητα», «κοντινότερο από την κνήμη είναι το γόνατο», «σαν πάνε δυο μαζί», «ο όμοιος τον όμοιο», «ο κολιός με τον κολιό», «η καλιακούδα στην καλιακούδα». Στα Ηθικά Νικομάχεια, ο Αριστοτέλης ξεκινά τη συζήτησή του αναφορικά με τη φιλία τονίζοντας πως «η φιλία είναι αρετή ή υπονοεί την αρετή» και πως «είναι εντελώς απαραίτητη για τη ζωή»:

«Πραγματικά, κανένας δεν θα επέλεγε να ζει δίχως φίλους, κι ας είχε όλα τα υπόλοιπα αγαθά. Ακόμη και οι πλούσιοι άνθρωποι, όπως και αυτοί που έχουν αξιώματα και εξουσία, έχουν -όλος ο κόσμος το πιστεύει- ιδιαίτερα μεγάλη ανάγκη από φίλους. Αλήθεια, ποιο το όφελος όλης αυτής της καλής τους κατάστασης, αν δεν υπάρχει η δυνατότητα της ευεργεσίας, η οποία γίνεται κατά κύριο λόγο και στην πιο αξιέπαινη μορφή της προς τους φίλους; Και από την άλλη, πώς θα μπορούσε όλη αυτή η καλή κατάσταση να διατηρηθεί και να διαφυλαχθεί δίχως τους φίλους; Γιατί όσο μεγαλύτερη είναι, τόσο επισφαλέστερη είναι. Αλλά και στη φτώχεια και στις άλλες δυστυχίες της ζωής οι άνθρωποι θεωρούν τους φίλους ως το μόνο καταφύγιο» (*Ηθικά Νικομάχεια*, Θ, 1155a 1-12).

Επιπλέον, ο Αριστοτέλης, στο 1380b36-1381a5 της *Ρητορικής*, καθώς εκθέτει τις διάφορες απόψεις που λίγο πολύ όλοι παραδεχόμαστε, αναφερόμενος στα πράγματα που αγαπάμε και μισούμε, τονίζει ότι το ενδιαφέρον για τους άλλους ανθρώπους αποτελεί μέρος της κανονιστικής σημασίας της φιλίας. Το χωρίο αυτό έχει θεωρηθεί ότι αποτελεί την επιτομή της αριστοτελικής έννοιας της φιλίας και ότι περιέχει το βασικό ορισμό της φιλίας, ο οποίος είναι ιδιαίτερα σημαντικός για την κατανόηση των επιχειρημάτων του στα *Ηθικά Νικομάχεια* αλλά και για την ερμηνεία των τριών ειδών φιλίας που παρουσιάζει εκεί ο Αριστοτέλης. Στο Β' βιβλίο της *Ρητορικής* ο Αριστοτέλης αναφέρεται διεξοδικά στα ανθρώπινα πάθη, απευθυνόμενος στο ρήτορα και τα πάθη που αυτός χρειάζεται να διεγείρει κατά τη διάρκεια του λόγου του. Κατά τον Αριστοτέλη, πάθη είναι όλα αυτά που, με το να προκαλούν μεταβολές στη γενικότερη κατάσταση των ανθρώπων, τους κάνουν να παρουσιάζουν διαφορές στις κρίσεις τους και, μετά την εκδήλωσή τους, ακολουθεί δυσαρέσκεια ή ευχαρίστηση, πάθη δηλαδή όπως η οργή, η πραότητα, ο φόβος και το θάρρος, η ντροπή και η αδιαντροπιά, η καλοσύνη, ο οίκτος, η αγανάκτηση, ο φθόνος και η ζηλοτυπία (*Ρητορική*, 1378a19-22). Στη συζήτηση για τα

πάθη συμπεριλαμβάνει και την ανάλυση της εύνοιας και της φιλίας, κυρίως γιατί εξετάζει τη φιλία σε σχέση με το αντίθετο της, το μίσος, που είναι πάθος.

«Ας πούμε τώρα ποιους αγαπούν οι άνθρωποι και θέλουν να τους έχουν φίλους και ποιους μισούν, καθώς και για ποιο λόγο, αφού όμως πρώτα δώσουμε τον ορισμό της φιλίας και της αγάπης (φιλίας και φιλεῖν). Ας δεχθούμε λοιπόν ότι αγαπώ κάποιον και θέλω να τον έχω φίλο μου θα πει θέλω γι' αυτόν καθετί που το θεωρώ καλό, όχι για να κερδίσω κάτι ο ίδιος, αλλά αποκλειστικά για χάρη εκείνου' κάνω μάλιστα και ό, τι μπορώ για να αποκτήσει αυτά τα καλά εκείνος. Φίλος είναι το πρόσωπο που αγαπά με τον ίδιο τρόπο που είπαμε και αγαπιέται με τον ίδιο τρόπο: όσοι πιστεύουν ότι η σχέση τους είναι αυτού του είδους θεωρούν ότι είναι φίλοι. Με όλα αυτά να τα έχουμε δεχτεί, καταλήγουμε πια -υποχρεωτικά- στο ότι φίλος είναι αυτός που χαίρεται με τα καλά και λυπάται με τα δυσάρεστα που συμβαίνουν στον φίλο του -και αυτό όχι για κανένα άλλο λόγο παρά μόνο για χάρη εκείνου³⁷» (*Ρητορική*, Β, 3, 1380b35-1381a10).

Το χωρίο αυτό, όπως άλλωστε και το σύνολο των βιβλίων των *Ηθικών Νικομαχείων* και των *Ηθικών Ευδημείων* που αναφέρονται στη φιλία, φανερώνει με άμεσο τρόπο την επικαιρότητα της αριστοτελικής συζήτησης για τη φιλία, υπογραμμίζοντας όψεις φιλίας που είναι ακόμη παρούσες στη σημερινή κοινωνία. Χρειάζεται, κατά τη γνώμη μου, να επισημανθεί, το πόσο «κοντά σε εμάς» μοιάζει να είναι το αριστοτελικό κείμενο, όταν οι ποικίλες μορφές φιλίας που εξετάζονται ξετυλίγονται μπροστά μας καθώς το διαβάζουμε, θυμίζοντάς μας με παραστατικό τρόπο τα είδη φιλίας που συναντούμε στη διάρκεια του βίου μας. Παρόλο που μας χωρίζουν χιλιάδες χρόνια από την περίοδο της συγγραφής του και πολλές είναι οι κοινωνικές, πολιτικές και οικονομικές αλλαγές που έχουν λάβει χώρα από την αρχαιότητα μέχρι τη σύγχρονη εποχή, η ιδέα που έχουμε για τη φιλία παραμένει ακόμη σχεδόν ταυτόσημη με όσα ο Αριστοτέλης περιγράφει, όπως άλλωστε και πολλά άλλα από τα φιλοσοφικά προβλήματα που απασχόλησαν τους αρχαίους αποδεικνύονται στις μέρες μας όχι απλώς διαχρονικά αλλά, ορισμένες φορές, πιο επίκαιρα από ποτέ. Με παρόμοιο τρόπο, όπως μας δηλώνει ο Αριστοτέλης στο παραπάνω χωρίο της *Ρητορικής*, και σήμερα επιθυμούμε οι φίλοι μας να έχουν το καλύτερο δυνατόν στη ζωή και προσπαθούμε, ο καθένας από εμάς με τον τρόπο του, αν είμαστε πραγματικοί φίλοι, να πράξουμε το καλύτερο, ώστε

εκείνοι να είναι ευτυχισμένοι. Επίσης, αναμένουμε οι φίλοι μας να χαίρονται με την ευτυχία μας και να λυπούνται όταν είμαστε δυστυχισμένοι. Είναι φανερό ότι η φύση της φιλίας έχει παραμείνει η ίδια από την εποχή του Αριστοτέλη, όπως άλλωστε και η φύση του ανθρώπου, υπό την έννοια ότι ακόμη, μέχρι σήμερα, επιδιώκουμε την ευδαιμονία και οι φιλικές σχέσεις μας με τους άλλους ανθρώπους αποτελούν απαραίτητη προϋπόθεση για τον αγαθό βίο.

Το προαναφερθέν χωρίο της *Ρητορικής* (1380b35-1381a10) είναι ιδιαίτερα σημαντικό για την κατανόηση της αριστοτελικής έννοιας της φιλίας. Πράγματι, έχει υποστηριχθεί πως στο χωρίο αυτό ανευρίσκεται ο γενικός ορισμός της φιλίας που κρατά το κλειδί ολόκληρης της ερμηνείας της αριστοτελικής προσέγγισης της φιλίας, αφού σε αυτό το χωρίο ο Αριστοτέλης υποδεικνύει τον κοινό πυρήνα όλων των φιλικών δεσμών. Η κεντρική, δηλαδή, ιδέα που περιλαμβάνεται στη φιλία είναι αυτή του «να κάνεις καλές πράξεις για κάποιον όχι για να κερδίσεις κάτι ο ίδιος, αλλά αποκλειστικά για χάρη εκείνου, επειδή έχεις ενδιαφέρον για εκείνον και όχι, απλώς, επειδή ενδιαφέρεσαι για τον εαυτό σου». Το φιλεῖν ορίζεται, επομένως, ως το να επιθυμείς για κάποιον πράγματα που θεωρείς καλά, έχοντας αυτή την επιθυμία για χάρη του και επιδιώκοντας όσο μπορείς δραστικότερα την κατάκτησή τους.

ΘΕΣΕΙΣ ΤΟΥ ΑΡΙΣΤΟΤΕΛΗ ΓΙΑ ΤΟΝ ΕΡΩΤΑ

Η αριστοτελική θεωρία περί έρωτος παρουσιάζει επιπλέον γενικότερο ενδιαφέρον για τη σύγχρονη συζήτηση, σχετικά με τα πάθη και τα συναισθήματα που αφορά την ηθική φιλοσοφία.

«Αριστοτέλης» και «έρως», ενδεχομένως να φαίνεται ως ένα διαμετρικά αντίθετο ζευγάρι προσώπου και θέματος. Πράγματι, ενώ δεν είναι δυνατόν να ασχοληθεί κανείς με το θέμα της φιλίας, χωρίς να μελετήσει την κλασική και παραδειγματική διαπραγμάτευση από τον Αριστοτέλη ή τουλάχιστον να μην κάνει καμιά αναφορά σε αυτόν, κανείς δεν τον αναφέρει σε θέματα σχετικά με τον έρωτα. Είναι αδύνατον κάποιος που ασχολείται με την φιλία και τις ποικίλες μορφές της, όπως την πολιτική φιλία, να

μην κάνει τουλάχιστον έστω και μια απλή αναφορά στον Αριστοτέλη, ο οποίος ανθολογείται σε κάθε βιβλίο ή ανθολογία που ασχολείται με τα θέματα της αγάπης και της φιλίας, σπάνια όμως χωρία του σχετικά με τον έρωτα, το σεξ και την ερωτική αγάπη, ανθολογούνται και η λέξη «έρως», δεν καταχωρείται στον πίνακα εννοιών, μονογραφιών και ανθολογιών που αναφέρονται στην αριστοτελική φιλία, ενώ αντίστοιχα, δεν απαντάμε το όνομα του Αριστοτέλη σε μονογραφίες ή ανθολογίες για τον έρωτα.

Να επισημανθεί βέβαια ότι, η συζήτηση γύρω από θέματα του έρωτα, της ερωτικής επιθυμίας, των σεξουαλικών σχέσεων, ακόμα και της φιλίας και γενικότερα των παθών, δεν θεωρούνταν μέχρι πρόσφατα πρέπον αντικείμενο μελέτης για την φιλοσοφία. Ενώ, επομένως, όσον αφορά τον αρχαίο ελληνικό πολιτισμό, έχουν πραγματοποιηθεί αρκετές ενδιαφέρουσες μελέτες για την ερωτική ζωή των αρχαίων.

Ορισμένοι, μπορεί να ισχυριστούν ότι είναι αμφίβολο το κατά πόσον το θέμα του έρωτα, ενδιέφερε τον Αριστοτέλη, ώστε να ασχοληθεί συστηματικά με αυτό. Γνωρίζουμε όμως, ότι ο Αριστοτέλης, είχε ενδιαφερθεί για το θέμα αυτό, αφού, όπως καταγράφει ο Διογένης ο Λαέρτιος (V. 22-27) , είχε συγγράψει δύο πραγματείες για τον έρωτα, υπό τους τίτλους «*Ερωτικός*» (1 βιβλίο) και «*Θέσεις ερωτικάί*» (4 βιβλία), οι οποίες όμως δεν έχουν δυστυχώς διασωθεί. Ο Αριστοτέλης, είχε ενδιαφέρον για την μελέτη του θέματος του έρωτα, ανάλογα με αυτό του Πλάτωνα. Αναφορές στον έρωτα και στο ρήμα «έράν», βρίσκουμε επίσης στα *Πολιτικά*, στη *Ρητορική*, στην *Αθηναίων Πολιτεία*, στα *Αναλυτικά Πρότερα*, στα *Τοπικά*, καθώς και στα *Μετά τα Φυσικά*. Οι αναφορές αυτές όμως είναι διάσπαρτες και πολυσχιδείς και επομένως, δεν είναι εύκολο να ανασυγκροτήσουμε

Ο Αριστοτέλης, ομοίως διαχώρισε καθοριστικά την φιλία από τον έρωτα, στο μέτρο που υιοθέτησε διαφορετική κοινωνική στάση από τον Πλάτωνα. Απογύμνωσε την φιλία από κάθε πολιτική απόχρωση και την ενέταξε στις απλές ανθρώπινες σχέσεις. Βέβαια, δεν την θεωρεί αρετή καθαυτή, αλλά, ωστόσο, αποτελεί πρωταρχικό αγαθό για τους ανθρώπους, που ενώνει. Η τέλεια φιλία, είναι πολύ σπάνια και προκειμένου να γεννηθεί, όπως ισχυρίζεται ο Αριστοτέλης, χρειάζεται ειδικές συνθήκες και πρέπει να υπάρξει κάποια ισότητα ή αναλογία μεταξύ των φίλων. Με επιφύλαξη, οι άνθρωποι, δημιουργούν φιλικούς συνεκτικούς δεσμούς, όταν προέρχονται από διαφορετική

κοινωνική τάξη. Πραγματική φιλία, δεν μπορεί να ευδοκιμήσει μεταξύ ελεύθερου και δούλου. Αλλά και μεταξύ ίσων, απαιτούνται κάποιες συγκλίσεις στο χαρακτήρα, τις κλίσεις και τις ιδέες. Ο ίδιος, δε θεωρούσε την φιλία ως υπέρτατο σκοπό. Επεσήμανε όμως, ότι η φιλία είναι ευγενής και καθόρισε τρία είδη φιλίας. Αυτή που βασίζεται στην χρησιμότητα, αυτή που βασίζεται στην ηδονή και αυτή που βασίζεται στην αρετή.

Ο Επίκουρος ακολουθεί την παράδοση του Αριστοτέλη και ενθυμείται συνεχώς τις αξιώσεις του ίδιου του, του εαυτού, καθώς και τις αξιώσεις του άλλου σε μία τέτοια σχέση. Όπως ο Αριστοτέλης, πιστεύει ότι ο άνθρωπος που αξιώνει λιγότερα από αυτά που του αξίζουν, δεν είναι μεγαλόψυχος, αλλά υποφέρει από έλλειψη αυτοπεποίθησης και περίσσειας ταπεινότητας, έτσι και ο φιλόσοφος επιμένει στα δικαιώματα και στις υποχρεώσεις του ως πηγές των ευχάριστων στιγμών της φιλίας.

Ο Επίκουρος, αναφέρει ότι ο άνθρωπος, κάτω από ορισμένες συνθήκες, επιβάλλεται να πεθαίνει για τον φίλο του και ότι η αξία της ζωής δεν προσδιορίζεται από τη διάρκεια, αλλά από την ποιότητά της. Συγκεκριμένα, ο Αριστοτέλης γράφει : *«Είναι επίσης αλήθεια για τον σπουδαίο άνθρωπο, ότι πολλές πράξεις του, αποβλέπουν στην εξυπηρέτηση των φίλων του, ... κι αν υπάρξει ανάγκη, θυσιάζει και τη ζωή του για χάρη τους... θα προτιμήσει να αισθανθεί μια δυνατή χαρά για λίγο παρά μια μικρή για πολύ καιρό»*. Υπογραμμίζει επίσης τη σημασία της φιλίας για το σκοπό της συμβίωσης. Το επιχείρημα, συνεπικουρεί με την αυξανόμενη ανάγκη της εποχής εκείνης για εσωτερική ζωή. Ο ίδιος, αναφέρει: *«... και η ζωή ορίζεται όταν πρόκειται για ζώα, ως ικανότητα αίσθησης, προκειμένου όμως για ανθρώπους, ως ικανότητα αίσθησης και νόησης. Η ικανότητα ωστόσο, ανάγεται στην ενέργεια και το στοιχείο που επικρατεί βρίσκεται στην ενέργεια. Φαίνεται δηλαδή, ότι η ζωή είναι αίσθηση και νόηση. Αλλά η ζωή είναι καθατή, καλό και ευχάριστο πράγμα, επειδή είναι προσδιορισμένη και το προσδιορισμένο, είναι φυσική ιδιότητα του καλού. Και το φυσικό καλό είναι καλό επίσης και για τον καλό άνθρωπο. Γι' αυτό, φαίνεται ότι είναι ευχάριστο σε όλους τους ανθρώπους... οπότε η ζωή αξίζει να προτιμάται και ιδίως από τους ενάρετους ανθρώπους, αφού γι' αυτούς το να είναι κανείς στη ζωή, είναι πράγμα καλό και ευχάριστο, διότι έχοντας συναίσθηση του καθαυτού αγαθού, ευχαριστιούνται, κι αν ο σπουδαίος άνθρωπος όπως συμπεριφέρεται στον εαυτό του, έτσι συμπεριφέρεται και στους φίλους του, διότι ο φίλος, είναι άλλος εαυτός, τότε, όπως ο καθένας να ζει ο ίδιος με τον ίδιο ή με ένα παραπλήσιο τόπο, επιθυμεί να ζει και ο*

φίλος του. Αλλά, όπως ειπώθηκε, το να είναι κανείς στη ζωή είναι επιθυμητό στον καλό άνθρωπο, επειδή έχει συναίσθηση ότι ο ίδιος είναι καλός και ότι η συναίσθηση αυτού του είδους, είναι καθαυτή ευχάριστη. Συνεπώς, ο ενάρετος άνθρωπος, πρέπει να έχει συναίσθηση ότι ζει και ο φίλος του κι αυτό, επιτυγχάνεται μόνο από τη συμβίωση και την επικοινωνία με λόγια και σκέψη, διότι αυτό σημαίνει συμβίωση προκειμένου για τους ανθρώπους κι όχι, όπως λέμε προκειμένου για τα ζώα, ότι βόσκουν στον ίδιο τόπο».

Η φιλία για τον Αριστοτέλη, δεν θα μπορούσε να είναι φυσική εξέλιξη για τον έρωτα. Η φιλία, σύμφωνα με αυτόν, αποτελεί το εφελτήριο για την είσοδο του πολίτη στην πολιτική ζωή, ενώ για τους επικούρειους, η φιλία προσανατολιζόταν πιο πέρα από την πολιτική πράξη, επρόκειτο για πράξη ελευθερίας. Και αυτό όχι γιατί ο Επίκουρος είχε υιοθετήσει μια a priori αρνητική στάση απέναντι στις δημόσιες υποθέσεις, αλλά γιατί η πόλις είχε απολέσει τη δημοκρατική της υπόσταση, λόγω της πολιτικής αλλοτρίωσης του πολίτη.

Ο Αριστοτέλης, αναφέρει για τον έρωτα και την ερωτική αγάπη στο έργο του «Μετά τα Φυσικά». Στο βιβλίο των «Μετά των Φυσικών» (984b20-985a25, 988a33-34), ο Αριστοτέλης, αναφέρεται επίσης στον έρωτα, κατά τη διάρκεια της συζήτησής του αναφορικά με τις θεωρίες των προσωκρατικών φιλοσόφων σχετικά με τις αιτίες, που δημιούργησαν τον κόσμο: «οἷον ὅσοι φιλίαν καί νεῖκος ἤ νοῦν ἢ ἔρωτα ποιοῦσιν ἀρχήν» (988a33-34)

Τα αποσπάσματα αυτά, στα «Μετά τα Φυσικά», δεν έχουν κάποια σχέση με τον τρόπο, που εννοούμε τον έρωτα, αναφορικά με την ερωτική αγάπη και τις ανθρώπινες σχέσεις και δεν απηχούν σε καμιά περίπτωση τις απόψεις του Αριστοτέλη, είναι όμως ενδιαφέροντα αν εξεταστούν σε συνδυασμό με ερμηνείες που έχουν αποδοθεί στον τρόπο που εκλαμβάνει τον έρωτα, ο Ζήνων ο Κιτιεύς (334-262 π.Χ.), ο ιδρυτής του στωικισμού και μας δείχνουν σαφώς ότι οι απόψεις του Ζήνωνα, στο βαθμό βέβαια, που αυτές έχουν διασωθεί, αποτελούν μέρος μιας μακράς φιλοσοφικής παράδοσης, που ξεκινούσε από τους προσωκρατικούς και πως ο Ζήνων είχε επηρεαστεί, ή τουλάχιστον, γνώριζε όχι μόνο την πλατωνική διδασκαλία, αλλά και την Περιπατητική. Επιπλέον, η αριστοτελική αναφορά στον έρωτα ως κοσμογονική δύναμη και υποστηρίζει την ενδιαφέρουσα, αν και αιρετική ερμηνεία του έρωτα, ως «πρωτόγονου», όπως έχει υποστηριχθεί από τον George Boys-Stones.

Ο Αριστοτέλης, δεν αποδίδει στον έρωτα, κάποιο θετικό ρόλο. Ο έρωτας, εκλαμβάνεται από τον Αριστοτέλη απλώς ως κάποιο πάθος ή ως κάποια μορφή επιθυμίας, που πρέπει να περιοριστεί ή να μετριασθεί. Ο έρωτας και οι ερωτικές σχέσεις, είναι ένα είδος φιλίας «δι'ηδονήν», δηλαδή η φιλία, που συνάπτουμε με τους άλλους, επειδή είναι εκείνοι ευχάριστοι σε εμάς, επειδή δηλαδή η συναναστροφή μαζί τους, μας προσφέρει κάποιο είδος ηδονής.

Ο έρωτας, είναι πάθος. Στο β' βιβλίο της Ρητορικής, ο Αριστοτέλης, αναφέρεται διεξοδικά στα ανθρώπινα πάθη, ορίζοντας τα πάθη σαν αυτά που προκαλούν μεταβολές στη γενικότερη κατάσταση των ανθρώπων, τους κάνουν να παρουσιάζουν διαφορές στις κρίσεις τους και που συνοδεύονται από λύπη ή ηδονή, πάθη, δηλ. όπως η οργή, η πραότητα, ο φόβος και το θάρρος, η ντροπή και η αδιαντροπιά, η χάρης, η καλοσύνη, ο οίκτος, η αγανάκτηση, ο φόβος και η ζηλοτυπία *«ἔστι δε τὰ πάθη δι' ὅσα μεταβάλλοντες, διαφέρουσι προς τὰς κρίσεις οἷς ἔπεται λύπη καὶ ἡδονή, οἷον ὀργή ἔλεος φόβος καὶ ὅσα ἄλλα τοιαῦτα, καὶ τὰ τούτοις ἐνάντια»*

Ο Αριστοτέλης, επισημαίνει ότι όταν αναφερόμαστε στα πάθη, θα πρέπει να διακρίνουμε τρία πράγματα, τη γενικότερη κατάσταση των ανθρώπων, που κατέχονται από κάποιο πάθος, εναντίων ποιων έχουν το πάθος αυτό και γιατί.

Δεν υπάρχει αμφιβολία πως τα πάθη, είναι δυνατόν να επηρεάσουν την κρίση μας και να τη μεταβάλλουν. Όπως ο Αριστοτέλης, επισημαίνει ήδη από την αρχή του β' βιβλίου της Ρητορικής, ιδιαίτερα ο έρωτας, είναι δυνατόν να επηρεάσει την κρίση μας για το πρόσωπο που αποτελεί το αντικείμενο της επιθυμίας μας και να μας κάνει να το βλέπουμε με άλλο τρόπο, σε σχέση με ό, τι πραγματικά αυτό είναι, να βλέπουμε δηλαδή τον άλλον με θετική ματιά, ενώ, ενδεχομένως στην πραγματικότητα, το πρόσωπο αυτό να είναι φαύλο.

Ο Αριστοτέλης, συνδέει επίσης τα ευχάριστα συναισθήματα για το πρόσωπο που αγαπάμε ερωτικά με την ανάμνησή του και τις προς αυτόν ή αυτήν επιθυμίες μας, υποστηρίζοντας ότι κάποιο ευχάριστο συναίσθημα, συνδέεται με τις περισσότερες από τις επιθυμίες μας: *«καὶ ἐν ταῖς πλείσταις ἐπιθυμίαις ἀκολουθεῖ τις ἡδονή»* (Ρητορική 1370b15-16).

Άλλωστε, απολαμβάνουμε είτε την ανάμνηση μιας παρελθοντικής ηδονής ή την αναμονή μιας μελλοντικής, κατά τον ίδιο τρόπο που, όταν κάποιος έχει πυρετό, καθώς

υποφέρει από δίψα, χαίρεται να θυμάται αυτά που έπινε και χαίρεται επίσης, ελπίζοντας ότι θα πιει. Κατά τον ίδιο τρόπο, κάποιος που είναι ερωτευμένος ,απολαμβάνει να μιλά ή να γράφει γι' αυτόν με τον οποίο είναι ερωτευμένος τον, γή να πράττει οποιοδήποτε μικρό πράγμα, που συνδέεται με αυτόν, γιατί όλα αυτά του τον θυμίζουν ωσάν εκείνος να ήταν παρών.(Ρητορική 1370b16-22)

Όπως σημειώνει ο Αριστοτέλης, αυτό είναι και το πρώτο σημάδι που μας κάνει να συνειδητοποιήσουμε ότι είμαστε ερωτευμένοι ότι δηλαδή, εκτός από την απόλαυση της συντροφιάς του άλλου, τον ενθυμούμαστε όταν απουσιάζει: *«και ἀρχή δε τοῦ ἔρωτος, αὐτῇ γίνεταί πάσιν, ὅταν μὴ μόνον παρόντος χαίρωσιν, ἀλλὰ καί ἀπόντος μεμνημένοις (ἐρῶσιν) λύπη προσγένηται τῷ μὴ παρεῖναι, καί ἐν πένθεσι καί θρήνοις ὡσαύτως ἐπιγίνεται τις ἡδονή»* (Ρητορ. 1370b22-26)

Ανάλογα χωρία, που περιγράφουν την σύνθετη φύση του έρωτα, συναντούμε και στα Ηθικά Νικομάχεια, όπου ο Αριστοτέλης, περιγράφει την ευχαρίστηση που νιώθουμε από την θέαση του αντικειμένου του έρωτά μας, γα εκείνον ή εκείνη, όταν επιθυμούμε την παρουσία του, όταν εκείνος ή εκείνη, απουσιάζει: *«ἔοικε δὴ ἀρχὴ φιλίας εἶναι, ὥσπερ τοῦ ἐρᾶν ἢ διὰ τῆς ὄψεως ἡδονή. μὴ γὰρ προησθείς τῇ ἰδέᾳ οὐδεὶς ἐρᾶ, ὁ δε χαίρων τῷ εἶδει οὐδὲν μᾶλλον ἐρᾶ, ἀλλ' ὅταν καί ἀπόντα ποθῆ καί τῆς παρουσίας ἐπιθυμῆ»* (Ηθικ. Νικομ. 1167a3-8)

Επίσης στο 1171b29-33 των Ηθικών Νικομαχείων, στην καταληκτική παράγραφο της συζήτησης για την φιλία στο 1^ο Βιβλίο, ο Αριστοτέλης, συγκρίνοντας τον έρωτα με την φιλία, θεωρεί ότι όπως για τους ερωτευμένους, το να βλέπουν το αγαπημένο τους πρόσωπο είναι ό, τι τους ευχαριστεί περισσότερο απ' όλα και προτιμούν αυτήν την αίσθηση περισσότερο από όλες τις άλλες αισθήσεις , επειδή με αυτήν κατά κύριο λόγο, σχετίζεται ο έρωτας και από αυτήν γεννιέται, έτσι και για τους φίλους, το πιο επιθυμητό πράγμα, είναι να περνούν μαζί τις ώρες και τις μέρες τους.

Ο έρωτας με το να είναι ισχυρότερος από την φύση όπως και ο θυμός σε ορισμένες περιπτώσεις, μας κάνει να πράττουμε πράγματα, ενάντια στην θέλησή μας, που δεν επιθυμούμε και γι' αυτό, έχουμε και την τάση να συγχωρούμε τις πράξεις αυτών που έχουν κυριευτεί από τον έρωτα. (Ηθικά Ευδήμια, 1225a20-23)

Ιδιαίτερο ενδιαφέρον, παρουσιάζει η άποψη του Αριστοτέλη, σύμφωνα με την οποία, ο έρωτας, είναι υπερβολή φιλίας. Πράγματι, ο Αριστοτέλης, καθώς αναρωτιέται για

τον αριθμό των φίλων που είναι κατάλληλος να έχει κανείς, επισημαίνοντας ότι δεν είναι καν δυνατόν να έχει κάποιος μια δυνατή φιλία με πολλούς ανθρώπους, είτε αυτή είναι φιλία, που μας προσφέρει ηδονή, είτε αρετή, καθώς ορίζει τον έρωτα στα Ηθικα Νικομάχεια, ως «υπερβολή φιλίας». Η αναφορά στον έρωτα, ως υπερβολή φιλίας, γίνεται με σκοπό την ενίσχυση της άποψης του Αριστοτέλη, που ισχυρίζεται ότι δεν είναι δυνατόν να έχουμε έναν υπερβολικό αριθμό φίλων, όπως δηλαδή, όταν είμαστε ερωτευμένοι, δεν είναι δυνατόν να είμαστε ερωτευμένοι με πολλά άτομα, κατά τον ίδιο τρόπο, δεν είναι δυνατόν να έχουμε και πολλούς φίλους, αν και κατά τη γνώμη του, το παράδειγμα αυτό είναι σχετικό, αφού ο έρωτας, αποτελεί μια «υπερβολή φιλίας», προς ένα μόνο πρόσωπο.

Θα πρέπει να τονιστεί η διάκριση μεταξύ των δύο πλευρών της ερωτικής αγάπης και ο διττός χαρακτήρας των δύο αυτών πλευρών. Βάσει της άποψης του Αριστοτέλη, ο έρωτας, ενώ, είναι ικανός να παράγει ευχαρίστηση και επιθυμία στο υποκείμενό του και να προκαλέσει τρελό πάθος, που επεμβαίνει στη λογική και την αρετή του υποκειμένου του και είναι στη βίαιη εμμονή του παντελώς αδιάφορος για την ευτυχία του αντικειμένου του. Κατά τον Αριστοτέλη, συνεπώς, στόχος του έρωτα, θα πρέπει να είναι η επιθυμία δημιουργίας φιλικού δεσμού και όχι η ερωτική συνουσία, η οποία δεν αποτελεί από μόνη της σκοπό, αφού απλώς συντελεί στη δημιουργία της φιλίας. Αυτό που αρχίζει ως απλή επιθυμία, είναι δυνατόν να μεταμορφωθεί σε πραγματική αγάπη, όταν η αντίληψη της σωματικής ομορφιάς και η ερωτική επιθυμία, που ξυπνά από την ομορφιά εκείνη, είναι δυνατόν να επεκταθεί στην αναγνώριση των αφαιρετικών ποιοτήτων του, αλλού, όπως στην ομορφιά του χαρακτήρα του. Η μεταμόρφωση της επιθυμίας σε φιλία, μεταμορφώνει επίσης και τη σειρά προτίμησης ανάμεσα στις αισθήσεις, αφού όπως είδαμε στο σχετικό χωρίο, η όραση καταλαμβάνει κεντρικό ρόλο στη διαδικασία του έρωτα (*Ηθικ. Νικομ.* 1171b29-33). Ο Αριστοτέλης, τονίζει όμως ότι η έντονη ποιότητα της ερωτικής αγάπης είναι δυνατόν να πραγματοποιηθεί στην πλήρη ενάρετη μορφή της, μόνο ανάμεσα στα ανδρόγυνα, στον τύπο δηλαδή της πιο θεμελιακής σχέσης, που οι άνθρωποι τείνουν να συνάπτουν μέσα στην κοινωνία (*Ηθικ. Νικομ.* 1162a16-19).

Η άποψη του Αριστοτέλη, προσεγγίζει αυτή του Ζήνωνος και της πρώιμης στωικής φιλοσοφίας. Κατά παρόμοιο τρόπο και για τον Αριστοτέλη, ο στόχος του έρωτα,

είναι η φιλία και όχι η ερωτική συνουσία, και κατ' αυτόν τον τρόπο, ο έρωας με το να προκαλεί την φιλία, διαδραματίζει σημαντικό ρόλο στη διαμόρφωση της ενάρετης πόλης.

Όπως είδαμε τελικώς από την εξέταση των αριστοτελικών χωρίων που αναφέρονται στον έρωτα, κυρίαρχη θέση στην ηθική φιλοσοφία του Αριστοτέλη, καταλαμβάνει η έννοια της φιλίας, επισκιάζοντας οποιαδήποτε σύλληψη του έρωτα ως δημιουργικής δύναμης για τη σύναψη ανθρώπινων σχέσεων. Ο έρωτας από τη στιγμή, που είναι «υπερβολή», δεν είναι δυνατόν να εντάσσεται στη χρυσή συνταγή της μεσότητας. Το κυριότερο όμως είναι ότι δεν αποτελεί «ασφαλή» δημιουργική δύναμη για την πρόοδο του ανθρώπου και της κοινωνίας, δεν προωθεί τις ανθρώπινες σχέσεις. Οι άνθρωποι δεν μπορούν να βασιστούν σε αυτόν, γιατί, αποτελεί ένα πάθος, που μεταβάλλεται, μια επιθυμία, που μεταστρέφεται, όταν ικανοποιηθεί ο έρωτας, λόγω του διττού του χαρακτήρα, δεν είναι κατάλληλος για την πόλη, δεν είναι δυνατόν να αποτελέσει σταθεροποιητικό παράγοντα της πολιτικής κοινωνίας, αφού μόνο η φιλία, είναι δυνατόν να δημιουργήσει ομόνοια στην πόλη.

Σύμφωνα με τον Αριστοτέλη, είναι ο φίλος και όχι ο εραστής, που ορίζεται ως «εκείνος», που επιθυμεί και πράττει αυτά, που είναι καλά ή φαινομενικά καλά, για τον φίλο του, για χάρη του φίλου του, ως εκείνος δηλαδή, που επιθυμεί την ύπαρξη και τη ζωή του φίλου του για χάρη εκείνου.

Η φιλία σύμφωνα με τον αριστοτελικό ορισμό της, ως αγάπη προς ένα πρόσωπο, που επιθυμεί το καλό του για χάρη αυτού του προσώπου που αγαπάμε και όχι για δική μας χάρη, είναι σε θέση να προσφέρει πολύ περισσότερα στην ανθρώπινη συμβίωση απ' ό,τι ο έρωτας. Ο έρωτας, είναι δυνατόν να αποτελέσει αγαθό για την κοινωνία, μόνο αν ενδεχομένως συντελέσει στη δημιουργία φιλίας ανάμεσα στους ανθρώπους, η οποία αποτελεί κατά τον Αριστοτέλη, τον βασικό συντελεστή της ευδαιμονίας, αφού δημιουργεί την ομόνοια, η οποία είναι απαραίτητη για την πολιτική συμβίωση και πιο σημαντική ακόμη και από τη δικαιοσύνη.

Εκτός του Ζήνωνος, ο Αριστοτέλης, με την θεωρία του περί έρωτος αλλά και ηδονής, θα λέγαμε ότι προσεγγίζει τον Επίκουρο, δηλαδή βρίσκεται πιο κοντά στον Επίκουρο απ' ό,τι στον Πλάτωνα, ειδικά στο ζήτημα της ηδονής, ως χαρακτηριστικό στοιχείο του έρωτα και μέρους του υπέρτατου αγαθού. Ο Πλάτων, ήταν πάντοτε πρόθυμος, να κάνει ορισμένες παραχωρήσεις στον ηδονισμό, όσον αφορά τον άνθρωπο.

Θα πρέπει να αναφέρουμε ότι η «καθαρή» ηδονή, αναγνωρίζεται ως ένα υποδεέστερο στοιχείο του υπέρτατου αγαθού. Είναι φανερό ότι ο Πλάτων, δεν δέχτηκε ποτέ ότι ένας Θεός, θα μπορούσε να νιώσει ηδονή, ή κατά περίπτωση, λύπη. Και από αυτή την άποψη, μπορούμε να πούμε ότι ο Αριστοτέλης, στα πιο γνωστά χωρία των συγγραμμάτων του, που αναφέρονται στην ύπαρξη ηδονής στον θεϊκό βίο, βρίσκεται πιο κοντά στον Επίκουρο, παρά στον Πλάτωνα. Ο Επίκουρος βέβαια, έχει διαχωρίσει αποφασιστικά την θέση του από τον Πλάτωνα, όχι μόνο στο θέμα του έρωτα, στο θέμα της ηδονής, αλλά συνολικά, στο πώς αντιλαμβάνεται την ίδια την φιλοσοφία και το νόημα της φιλοσοφικής δραστηριότητας.

Ο ΑΡΧΑΙΟΕΛΛΗΝΙΚΟΣ ΕΡΩΣ

Τα έργα που περιγράφουν κάποιον αρχαιοελληνικό έρωτα, υπήρξαν η βάση για τη μελέτη του έρωτα όχι μόνο ως συναισθήματος, αλλά και ως ιδεολογίας. Στην κλασσική Ελλάδα, δεν υπάρχει ιστορία για τέλειους ή κακότυχους νεαρούς εραστές. Στην κλασσική Ελλάδα, δεν υπάρχει αγάπη. Ακόμη και ο Οδυσσέας με την Πηνελόπη, το ζευγάρι της Οδύσσειας, που με την πίστη του, γίνεται πρότυπο για τις επόμενες γενιές, δε λένε ποτέ «σ' αγαπώ», «σε θέλω» ή έστω «μου έλειψες», ή οποιαδήποτε άλλη έκφραση αφοσίωσης θα περίμενε ένα σύγχρονο κοινό να ακουστεί, όταν ο σύζυγος, επιστρέφει μετά από τη μακρόχρονη απουσία του στον πόλεμο. Ο Σωκράτης, είναι χαρακτηριστικό παράδειγμα αρχαίου Έλληνα συζύγου, όταν διώχνει τη γυναίκα του, που κλαίει, για να περάσει τις τελευταίες ώρες του, συζητώντας με (άνδρες) φίλους του. Πάθη φριχτά και δολοφονικά, παραμορφώνουν τα σώματα των ηρωίδων της αρχαίας τραγωδίας, αλλά ο όμορφος και ο ευαίσθητος έρωτας δεν υπάρχει πουθενά. Στην κλασσική Ελλάδα, δεν υπάρχει Ρωμαίος και Ιουλιέτα.

Η λέξη «έρως», στην αρχαία Ελλάδα, περιέγραφε την έντονη έλξη ενός ανθρώπου για έναν άλλον άνθρωπο. Μπορεί επίσης να την ένιωθε για την πόλη του ή για το φαγητό. Ο Πλάτων χρησιμοποιεί τη λέξη «έρως» στο Συμπόσιον, όπως

αναφέρθηκε και παραπάνω για να εκφράσει την ύψιστη φιλοσοφική επιθυμία του για το Αγαθό, μια επιθυμία που υπερβαίνει τα σωματικά πλαίσια και επιδιώκει την κάλυψη των βαθύτερων αναγκών και των βαθύτερων δυνατοτήτων της ψυχής. Την ίδια λέξη, χρησιμοποιούν και πολλοί Έλληνες εραστές για να περιγράψουν τα πιο βαθιά και τρυφερά τους συναισθήματα.

Ο έρωσ, δε μοιάζει καθόλου με την έννοια της ρομαντικής ή της χριστιανικής αγάπης. Σε σχέση με το σεξ, συχνά περιγράφεται σαν ασθένεια, σαν μανία, σαν καταστροφική και δυνατή φωτιά, την οποία, δεν επιθυμεί καθόλου, όποιος βασανίζεται από αυτήν. Ως κοινωνική δύναμη μπορεί να είναι εξαιρετικά καταστροφικός. Σκεφτείτε πώς περιγράφεται ο έρωτας στα σύγχρονα τραγούδια, ενώ στον Αισχύλο, είναι «ο αχαλίνωτος πόθος που δαμάζει τα θηλυκά θηρίων και ανθρώπων, συντρίβει και του γάμου τα δεσμά» και ο Σοφοκλής απευθύνεται σε αυτόν και λέει «των δικαίων ξεστρατίζεις το νου και στον χαμό τον σέρνεις». Η τραγωδία, επιδιώκει να παρουσιάζει τη βία και τη δυστυχία που προκαλεί η ερωτική επιθυμία στην κοινωνία. Είναι γενική αλήθεια ότι ο έρωσ, καταστρέφει, κι αυτή την αλήθεια παρουσιάζει η τραγωδία στους πολίτες. Μπορεί να φυλάσ την αγάπη ως κόρηνη οφθαλμού, αλλά στον έρωτα, πρέπει πάντα να φυλάγεσαι.

Στην τραγωδία, το κοινό, μπορεί να περιμένει να έχουν όλα τραγική κατάληξη, μη εξαιρουμένου του έρωτα. Αλλού υπάρχει αυτό το πονηρό αγοράκι με τα φτερά, ο θεός Έρωτας, που προκαλεί προβλήματα και διαμάχες και σκαρώνει πλάκες σε βάρος σου. Ο έρωσ, δεν σε εξυψώνει στην αρχαιοελληνική εποχή. Στη σύγχρονη μυθιστοριογραφία, αποτελεί κοινοτοπία η επιθυμία όλων να ερωτευτούν. Ωστόσο, κατά πάσα πιθανότητα, στο άκουσμα αυτής της ιδέας, ο Αθηναίος της κλασικής εποχής θα ένιωθε σύγχυση και φρίκη-ακόμη κι αν αναγνώριζε την ευδαιμονία που προκαλεί ο έρωτας. Ο αυτοέλεγχος, είναι η πιο πολύτιμη αρετή, και αυτό σημαίνει να μην επιθυμείς να επιθυμείς. Επίσης σημαίνει να ελέγχεις το δύσμοιρο εαυτό σου, όσο περισσότερο μπορείς, όποτε και αν συμβεί το απευκταίο και κυριαρχήσει η αχαλίνωτη επιθυμία.

Οι ανάγκες του έρωτα, μπορούν τουλάχιστον να καλυφθούν με σωματική ικανοποίηση. Ο έρωσ, δε διαρκεί, ή μάλλον, δεν προορίζεται να διαρκέσει. Μπορεί

εύκολα να μετατεθεί σε μία σειρά από άλλα αντικείμενα πόθου. Ο ολοκληρωμένος έρωτας, ικανοποιείται και τελειώνει, ενώ η αγάπη- όπως γράφουν όλοι και λένε- είναι για πάντα. Ο έρωσ είναι μια γλυκόπικρη, προσωρινή, εξουθενωτική αρρώστια και έχει μία δυναμική, την οποία είναι πολύ δύσκολο να αντιληφθεί ο σύγχρονος άνθρωπος, που τον ζει. Έχει να κάνει με το ιδανικό της αμοιβαιότητας. Στη σύγχρονη κοινωνία, το να αγαπάς και να αγαπιέσαι είναι το ιδανικό που υπάρχει πάντα στη ρομαντική επιθυμία. Θεωρητικά το ζευγάρι, πρέπει να μοιράζεται τα ίδια αισθήματα πάθους, στοργής και σεβασμού. Προϋπόθεση ενός μυθιστορήματος της Τζέιν Όστιν είναι ο ήρωας και η ηρωίδα να έχουν παραδεχτεί, μέχρι την τελευταία σελίδα τουλάχιστον ότι αγαπιούνται. Θέλουμε να περπατάμε στο δρόμο πιασμένοι χέρι χέρι. «Μ' αγαπάς;» είναι το μέγα ερώτημα σε μία σχέση. Υπάρχουν πάμπολλοι στίχοι για το ανικανοποίητο πάθος, αλλά από τον ιπότη και την όμορφη κόρη στη μεσαιωνική ποίηση μέχρι τον Φρεντ Αστέρ και την Τζίντζερ Ρότζερς, αυτοί οι στίχοι, αποτελούν προοίμιο της ευδαιμονίας που εξασφαλίζει η αμοιβαία, κοινή αγάπη. Μόνο τις τελευταίες δεκαετίες του 20^{ου} αιώνα, αναμένεται να υπάρχει αμοιβαία και κοινή σεξουαλική επιθυμία. Η αγάπη στα μυθιστορήματα της βικτωριανής εποχής, ακολουθεί διαφορετικά μονοπάτια, στα οποία ανιχνεύονται οι ηθικοί ενδοιασμοί για τη γυναικεία σεξουαλική επιθυμία, που παρουσιάζονται στα ιατρικά κείμενα και στην κοινωνική σκέψη της βικτωριανής εποχής. Αλλά εξακολουθεί να στιγματίζεται η περίπτωση του ανθρώπου που απορρίπτει το ιδανικό της αμοιβαιότητας: είναι ο «διαφορέας», ο «γυναικάς», η «πόρνη» και ούτω καθεξής. Από τους νέους εραστές μέχρι το ηλικιωμένο ζευγάρι που στέκεται δίπλα στην τριανταφυλλιά στην πόρτα του εξοχικού του, η σύγχρονη δυτική κοινωνία, δίνει σταθερό προβάδισμα στον αμοιβαίο σύνδεσμο, που αντέχει στο χρόνο «μέχρι να μας χωρίσει ο θάνατος».

Δεν υπάρχει αντίστοιχο ιδανικό στον τρόπο κοινωνικής ή ηθικής έκφρασης του Αρχαίου Αθηναίου. Αυτό δε σημαίνει ότι οι αρχαίοι άνδρες, δεν ήταν στοργικοί ή ότι δε συνδέονταν με αμοιβαία δεσμά με τις γυναίκες τους. Κάθε άλλο, η σχέση μεταξύ συζύγων, περιγράφεται κατ' επανάληψη ως δεσμός καθήκοντος, χρέους, σεβασμού. Υπάρχουν επίσης αμοιβαίες προσδοκίες, όσον αφορά την συντήρηση του σπιτιού, θεμέλιο λίθο του οποίου αποτελεί ο γάμος. Η πιο ισχυρή και αδιαφιλονίκητη επιταγή της

αρχαίας ελληνικής σκέψης σε όλο τον αρχαίο κόσμο, είναι η συνέχιση της οικογένειας. Η οικογένεια πρέπει να εξακολουθήσει να υφίσταται εξασφαλισμένη, από γενιά σε γενιά και αναπόσπαστο στοιχείο της, αποτελεί η διασφάλιση του γάμου. Αλλά το να αισθάνεσαι ερωτική επιθυμία για τη γυναίκα σου, ισοδυναμεί με σφάλμα τραγικό ή κωμικό σφάλμα. Όπως το έθεσε αργότερα, ο ηθικολόγος Σενέκας: « το να κοιμάσαι με τη γυναίκα σου, σαν να κοιμάσαι με ερωμένη, είναι τόσο αηδιαστικό όσο η μοιχεία».

Βάσει της παραπάνω ρήσης του Σενέκα, ο άντρας, ως σύζυγος πλέον, μπορεί να αναζητήσει τον έρωτα στο πρόσωπο μιας ερωμένης, ενός εφήβου, μιας πόρνης, ακόμα και στη γυναίκα κάποιου άλλου. Η σαφής και δημόσια εκδήλωση έπρεπε να αποκλείει τη σύζυγο.

Αυτό ισχύει και στην περίπτωση του ζευγαριού που προσπαθεί να διατηρήσει το σπίτι του με γενναιότητα και το γάμο του ως απαραβίαστο άσυλο, όπως συμβαίνει με την Πηνελόπη και τον Οδυσσέα στην *Οδύσσεια*. Ο Οδυσσέας κοιμάται με διάφορες θεές κατά την επιστροφή του στην πατρίδα, ενώ και η Πηνελόπη, περιστοιχίζεται από μνηστήρες. Ωστόσο, παρά τα βάσανα είκοσι χρόνων και παρά το γεγονός, ότι πλαγιάζουν μαζί στο αποκορύφωμα της αφήγησης για την επιστροφή του Οδυσσέα, δε δείχνουν ούτε για μια στιγμή ερωτική επιθυμία ή λαχτάρα ο ένας για τον άλλον. Δεν χρησιμοποιούν καν διακριτικές φράσεις του τύπου «θέλω να τον/την πάρω αγκαλιά». Η σιωπή αυτή δεν οφείλεται στο γεγονός, ότι η επική ποίηση προτιμά την ανωτερότητα της συστολής. Πρόκειται για μια σταθερή ιδεολογική άποψη. Στον Όμηρο, η ερωτική επιθυμία, είναι πάντοτε επικίνδυνη για έναν άνδρα, ενώ για τη γυναίκα, αποτελεί διατάραξη της ορθής τάξης. Στον Όμηρο, όταν ένας άνδρας αισθάνεται ερωτική επιθυμία, θα πρέπει να προσέξει.

Γενικά, στην αττική σκηνή, δεν έλειπαν ποτέ τα ερωτικά δράματα. Ανάμεσα στα πάθη που φαίνεται πως εντυπωσίαζαν ιδιαίτερα το κοινό, θα λέγαμε ότι ο θανατηφόρος έρωτας της Φαίδρας, κατέχει επίλεκτη θέση. Η κρητική- ηρωίδα, είναι σύζυγος του ήρωα-ιδρυτή της κλασικής πόλης, αλλά επίσης λόγω του αδικαιολόγητου χαρακτήρα του συναισθήματος που νιώθει για τον πρόγονό της. Ο Ιππόλυτος, γιος της Αμαζόνας, αξίζει ασφαλώς τον θάνατο για την επίμονη άρνηση των ηδονών του ώριμου ερωτικού πάθους

τις οποίες προφέρει η Αφροδίτη. Ο θάνατος, είναι το αποτέλεσμα του πάθους που τρέφει αποκλειστικά για την Άρτεμη, την παρθένα κυνηγό. Η Φαίδρα η ίδια, δεν είναι πια το όργανο του εκδικητικού σχεδίου της θεάς του έρωτα: στην ευριπίδεια εκδοχή, η πλοκή δεν επενδύει με καμιά ιδιαίτερη ενοχή, το φθοροποιό πάθος που της ενέπνευσε η Κύπρις. Εκτός, από το έργο του «Φαίδρα», ο Ευριπίδης, οδηγήθηκε να γράψει και μια δεύτερη τραγωδία με τον τίτλο «Ιππόλυτος»- είναι το κείμενο που γνωρίζουμε. Η τιμή και συνεπώς, η ηρωική φήμη της άτυχης ερωτευμένης, διαφυλάσσονται εδώ, χάρη σε ένα διπλό μετασχηματισμό της πλοκής. Οι αποκαλύψεις της πολύ φλύαρης τροφού, σχετικά με το αιμομικτικό πάθος της κυρίας της, επιτρέπουν στην ηρωίδα να αυτοκτονήσει, προστατευμένη από την ατίμωση μιας ξεκάθαρης ερωτικής εξομολόγησης. Οι ψευδείς κατηγορίες που εκτοξεύονται κατά του προγόνου της, μεταφέρονται πράγματι με καθυστέρηση, κάτι που επιτρέπει η επιστολή. Καθιστώντας δυνατή την προεξόφληση αυτοκτονίας, η προσφυγή σε γραπτό μήνυμα, που βρίσκεται δεμένο στα χέρια της Φαίδρας, προτού να κρεμαστεί, αποτρέπει την άμεση αντιπαράθεση ανάμεσα στην παραφρονημένη (από έρωτα) σύζυγο και το βασιλιά-σύζυγό της. Η ηρωίδα κατέστησε ψευδείς τις δέλτους, που κρέμονται στο χέρι της, αλλά όχι το στόμα της: σεβόμενος και ενισχύοντας, ως θεολογικό δεδομένο, τις τραγικές συνέπειες της αμείλικτης δύναμης της Αφροδίτης, ο Ευριπίδης, επεξέτεινε την αφήγηση ως τα ακρότατα όριά της, για να απαλλάξει τη σύζυγο του Θησέα από την καταδίκη των ανθρώπων.

Στην καμπή λοιπόν αυτής της πλοκής, την ίδια στιγμή, που η τροφός, ισχυριζόμενη αδικαιολόγητα ότι παίρνει στα χέρια της τη μοίρα της κυρίας της, επιταχύνει τη λύση της, ο Χορός, εξυμνεί τον Έρωτα με έναν ύμνο αγωνιώδη:

*«Έρωτα, έρωτα, που αργοσταλάζεις
τον πόθο μέσ στα μάτια εκείνων, όταν
επάνω τους χιμάς και την ψυχή τους
με ταραχή γλυκιά γεμίζεις, να μην έρθεις
ποτέ σε μένα για κακό μου*

μήτε και αταίριαστος φανείς.

Γιατί μήτε φωτιά, μηδέ κι αστροπελέκι

σαν την σαΐτα είναι της Κύπριδας,

που με τα χέρια του τινάζει,

του Δία ο γιος, ο Έρωτας».

(Μτφρ. Τ. Ρούσσος)

Η προσευχή που απευθύνεται με τη λατρευτική αυτή μορφή στον θεό της ερωτικής επιθυμίας, πρέπει να διαβαστεί υπό το πρίσμα της τραγικής ειρωνείας, επισημαίνοντας τις λέξεις που πρόφερε η τροφός, γιατί η αφελής υπολογίζει ακόμη στην καλή θέληση και συνεργασία της Αφροδίτης. Ωστόσο, παρά την καταγγελία των καταστροφικών αποτελεσμάτων της θεϊκής επέμβασης στον ερωτικό τομέα, αυτός ο ύμνος, εμπεριέχει, με τη δομή της τελετουργικής προσευχής, τα χαρακτηριστικά μιας ποιητικής εικόνας του Έρωτα.

Όπως συχνά συμβαίνει στην αρχαία Ελλάδα, η δράση του έρωτα, είναι αντιληπτή λιγότερο με όρους προσωπικού συναισθήματος και περισσότερο υπό το πρίσμα των φυσιολογικών εκδηλώσεων και αποτελεσμάτων. Ο Έρωτας, ενσταλάζει την επιθυμία (πόθον), διεγείροντας με την ηδύτητά του την ευχαρίστηση (χάριν). Επιλεγόμενο μέσο για το σκοπό αυτό: το βλέμμα που εγγίζει την ψυχή. Αλλά, η προσβολή του έρωτα, γίνεται αμέσως αντιληπτή, με τη μεσολάβηση μιας μεταφοράς στρατιωτικής τάξης: όπως μια επίθεση. Διφορούμενη, η «επιφάνεια» του θεοποιημένου Έρωτα, μπορεί επίσης να είναι και άκαιρη. Ωστόσο, το νέο αυτό παιδί του Δία, δεν πηγαίνει μόνο του στη μάχη: η ίδια η Αφροδίτη, κατευθύνει τα βέλη που αυτός εκτοξεύει και επιβεβαιώνει την κυριαρχική της εξουσία σε όλη τη διάρκεια της τραγωδίας, πλήττοντας όλους τους πρωταγωνιστές του Ιππολύτου. Πάρεδρος της θεάς του Έρωτα, κυριαρχώντας σε όλη την Ελλάδα, ο Έρωτας, αξίζει έτσι, ακόμα περισσότερο τις τιμές που αποδίδονται στους θεούς

των Δελφών και της Ολυμπίας μαζί. Είναι ένας τύραννος που κατέχει ακόμα και τα κλειδιά του νυφικού κοιτώνα της Κύπριδας.

Στην κλασική τραγωδία, τα χορικά είναι σχεδόν πάντοτε λειτουργικά. Τα μέλη του Χορού του Ιππολύτου, στην καμπή της πλοκής, εκφράζουν ελεύθερα τον φόβο τους για την τύχη που επιφυλάσσεται στα θύματα της Αφροδίτης. Τις καταστροφικές μεταβολές της τύχης για τις οποίες είναι υπεύθυνες ο Έρωτας και η κυρία του, οι γυναικείες φωνές του Χορού τις εικονογραφούν, αναφέροντας τα τραγικά πεπρωμένα κάποιων ηρωίδων στις αντιπαραθέσεις τους, με την θεά του έρωτα. Όπως ο Ιππόλυτος, που αρνούμενος σαν νεαρή κόρη ακόλουθη της Άρτεμις το ζυγό του γάμου, πρόκειται να τιθασευθεί και να παρασυρθεί από τα άλογά του στον θάνατο, έτσι και η Ιόλη, «αδάμαστη» ιπεύτρια, δαμάζεται από την Αφροδίτη, η οποία, την ενώνει με τον Ηρακλή σε ένα υμέναιο πάθους και θανάτου. Η Σεμέλη επίσης με την θέληση της Κύπριδας, σύναψε γάμο με το Δία, ο οποίος όμως, επειδή οδήγησε στην γέννηση του Διονύσου, πυρπολήθηκε από κεραυνό του ουράνιου θεού, προτού να πέσει η νεόνυμφη σε έναν ύπνο θανατηφόρο. Γιατί η τιθασεύτρια δύναμη του έρωτα, οδηγεί τη νεαρή κόρη στο γάμο, ο οποίος αποδεικνύεται ότι συγκροτεί ένα από τα προνομιακά πεδία παρέμβασης της θεάς Αφροδίτης. Αλλά στα χέρια μιας ζηλότυπης Αφροδίτης, αυτή η θεϊκή δύναμη, μπορεί να οδηγήσει σε σύγκλιση στα σημεία, όπου συγγενεύουν τη σεξουαλική ικανοποίηση, τον ύπνο και τον θάνατο. Τελευταία μεταφορά, προτού να ακούσουμε, μαζί με μία Φαίδρα κατάπληκτη, τον παράφορο μονόλογο ενός Ιππόλυτου τυφλωμένου από μίσος για το γυναικείο φύλο: η Αφροδίτη είναι κατά το πέταγμά της μία μέλισσα που παράγει μέλι, αλλά κεντρίζει ανελέητα τα θύματά της. Με αυτή την εικόνα, σκιαγραφείται ως προς τα παράδοξά της, το χορικό άσμα, επανέρχεται σε μια διαδοχική δομή, πολύ κλασική ως προς την αμφισημία του Έρωτα. Ο τελευταίος ενσαρκώνεται σε έναν Έρωτα, μαχητή της ηδονής (θεράποντα).

*Η σύγκριση της Αφροδίτης με μέλισσα, υπαινίσσεται πιθανόν τη διττή επίδρασή του «γλυκόπικρου» έρωτα: γλυκύτητα του μελιού και τσίμπημα της μέλισσας.

Θα επικεντρωθούμε λοιπόν, σε πρώτο στάδιο, στις ποιητικές απεικονίσεις του έρωτα με τον αρχαιοελληνικό τρόπο. Μέσω της λογοτεχνικής ανάλυσης θα τονιστούν συγχρόνως, μία μορφή θεϊκή, με τους τρόπους δράσης της και μια φυσιολογία σχετική με το πεδίο επέμβασής τους. Η μορφοποίηση του έρωτα η οποία σηματοδοτεί τη μελική ποίηση της αρχαϊκής εποχής, δεν έχει ούτε την ίδια φυσιολογία, ούτε την ίδια λειτουργικότητα με αυτή που επινόησαν οι αλεξανδρινοί και μεταλεξανδρινοί λογοτέχνες, ποιητές και μυθιστοριογράφοι. Ο προβληματισμός για την πραγματική διάσταση της αρχαϊκής ποίησης θα μας οδηγήσει στο να θέσουμε ερωτήσεις συναρτώμενες με τις πλούσιες παραστάσεις οι οποίες, στη διάρκεια της ίδιας περιόδου, εικονογραφούν με την παρουσίαση μύθων ή τελετουργιών διάφορες πρακτικές του Έρωτα.

Στην αρχαία Ελλάδα, όντως η καλλιέργεια της ποίησης και η χρήση των εικονογραφημένων σκευών αντιστοιχούν σε έναν θεσμό. Η εξύμνηση του έρωτα, δεν σημαίνει μόνο απεικόνιση του ερωτικού πόθου, αλλά επίσης τη συγκρότησή του σε κοινωνική πρακτική. Η εξύμνηση του θεού Έρωτα και ο θαυμασμός γι' αυτόν στην εικονογραφία αποτελεί κυρίως συμμόρφωση με τις πρακτικές που συνεπάγεται.

Θα δούμε ότι ο έρωτας με τη δύναμη να δημιουργεί σχέσεις και αλληλεπιδράσεις, επενεργεί ιδιαίτερα στη συγκρότηση των κοινωνικών εκείνων αναφορών του φύλου τις οποίες θα ονομάζουμε εφεξής «γένη». Το γένος, είναι ο τρόπος με τον οποίο τα μέλη των δύο φύλων, γίνονται αντιληπτά, εκτιμώνται και εικάζεται ότι θα συμπεριφερθούν, σε κάθε πολιτισμό. Είναι ακριβώς η μοιραία σύγχυση στα διακριτικά γνωρίσματα του γένους, που προκαλεί για δύο λόγους ο Ιππόλυτος, που δεν αρκείται να συμπεριφέρεται σαν μια νέα κόρη που είναι εξ ολοκλήρου αφιερωμένη στην θεά Άρτεμη, αλλά αρνείται την Αφροδίτη και το γάμο. Φαινόμενο εξαρτώμενο, από τη διαδικασία της συμβολικής παραγωγής, το γένος νοείται εδώ ως δημιουργία και αναπαράσταση των κοινωνικών αναφορών του φύλου.

Ο Έρωσ εκδηλώνεται φυσικά σε ειδικούς χώρους. Αυτοί οι τόποι επέμβασής του Έρωτα και των ερωτικών πρακτικών, δεν είναι μόνο εκείνοι τους οποίους οριοθετούν οι θεσμοί που μόλις αναφέραμε: τελετουργικό συμπόσιο, γυμνική και μουσική εκπαίδευση,

τελετές γάμου, κ.ά. Είναι επίσης χώροι, διαμορφωμένοι συμβολικά από το μύθο και από τις ποιητικές του εκφάνσεις. Κήποι μυθικοί και ποιητικοί, καταπράσινοι και ανθισμένοι, των οποίων η εξερεύνηση απαιτεί μια σημειωτική ευαισθησία στη συμβολική οικοδόμηση και στα εννοιολογικά αποτελέσματα.

Έντονο το φανταστικό στοιχείο του Έρωτα στην κοινωνία, στην ποίηση και στη λατρεία, μας παρασέρνει. Ο Έρωσ, δίνει πρόσβαση στη σεξουαλικότητα. Αλλά όπως το γένος, έτσι και η σεξουαλικότητα, θα αντιμετωπιστεί ως εργαλειακή έννοια, δηλαδή ως οικοδόμηση και σύνολο ψυχοκοινωνικών πρακτικών θεμελιωμένων στο γενετήσιο ένστικτο, παρά υπό το πρίσμα της εμπειρίας. Μια σεξουαλικότητα, αρκετά διαφορετική από την ηθική και φιλοσοφική εμπειρία του Foucault. Η αγάπη, είναι ουσιαστικά έρωσ, μια δύναμη που ο όρος αυτός, αντικειμενικοποιεί.

ΕΝΕΡΓΕΙΕΣ ΤΟΥ ΓΛΥΚΟΠΙΚΡΟΥ ΕΡΩΤΑ

Αρχικά αυτό που διακρίνουμε από την αρχαιοελληνική εποχή αλλά και από την αρχαϊκή ελληνική ποίηση, ως προς τη δύναμη του έρωτα, είναι η ηδύτητα. Μια ηδύτητα, που μας κατακλύζει για να γοητεύσει την καρδιά μας, με ένα αίσθημα χαλάρωσης. Η γλυκιά μαγεία του έρωτα, που είναι τόσο συγκεκριμένος, ώστε να προσλαμβάνει ανθρώπινη μορφή και τόσο ισχυρός ώστε να ενεργεί σαν θεότητα.

Παραδόξως, η ηδύτητα, που εμπνέει ο Έρωσ, είναι καυστική: «Έρος...γλυκύπικρον», λέει η Σαπφώ, ενώνοντας σε μία λέξη τους πόλους της αντίθεσης. «Έρος...λυσιμελής», που το κορμί λιώνει, πρέπει να το μεταφράσουμε αν θέλουμε περισσότερη ακρίβεια. Ο Έρωσ, συγκρίνεται με ένα ερπετό ακαταμάχητο. Η οξυδέρκεια, διαμορφώνει την ίδια την ποιότητα των βελών, τα οποία μπορούν να οδηγήσουν ενίοτε σε έναν θάνατο, που χαρακτηρίζεται επίσης πικρός. Ο έρωτας, είναι συγχρόνως τσουχτερός και γλυκός στο μέτρο που βασανίζει και γοητεύει. Η πραγμάτωση του Έρωτα, καθιερώνει την ηδύτητα, ενώ η ανολοκλήρωτη αναζήτηση τον καθιστά ατυχή και θλιβερό. Οι παρακάτω στίχοι, μας δίνουν μια δυναμική εικόνα του Έρωτα:

Πικρός και γλυκός, θελκτικός και σκληρός είναι,

Μέχρι να ολοκληρωθεί, Κύρνε, ο έρωτας για τους νέους.

Γιατί αν ολοκληρωθεί, γίνεται πράγμα γλυκό.

Μα αν κανείς τον κυνηγά και δεν τον ολοκληρώσει,

Είναι το πιο οδυνηρό απ' όλα

(μτφρ. Φιλολογική Ομάδα Κάκτου)

Ο Έρωτας, μοιράζεται λοιπόν με ό, τι νιώθουμε, σαν προσδοκία, σαν βλέψη, σαν επιθυμία τον ίδιο τον δυναμισμό. Η αρχαϊκή ποίηση έχει ευνοήσει τον έρωτα της απαρέσκειας. Στο μέτρο αυτό, η συλλογή των Θεογνιδείων καθιστά τον έρωτα, ένα βάρος δυσβάστακτο. Το να μην ποθούμε πια, σημαίνει ότι έχουμε απελευθερωθεί από βαριές φροντίδες, ότι έχουμε αποφύγει τις πιο οδυνηρές δυσκολίες, ότι ξαναβρίσκουμε την χαρά της ζωής. Γιατί, ο Έρωτας, πλήττει όπως φαίνεται με την χρήση της διπλής μεταφοράς. Χτυπά το θύμα του όπως το σφυρί του σιδηρουργού, ο οποίος στη συνέχεια, βυθίζει το αντικείμενό του στο παγωμένο νερό. Στα χτυπήματα, η μεταφορά προσθέτει, λοιπόν, εκ νέου, τη σφοδρή αντίθεση. Η καταδικάζοντας το θύμα του σε αϋπνία, χύνεται όπως ο Βορέας από την Θράκη, με τόσο αντίθετα αποτελέσματα, όσο και η εργασία του σιδηρουργού: φλεγόμενος από αστραπές και συγχρόνως σκοτεινός, κουνά ο ασύστολος το «διάφραγμα» του ερωτευμένου, ως τα τρίςβαθα με όλη του την ορμή. Και οι αστραπές του, είναι λυσσασμένες πνοές, που σκληραίνουν την καρδιά.

Ο Έρωτας, έχει πάντοτε ένα στόχο του οποίου εγγίζει ευχάριστα το συναισθηματικό κέντρο. Αλλά είναι επίσης αλήθεια ότι μέσω αυτού, κυριεύει όλο το άτομο, που με τη σειρά του, μπορεί να εμπορείται ως υποκείμενο από την ερωτική επιθυμία. Όταν είσαι ερωτευμένος, δεν έχεις καθαρό μυαλό. Επικρατεί η ερωτική επιθυμία και η μανία που αυτός συνεπάγεται και την απουσία του, όπως αναφέρθηκε και πιο πάνω (Αριστοτελική θεωρία).

ΣΤΩΙΚΟΙ ΚΑΙ ΕΡΩΤΑΣ

Για τους Στωικούς, ο σκοπός της ζωής, ταυτίζεται με τον ενάρετο βίο. Οπότε, ο έρωτας, δεν θα λέγαμε ότι χωρά σε ό, τι αφορά στην θεωρία περί υπέρτατου αγαθού, καθώς για τους Σοφιστές το υπέρτατο αγαθό, είναι η ευδαιμονία. Όταν λέμε ενάρετο βίο εννοούμε ότι το μόνο αληθινό αγαθό, είναι το ηθικό αγαθό. Και ως τέτοιο, είναι το μόνο πράγμα, που αξίζει και επιπλέον, είναι αρκετό για να ζει κανείς ευτυχισμένος. Δηλαδή, η χρηστότητα ή η ευδαιμονία, εναπόκειται σε μια εσωτερική στάση, στην αγαθή βούληση, όπως θα έλεγε ο Καντ. Αυτό που μετράει δηλαδή, είναι ότι θέλει το πρόπον, ότι πράττει το πρόπον, ότι κάνει σωστή χρήση των όσων του συμβαίνουν.

Όμως, οι Στωικοί για να μπορέσουν να κατακτήσουν το υπέρτατο αγαθό θα πρέπει να γίνουν γνώστες του εαυτού τους. Δηλαδή, θα πρέπει να απελευθερωθούν από τα λάθη τους, για να κυριαρχήσουν στον εαυτό τους. Αυτό σημαίνει, ότι ο έρωτας, δεν έχει θέση στην ζωή τους, αφού είναι πάθος και αντιτίθεται στην θεωρία τους. Αν και όπως ειπώθηκε, βάσει του Πλάτωνα, ο έρωτας, είναι η κατάκτηση του εγώ μας και η πλήρωσή του μέσα από την αυτογνωσία και την γνωριμία μας με τις Ιδέες. Οι στωικοί, επιλέγουν την απάθεια, θεωρώντας πως η αρετή, συνίσταται στο να μην ταραίζεται κανείς από τα γεγονότα. Μας θυμίζει η στάση και η θεωρία τους τον Αριστοτέλη, που μίλησε για την θεωρία της μεσότητας.

Τα πάθη, είναι ικανά να οδηγήσουν τους ανθρώπους στο καλό. Όμως, σύμφωνα με την αντίληψη των Στωικών, τα πάθη οδηγούν σε καταστροφή. Οι Στωικοί, αμφιβάλλουν πολύ για την βοήθεια, που μπορούν να προσφέρουν τα πάθη στην υπόθεση της αρετής. Ακόμη και τα καλά πάθη, τείνουν να τα θεωρούν κακούς στρατιώτες, κακούς συμμάχους στον αγώνα της ζωής, γιατί δεν μπορεί κανείς να είναι σίγουρος πως θα τον οδηγήσουν στη σωστή κατεύθυνση. Όπως και ο έρωτας μπορεί να είναι καλό πάθος, μπορεί να είναι και κακό. Δεν ξέρεις ποτέ ποια θα είναι η κατάληξη κι αν η κατεύθυνση θα είναι σωστή ή λανθασμένη. Μπορούν τα πάθη, σύμφωνα με τους Στωικούς να οδηγήσουν στην καταστροφή. Κι επίσης, αν αυτά τα πάθη, αφεθούν ελεύθερα, μπορεί να εξωθήσουν και στο κακό.

Οι Στωικοί, θεωρούν ότι δεν μπορείς να νιώθεις, να έχεις συναισθήματα για κάποιον. Πιστεύουν ότι ο κάθε άνθρωπος, πρέπει να νοιάζεται για την ψυχή του και τον Θεό. Το μόνο που μπορείς είναι να συμπάσχεις. Για παράδειγμα, ο Επίκτητος, θεωρεί ότι είναι καλό να συναισθάνεσαι και να προσφέρεις βοήθεια στον άλλον, με τον ίδιο τρόπο, που θα προσπαθούσες να σώσεις κάποιον που πνίγεται στην θάλασσα. Με το να στέκεσαι στην ακτή, δεν τον σώζεις. Πρέπει να μπεις στο νερό. Και θα το κάνεις, επειδή τον συμπονάς. Όμως δεν θα αφηθείς να σε παρασύρει το ρεύμα. Με άλλα λόγια, δεν πρέπει να συμπονάς υπερβολικά, αλλιώς θα πνιγείτε και οι δύο. Να μην χάνεις από τα μάτια σου, την ευρύτερη εικόνα. Αυτό ακριβώς απαιτεί και ο Σωκράτης από τον Κρίτωνα. Αυτός, που δεν έχει προσβληθεί από το κακό, πρέπει να έχει το μυαλό, καθαρό και ψύχραιμο. Και ο έρωτας, δεν είναι ο καλύτερος σύμβουλος, γιατί θολώνει το μυαλό, τρελαίνει τον άνθρωπο, που τον βιώνει και μόνο ψύχραιμος και ήρεμος δεν είναι. Και έτσι, όπως καταλαβαίνουμε, δε βοηθάει να είναι κάποιος ερωτευμένος, γιατί δε βλέπει τα πράγματα στις αληθινές του διαστάσεις.

Με τον όρο «απάθεια», οι Στωικοί, εννοούν ότι δεν επιτρέπουν στον εαυτό τους να μεγεθύνονται οι εφήμερες αντιδράσεις και να γίνονται πάθη και σταθερές έξεις, όπως ακριβώς είναι ο έρωτας. Στην ουσία, ο Στωικός, στοχεύει στο να αντικαταστήσει τα συνήθη πάθη, όπως τον έρωτα, με υγιή συναισθήματα, όπως είναι η αγάπη ή η συμπάθεια, που είναι καλά αισθήματα.

Η πιο σωστή λέξη, που χαρακτηρίζει τους στωικούς, δεν είναι η απάθεια (α στερητικό + πάθος), αλλά η ευπάθεια (ευ + πάθος, δηλαδή το καλό συναίσθημα). Αντί για τον έρωτα, την ηδονή, τον φόβο και την επιθυμία, ο σοφός, θα επιζητήσει τη χαρά, την προσοχή και την ορθή βούληση. Σύμφωνα με το Ζήνωνα, «ευπάθεια», είναι η αβίαστη ροή ζωής. Μια συναισθηματική σταθερότητα, που τη χαρακτηρίζει η αταραξία, όπως είχε αναφέρει χαρακτηριστικά ο Σενέκας. Το μόνο δηλαδή, που έχει σημασία για τους Στωικούς, είναι η ηρεμία, η ελευθερία του νου και η εσωτερική γαλήνη. Ο έρωτας, από όσα αναφέρθηκαν παραπάνω, μπορεί να εξασφαλίσει μεν μια συναισθηματική σταθερότητα, αλλά έρωτας και αταραξία του νου, δεν πάνε μαζί.

Οι Στωικοί, παραβάλλουν τη ζωή, με ένα παιχνίδι με σκορ, όπου η νίκη, δεν έχει καμιά σπουδαιότητα, και αυτό που μετράει είναι ο τρόπος, που παίζεις και όχι το σκορ που πετυχαίνεις. Όμως, πάντα για τους Στωικούς, η ηθική επιλογή, παίζει σημαντικό ρόλο. Στην ουσία, υπάρχει συγκατάθεση για ό, τι συμβαίνει στη ζωή τους, ένα είδος μοιρολατρίας καθώς δέχονται ό, τι τους συμβαίνει – βέβαια ό,τι και να συμβεί, δεν είναι αποφασιστικής σημασίας, αλλά ποτέ δεν πρόκειται να κάνουν κάτι, που είναι ηθικά φαύλο. Με λίγα λόγια, ο έρωτας, είναι κάτι που δεν θα δεχόντουσαν οι Στωικοί, διότι δεν τον θεωρούν ηθικά αποδεκτό. Ο έρωτας, είναι ανήθικος από μόνος του, άσχετα αν είναι κι αυτός παιχνίδι για δύο. Έτσι όμως, όπως περιγράφουν τη ζωή, σαν ένα παιχνίδι, θυμίζουν τον έρωτα. Γιατί και ο έρωτας, είναι παιχνίδι για δυο.

Ο Στωικός, δεν είναι προσκολλημένος σε ένα δόγμα παραίτησης ή μακάριας αποδοχής και αδιαφορίας για την τύχη του, πρεσβεύει μια θεωρία, που συγκατατίθεται, επιδοκιμάζει, κρίνει και ορίζει τι είναι πρόπον να γίνει και τι όχι.

Ο σοφός, όταν βρεθεί σε μία θέση, όπου δεν πράττει το ορθό, όπως εκείνος το αντιλαμβάνεται και το ορίζει, τότε, θεωρεί πως είναι καθήκον του να πεθάνει. Και λέει στον Θεό: «Δεν σε εγκαταλείπω, αλλά το βλέπω, δεν με χρειάζεσαι πια». Έχει το θάρρος να μιλήσει έτσι, γιατί ο σοφός και ο Θεός είναι ίσοι, με την έννοια ότι είναι ισότιμοι φίλοι. Ο σοφός, όπως και ο Θεός, βάσει της θεωρίας των Στωικών, έχει τη δύναμη να ασκεί την ελεύθερη βούλησή του, να εγκρίνει και να απορρίπτει, με δυο λόγια να κυριαρχεί στις σκέψεις του.

Ο έρωτας εν προκειμένω, για τον Στωικό, είναι ηθικά φαύλος, άσχετα αν αποφασίζουν συνειδητά αυτοί που τον βιώνουν να προβούν σε άσεμνες πράξεις. Παρόλα αυτά, ο έρωτας, ασκείται ελευθέρως βούληση και κυριαρχεί στη σκέψη. Για τα Στωικούς όμως, καλό είναι να πορεύεσαι βάσει λογικής και όχι βάσει συναισθημάτων. Στην ουσία, οι Στωικοί δεν αποδέχονται τον έρωτα, επειδή πάντα πορεύονται με οδηγό την «όραση» και όχι την «πίστη».

ΘΕΙΟΣ ΕΡΩΤΑΣ

Υπάρχει και άλλο ένα είδος έρωτα, τελείως διαφορετικό από τα άλλα. Ο θείος Έρωτας. Ο θείος έρωτας, είναι τέλεια αγάπη του θείου, που εκδηλώνεται ως άπαυστος

πόθος του θείου. Ο θείος έρωτας, γεννιέται σε μια καρδιά, που έχει καθαριστεί διότι σε αυτήν επιφοιτά, η θεία χάρη. Ο έρωτας του θείου, είναι θείο δώρημα στην ψυχή που εργάζεται αγνότητα (δηλαδή, προφυλάσσεται από την αμαρτία) και έχει δωριστεί από την θεία Χάρη, που έχει επιφοιτήσει και αποκαλυφθεί σε αυτή την ψυχή.

Ο θείος έρωτας, δεν μπορεί να υπάρξει χωρίς θεία αποκάλυψη, διότι η ψυχή, που δεν έχει δεχτεί αποκάλυψη, δεν μετείχε και στην επίδραση της χάρης, και έτσι, μένει απαθής προς τον θείο έρωτα. Επομένως, αδύνατον να γεννηθεί θείος έρωτας χωρίς να έχει επενεργήσει η θεία δύναμη στην καρδιά. Ο θείος έρωτας, είναι ενέργεια της θείας χάριτος, που ενοικεί στην καρδιά κάποιου.

Οι εραστές του θείου, ελκύστηκαν στον θείο έρωτα από την θεία χάρη, που επενέργησε στις καθαρές καρδιές τους, η οποία θεία χάρη, αποκαλύφθηκε στην ψυχή και την έλκυσε προς τον Θεό. Ο εραστής του θείου, πρώτος αγαπήθηκε με θείο έρωτα από τον Θεό και έπειτα, αυτός ερωτεύθηκε το θείο. Ο εραστής του θείου, πρώτα έγινε ο ίδιος Υιός Αγάπης, κι έπειτα, αγάπησε τον Ουράνιο Πατέρα! Η καρδιά αυτού που έχει ερωτευθεί τον Κύριο, ποτέ δεν επαναπαύεται εξαιτίας της ανάγκης της φύσης του, ενώ η καρδιά που έχει εγρήγορση, υμνεί το θείο.

Ο θείος Χρυσόστομος, λέει για τον πνευματικό έρωτα: «έτσι λοιπόν, είναι επιτακτικός», ο πνευματικός έρωτας, αφού δεν επιτρέπει σε τίποτα να τριγυρίζει την ψυχή με κάθε ευκαιρία, αλλά πάντα, ενυπάρχει στην ψυχή αυτού, που αγαπάει και δεν επιτρέπει σε καμία θλίψη ή οδύνη να απασχολεί και να περιτριγυρίζει την ψυχή.

Η ψυχή που έχει ερωτευθεί τον Θεό, προσκολλάται στο Θεό με σταθερότητα και Αυτόν εμπιστεύεται, αλλά και όλη την ελπίδα της σε Αυτόν την αναθέτει. Ο θείος έρωτας αυτής της ψυχής την εξυψώνει προς τον Θεό, ώστε με αυτόν να συνομιλεί μέρα και νύχτα.

Ο θείος έρωτας, είναι κάτι ανώτερο από την αγάπη για τον Θεό. Είναι τρέλα. Αγάπη-έρως-τρέλα, όπως, φθόνος-μίσος-φόνος. Η ακριβή αγάπη προς τον Θεό, με τις θυσίες της γλυκοβράζει την καρδιά και σαν τον ατμό, πετιέται ο θείος έρωτος, ο οποίος δεν μπορεί να συγκρατηθεί και ενώνεται με τον Θεό.

Η θεία τρέλα, βγάζει τον άνθρωπο, έξω από την έλξη της γης, τον ανεβάζει στον θρόνο του Θεού και νιώθει πια ο άνθρωπος, σαν το σκυλάκι στα πόδια του αφεντικού του.

ο θείος έρωτας, δεν έχει να κάνει με τη σεξουαλική επαφή. Θυμίζει τον εξιδανικευμένο έρωτα, που πρεσβεύει ο Πλάτωνας. Ο πλατωνικός έρωτας, επειδή έχει την ικανότητα να εξυψώσει το άτομο, όπως ακριβώς και ο θείος έρωτας σε έναν ιδεατό κόσμο και να οδηγήσει στην αθανασία της ψυχής.

ΕΠΙΛΟΓΟΣ

Όπως είδαμε, σκοπός του έρωτα για κάθε φιλόσοφο και για κάθε άνθρωπο, είναι διαφορετικός. Ο κάθε φιλόσοφος, αναζητεί μέσα από το πρίσμα του έρωτα, κάτι διαφορετικό, άλλος την ευδαιμονία, άλλος την αθανασία της ψυχής, άλλος την εσωτερική γαλήνη και άλλος, την σοφία, ή την ηδονή.

Όλα αυτά μαζί, μπορεί να τα πετύχει κανείς μέσω του έρωτα, καθώς ο έρωτας, αν είναι αμοιβαίος, μπορεί να μαλακώσει και την καρδιά του πιο αδίστακτου δολοφόνου. Ο έρωτας, είναι η κινητήριος δύναμη όλης της ανθρωπότητας. Μπορεί να οδηγήσει στην ευδαιμονία, στην αθανασία της ψυχής, στην εσωτερική γαλήνη και τη σοφία, μόνο αν τα άτομα, που το βιώνουν, καταφέρουν να ελέγξουν το πάθος και να το μετατρέψουν σε αγάπη. Εξάλλου, ας μην ξεχνάμε πως η αγάπη έχει τρεις διαστάσεις.

Ο έρωτας, γεννιέται από την ευχαρίστηση που νιώθουν δύο άνθρωποι, όταν κοιτάζονται. Φουντώνει από την ανάγκη που νιώθουν να βλέπονται και ολοκληρώνεται, με την αδυναμία τους, να αποχωριστούν ο ένας τον άλλον. Συνεπώς, ο έρωτας, είναι εκείνο το κορυφαίο συναίσθημα, που μας βγάζει από την ανυπαρξία του εφήμερου και μας οδηγεί στο παντοτινό, καθώς μας προσφέρει μια γεύση της αθανασίας της ψυχής.

Όπως αναφέρθηκε παραπάνω, η αγάπη έχει τρεις διαστάσεις, που μας αφορούν γιατί είναι ίσως και τα στάδια, που μπορεί να υπάρξουν σε κάποια ανθρώπινη σχέση. Ηθική στον έρωτα, πιστεύω ότι υπάρχει, αν αυτό που επιδιώκουμε, δεν είναι απλά συνουσία και ανούσια ξεχαρβαλωμένη επαφή. Η προσέγγιση των «τριών διαστάσεων στις οποίες αγαπάμε», δηλαδή, ο έρωτας, η φιλία και η αγάπη, φαντάζει στα μάτια μου ιδιαίτερα σημαντική, καθώς όχι μόνο μας οδηγεί σε μια υγιή μορφή στοργής, αλλά, σε

τελική ανάλυση, μας δίνει τη δυνατότητα «να διδαχτούμε την αγάπη». Ένα καλό βιβλίο, το οποίο, μας βοηθάει να κατανοήσουμε καλύτερα αυτές τις διαστάσεις, είναι «οι Τρεις Διαστάσεις της Αγάπης» του Βάλτερ Ρίσο.

Η αγάπη, κρύβει αναμφίβολα, πολλά βάσανα. Ακόμη και εκείνοι που διατείνονται ότι έχουν την τέλεια σχέση, πολλές φορές, έχουν αμφιβολίες και ενδόμυχες φοβίες και ανασφάλεια για το μέλλον της συναισθηματικής τους ζωής. Ποτέ δεν ξέρεις τι σου κληρώνει... Ποιος δεν έχει υποφέρει έστω μια φορά, επειδή ήταν με λάθος σύντροφο, επειδή ο αμοιβαίος πόθος έφτασε στο ναδίρ ή απλώς, επειδή δεν υπήρχε αρκετή τρυφερότητα; Δεν υπάρχει τίποτα πιο ευαίσθητο από την αγάπη, αλλά και τίποτα πιο γοητευτικό και πιο απαραίτητο για τη ζωή. Το να απέχεις από την αγάπη είναι σαν να ζήσεις μισή ζωή, ή σαν να μη ζεις. Όμως το πώς ακριβώς θα ζήσεις, το πώς θα κινηθείς και γενικότερα το τι επιλογές θα πάρεις έχει να κάνει με την αυτονομία του κάθε προσώπου ξεχωριστά.

Αξίζει να σημειωθεί, ότι η αγάπη είναι πολύπλευρη. Τα συναισθηματικά βιώματα, υπόκεινται σε πολυάριθμες επιρροές, οι οποίες είναι συνυφασμένες με πολλούς και ποικίλους τρόπους. Αναμφισβήτητα, είναι πιο εύκολο να νιώσεις την αγάπη από το να την εξηγήσεις. Εξάλλου, κανείς δεν μας έμαθε πώς να αγαπάμε και πώς να αγαπιόμαστε. Τα συναισθήματα μας κατακλύζουν με αναρίθμητες μορφές έκφρασης και μας διαποτίζουν. Ο αντίλογος, θα ήταν ότι σκοπός της αγάπης, δεν είναι να κατανοηθεί με τη λογική, αλλά, απλά να τη νιώσουμε και να την απολαύσουμε, καθώς την βιώνουμε και ότι ο ρομαντισμός, δε συμβιβάζεται με τη λογική. Λάθος! Μια τέτοια στάση, θα ήταν μονόπλευρη και επικίνδυνη, καθώς, και παράλογη και αναληθής, αντίθετη προς την έννοια της αυτονομίας του ηθικού προσώπου.

Ο έρωτας, είναι κατά βάση συναίσθημα, που όμως όταν περάσει από τα στάδια, που αναλύθηκαν παραπάνω, τα οποία πρεσβεύει με την θεωρία του ο Πλάτωνας, γίνεται κατανοητό, ότι μπορούμε να εκλογικεύσουμε την αγάπη, όχι όμως σε υπερβολικό βαθμό, αλλά, όσο χρειάζεται για να μην τρέφουμε αυταπάτες. Από την μία πλευρά, είναι η αγάπη του πόθου (η αρχή της ευχαρίστησης) και, από την άλλη, η αγάπη του μυαλού (η αρχή της πραγματικότητας) σε απόλυτη ισορροπία μεταξύ τους.

Ωστόσο, την αγάπη, δεν πρέπει μόνο να την απολαμβάνουμε, αλλά και να την ενσωματώνουμε στο σύστημα πεποιθήσεων και αξιών μας. Οφείλουμε να αυξήσουμε το

δείκτη «αγάπης», αλλά με λογικό τρόπο, έτσι ώστε, να αφήνουμε τα συναισθήματα να δρουν με τρόπο ευεργετικό για τη ζωή μας και το είναι μας. Με άλλα λόγια, πρέπει να οργανώσουμε και να ρυθμίσουμε την αγάπη, προκειμένου να την κάνουμε πιο φιλική και πιο καταπραϋντική. Δεν εννοούμε ότι πρέπει να της κόψουμε τα φτερά. Πρέπει να της μάθουμε να πετάει σωστά.

Τι εννοούμε, λοιπόν, όταν μιλάμε για έρωτα, όταν λέμε πως είμαστε ερωτευμένοι; Για τον έρωτα, έχουμε πολλούς ορισμούς και καθένας έχει διαφορετικό νόημα: πάθος, τρυφερότητα, φιλία, ερωτισμός, δέσιμο,, καψούρα, συμπάθεια, στοργή, συμπόνια και πόθος.

Τελικά, δεν καταφέρνουμε ούτε να ορίσουμε ακριβώς τι εστί έρωτας, αλλά ούτε και να καταλήξουμε σε μια ενιαία ορολογία. Για τον έναν, έρωτας είναι η βίωση του πάθους, για τον άλλο, έρωτας και φιλία, είναι έννοιες ταυτόσημες, ενώ κάποιος τρίτος, συνδέει τον έρωτα με τη συμπόνια ή την απεριόριστη, ανιδιοτελή αφοσίωση. Και ποιος από όλους έχει δίκιο; Αυτός που δίνει προτεραιότητα στη σεξουαλική έλξη, αυτός που θέτει στο επίκεντρο τη φιλία ή μήπως αυτός που υποστηρίζει ότι ο αληθινός έρωτας είναι κάτι πνευματικό; Κατά τη γνώμη μου –όπως και κατά τη γνώμη των φιλοσόφων Αντρέ Κοντ-Σπονβίλ και Ζαν Γκιτόν–, ο έρωτας γίνεται πιο κατανοητός αν υποθέσουμε ότι διαθέτει τρεις θεμελιώδεις διαστάσεις. Αν οι διαστάσεις αυτές αλληλεπιδρούν σωστά, τότε μιλάμε για έναν ολοκληρωμένο και βιώσιμο έρωτα. Λόγω των αρχαιοελληνικών καταβολών τους, αυτές οι τρεις διαστάσεις του έρωτα, έχουν τις εξής ονομασίες: έρωτας (που ικανοποιείται όταν λαμβάνει), φιλία (που χαίρεται όταν μοιράζεται) και αγάπη (που είναι γενναιόδωρη και συμπονετική).

Ο ολοκληρωμένος και υγιής έρωτας, που μας γεμίζει και μας χαρίζει γαλήνη και ευεξία αντί να μας τυραννά, προϋποθέτει τον ισορροπημένο συγκερασμό αυτών των τριών διαστάσεων: του πόθου (έρωτας), της φιλικής συμπάθειας (φιλία) και της τρυφερότητας/συμπόνιας (αγάπη). Αυτή είναι η τρισυπόστατη φύση του έρωτα, που βρίσκεται αναπόφευκτα σε αέναη κίνηση. Ένα ζευγάρι που έχει μια βιώσιμη σχέση δε χρειάζεται να κάνει σεξ πέντε φορές τη μέρα (η ποιότητα υπερισχύει της ποσότητας) ούτε είναι υποχρεωτικό να συμμερίζεται πάντα την ίδια άποψη (οι μικρές διαφορές εδραιώνουν και επιβεβαιώνουν την ατομικότητα) ούτε είναι απαραίτητο να ζει αιώνια το ειδύλλιο (η υπερβολική στοργή φτάνει κάποια στιγμή σε κορεσμό). Ο

έξυπνος έρωτας, είναι σαν ένα μενού επιλογών, που ενεργοποιείται ανάλογα με τις ανάγκες μας: κάθε πράγμα στον καιρό του, στο σωστό βαθμό και σε απόλυτη αρμονία.

Ο έρωτας, είναι σεξουαλική επιθυμία, κτητικότητα, ναρκισσισμός, παθιασμένη αγάπη. Εδώ πρωταρχική σημασία έχει το ΕΓΩ, που απαιτεί και επιθυμεί. Ο αντίποδας, το ΕΣΥ, δεν παίζει κανένα ρόλο. Ο έρωτας είναι η εγωιστική και λάγνα όψη της αγάπης: «Θέλω να σε κατακτήσω», «Μου ανήκεις», «Σε αγαπώ για μένα». Ο έρωτας είναι φύσει πολεμοχαρής και δυαδικός, την ίδια στιγμή που μας ανυψώνει στα ουράνια, μας ρίχνει στην κόλαση. Είναι η αγάπη που πονάει, που συνδέεται με την τρέλα και την απώλεια ελέγχου. Πάντως, δεν μπορούμε να αποποιηθούμε τον έρωτα. Η επιθυμία, είναι η ζωτική κινητήρια δύναμη σε κάθε σχέση, ανεξάρτητα από το αν εμφανίζεται ως καθαρό σεξ ή ως αισθησιασμός. Σε υγιή βάση, ο έρωτας δεν ευνοεί μόνο τη φιλία ανάμεσα στο ζευγάρι (φιλική σχέση με πόθο), αλλά φανερόνεται με έναν τρόπο αξιαγάπητο όταν σμίγουν δύο εγωισμοί, αλληλοσυμπληρώνονται και επωφελούνται ο ένας από τον άλλο. Ωστόσο, ο έρωτας από μόνος του δεν είναι αρκετός για να διαμορφώσει μια ολοκληρωμένη αγάπη, διότι ζει αποζητώντας μονίμως κάτι που πάντα του λείπει. Ο έρωτας είναι η πλατωνική θεώρηση της αγάπης. Η φιλία, όπως είδαμε παραπάνω, είναι η φιλική σχέση που αναπτύσσεται μεταξύ ενός ζευγαριού, η επονομαζόμενη «συζυγική αγάπη» ή η φιλία μεταξύ δύο ερωτικών συντρόφων. Η φιλία υπερβαίνει το ΕΓΩ, συμπαρασύροντας τον άλλο ως υποκείμενο: ΕΓΩ κι ΕΣΥ, ακόμη κι αν το ΕΓΩ, παραμένει στο προσκήνιο. Παρά την πρόοδο αυτή, οι αμοιβαίες αγαθές προθέσεις, είναι περιορισμένες, διότι και η φιλία προβάλλει μια μορφή αυταγάπης: αγαπάμε τον εαυτό μας μέσα από το φίλο μας. Το κεντρικό συναίσθημα εδώ δεν είναι η ευχαρίστηση που βρίσκουμε στην κτήση, στην αξίωση που εγείρουμε, αλλά η χαρά του μοιράζεσθαι: η αμοιβαιότητα, η συντροφικότητα, η ψυχική ηρεμία. Η φιλία, δεν απαιτεί την απόλυτη συμφωνία (η οποία ούτως ή άλλως δεν επιτυγχάνεται ποτέ, ούτε καν με τους καλύτερους μας φίλους), αλλά αρκείται στη σύμπνοια των ενδιαφερόντων, στην κοινή θεώρηση της ζωής του ζευγαριού. Ενώ ο έρωτας καταλαγιάζει και ξυπνάει ανανεωμένος, η φιλία βαθαίνει με τα χρόνια, όταν όλα βαίνουν καλά. Ωστόσο, η φιλία δεν αποκλείει τον έρωτα: τον ηρεμεί, τον εντάσσει σε ένα λιγότερο λάγνο, λιγότερο κτητικό περιβάλλον, αλλά δεν τον σβήνει. Σε όλες τις σταθερές σχέσεις καταφεύγουμε περισσότερο στη φιλία απ' ό, τι στον έρωτα, παρόλο που και τα δύο είναι

απαραίτητα στοιχεία για την εδραίωση ενός δεσμού. Όταν ενεργοποιείται ο έρωτας, μεταμορφωνόμαστε σε φιλήδονα, αδίστακτα πλάσματα, γινόμαστε «αντικείμενα» και «υποκείμενα» συνάμα: αντικείμενα επειδή μας κατασπαράζουν και υποκείμενα, επειδή κατασπαράζουμε εμείς. Αν η φιλία, συμβαδίζει με τον έρωτα, τότε, έχουμε την πολυτέλεια να βιώνουμε τον έρωτα, με τον καλύτερό μας φίλο ή την καλύτερή μας φίλη. Ενδεικτικά, η φιλία είναι η φιλική σχέση μεταξύ Αριστοτέλη και Κικέρωνα – αλλά μεταφερόμενη σε ένα ζευγάρι.

Ο έρωτας, ολοκληρώνεται και ολοκληρώνει, όταν από πάθος μετατρέπεται σε αγάπη, στην πιο αγνή πτυχή του έρωτα. Η αγάπη, είναι ανιδιοτέλεια, τρυφερότητα, πραότητα, έλλειψη βίας. Δεν είναι ούτε το ισοπεδωτικό ερωτικό ΕΓΩ, ούτε το ΕΓΩ και το ΕΣΥ της ερωτικής φιλίας, αλλά ο έρωτας της αφοσίωσης, γιατί το ΕΓΩ, γίνεται ΕΜΕΙΣ. Όπως προαναφέρθηκε, η αγάπη είναι η πιο αγνή πτυχή του έρωτα, είναι αγαθή προαίρεση, χωρίς το παραμικρό ψήγμα εγωισμού, όπως συμβαίνει στον θείο έρωτα και στον πλατωνικό έρωτα, που εκεί τα πράγματα, είναι πιο εξιδανικευμένα. Όμως, όχι ουτοπικά. Βλέπουμε ότι και ο έρωτας, πληροί κάποιες προϋποθέσεις: η ικανότητα του να απαρνιέσαι τη δύναμή σου, προκειμένου να συνδεθείς με τις αδυναμίες του αγαπημένου σου ατόμου. Αν ο έρωτας, δεν έχει να κάνει μόνο με την ερωτική ηδονή και τη μακαριότητα της φιλίας, τότε, μιλάμε για αγάπη, με την έννοια της συμπόνιας, όπως ακριβώς την εννοούσαν και οι Στωικοί. Λέγοντας συμπόνια, εννοούμε τον πόνο που μοιραζόμαστε με το αγαπημένο άτομο, όταν υποφέρει, όταν μας χρειάζεται.

Γενικά, ο έρωτας, είναι το συναίσθημα, που ανάλογα με το πώς θα το χειριστούμε, θα έχουμε την αυτονομία, που χρειαζόμαστε σαν ηθικά πρόσωπα, καθώς επίσης και τα αναμενόμενα αποτελέσματα ή σκοπούς, που θέλουμε να πραγματώσουμε μέσω αυτού. Άρα, μπορούμε να πούμε, ότι υπάρχει ηθική πλευρά στον έρωτα, αν καταφέρουμε να τελειοποιηθούμε και να ολοκληρωθούμε σαν άτομα μέσα από αυτόν. Κι αν μπορέσουμε να λυτρωθούμε.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

- Αριστοτέλης, *Ρητορική*, μτφρ. Ηλιού Η., εκδόσεις Ζαχαρόπουλος, Αθήνα
- Επίκουρος, *Κείμενα-πηγές της επικούρειας φιλοσοφίας και τέχνης του ζην*, μτφρ. Αβραμίδης Γ.
- Επίκουρος, *Προσφώνησις*, μτφρ. Ψυρούκης Ν.
- Πλάτων, *Πολιτεία*, μτφρ., Σκουτερόπουλος Ν.Μ., εκδ. Πόλις, Αθήνα (2002)
- Πλάτων, *Συμπόσιον*, κείμενο, μτφρ και ερμηνεία, Συκουτρής Ι., Αθήνα (2000)
- Πλάτων, *Φαίδρος*, Δοϊκος Π. , εκδ. Ζήτρος, Θεσσαλονίκη (2001)
- Πλάτων, *Φαίδρος*, Θεοδωρακόπουλος Ι., Εισαγωγή, αρχαίο κ νέο κείμενο με σχόλια, Αθήνα (1971)
- Πλάτων, *Φαίδων*, εισαγωγή, μετάφραση, σχόλια, Παπανούτσος Ευ., Τατάκης Β., εκδ. Δαίδαλος
- Vegetti Mario, *Ιστορία της Αρχαίας Φιλοσοφίας*, μτφρ. Δημητρακόπουλος Χ.Γ. εκδ. Τραυλός, Αθήνα (2000)
- Διογένης Λαέρτιος (Β' τόμος), *Φιλοσόφων Βίων και δογμάτων συναγωγή*, βιβλία VI-X, Μτφρ. Μαυρόπουλος Γ. Θεόδωρος, εκδ. Ζήτρος
- *Ο πλατωνικός μύθος της Διοτίμας*, Νικολίτσα Γεωργακοπούλου Νικολακάκου, Αθήνα 1989
- *Λεξικό Φιλοσοφικών εννοιών*, Θ. Πελεgrίνης, εκδ. Ελληνικά Γράμματα
- *Φιλοσοφικό-κοινωνιολογικό λεξικό*, εκδ. Καπόπουλος
- *Λουκρήτιος* (Μελέτη), μτφρ. Αντωνιάδης Θ. , Χαμέτη Ρ.
- <http://www.nea-acropoli-heraklio.gr/include/pdf.php?I=1&8p=236>
- www.scribd.com/doc/5384821
- kataggeilte.blogspot.com/2014/04/blog-post_8920.html(Η Διοτίμα και οι επτά αναβαθμοί του έρωτα)
- *Εγχειρίδιο, Σύνοψη της στωικής φιλοσοφίας και ηθικής*, εκδοτική Θεσσαλονίκης, Παρασκήνιο